

PAMÄTI

Z VOJNY A Z VÄZENIA

(1914—1918).

NAPÍSAL

Dr. V. ŠROBÁR.

1922.

NÁKLADOM GUSTÁVA DUBSKÉHO V PRAHE

ČASŤ PRVÁ.

RUŽOMBEROK—PEŠŤ—PRAHA.

I. „NEM SZABAD.“ (NESLOBODNO.)

Pamätáte sa na prvé týždne svetovej války! V časopisoch maďarských hymny o víťazstvách našich. Zázračne bravúry „Červených čertov“, zbabelý útek ruského vojska, desiatky tisíc zajatých, revolúcie v Kijeve, v Moskve, v Petrohrade, v Odese! A my mašírujeme, mašírujeme, ako na exécíplacoch, hudba vylráva, vojsko odúševnene bije sa za cisára, za národ (maďarský) a „za drahú vlast“!

Takto nás zastihla válka i v našom Ružomberku. Večerné fakl'ové pochody, lampiony, študenti a vlasteneckí advokáti, kupci, profesori, devy a ženy za teplých augustových večerov dlhými radami tiahli rušnými ulicami mestečka. Ulice ozývaly sa vlasteneckými piesňami, kričalo sa „nech žije válka!“, „nech žije vojsko“, „nech žije vlast“ a všetko, čo rozpal'ovalo nenávist'ou zmadarčené srdecia slovenské, ozývalo sa pod našim Chočom za tichých, nádherných nocí v Liptove.

Zástup zastal pred domom „panslávských vodcov“, dotial’ pokrikoval, kým sa mu neukázal nekterý zo slovenských vodcov a nezarečnil vojenskou slávou zpítej masse — po vôle!

Byty naše, každý pohyb nás stopovali najatí špehúni. Prikrádali sa k nám na krok, počúvali naše hovory tesne za našim chrbtom. Ak sme sa zdržovali ďoma, boľí sme podozriví, že kujeme ľajnú zradu, ak sme sa ukazovali na nádražiach, ked’ prichádzaly vlaky s ranenými, alebo s vojakmi, idúcimi na frontu, vytýkali nám, že demonštrujeme, že špionáž prevádzáme, že sa tešíme z veľkého počtu ranených.

I povedali sme si, že budeme chodiť medzi „maďarskú“ inteligenciu, aby nás mali na očiach, a že aspoň kedy tedy dozvieme sa niečo, čo nie je v novinách a v hlučných, bombastických telegramoch, ktoré dala vláda vyvešovať na tabule výkladu v tlačiarni.

Tak sa zdalo, že toto bolo najlepšie riešenie, ako ujsť podozreniam zo zrady a špionáže.

Ale pre nás boli to muky: počúvať preuveličené žvasty, chvály a oslavu víťazstva „našich“. Chvalospevy na Nemcov, na ich zázračnú disciplinu a neustále tupenie a hanobenie ruského a srbského vojska, ich generálov a dvorov. Vypočítavaly sa dni, ba hodiny, kedy vtiahneme do Moskvy, do Petrohradu, do Belehradu, do Solúňa.

Zpravodajstvo mali Maďari a Nemci výtečne sriadené. Ani dobre sohraný kus na javisku nemohol účinnejšie pôsobiť na obecenstvo, ako ten ohromný aparát štátnych a súkromných kancelárií zpravodajských.

Dlho to trvalo, kým začaly sa miešať do tejto harmonie lží a klamu i hlasy rušivé, často akoby len náhodou zatúlané a cudzé v tej výtečne hranej komédii.

Otvárali nám listy rekomandované i prosté. Citovali k úradom a tam si ich dali otvárať. A museli sme si ich čítať a vysvetlovať. A keby bol niekto schválne napísal o zrade, o špionáži! Terorizovali nás na každom kroku, študovali naše tváre, náš hlas, naše posuňky! A nech sme sa smútili, lebo sa radovali — všetko páchlo zradou. Kochali sa v nás tak, ako mačka, ked' si zahráva s lapenou myškou.

Paní sedriálneho sudsca asi piateho dňa války, paní dobrá a šlachetná, slovenského pôvodu, Skaličanka, moja pacientka, pribehla celá zdesená do mojej ordinačky a trhane a bojácně mi oznamovala, že o tri dni nás „všetkých“ pobérú a kdesi na Maďaroch internujú. Že tadi al'to (Košicko-bohumínskou dráhou) idú vojská, že mi ich vraj pozorujeme, značíme, špionujeme; že ponad Ružomberok letel aeroplán, cudzí, ruský, a že sme mu dávali znamenie, že v noci krúžieva nad mestom, a zase zmizne v nezná-

mej strane! To politické vrchnosti nesú a my že musíme preč.

Armády naše víťazia — a doma strach z toho víťazstva?

V nedel'u po obede šli sme dľa dohovoru medzi „nich“. Bolo teplušké odpol'udnie a v záhrade pod velikým bazovým krom, pri hriadkách kvetov sa dobre sedelo.

Našli sme u dreveného, primitívneho s dosák sbitého stola „maďarskú“ inteligenciu miestnu: 5 vlasteneckých Židov. Dvoch advokátov, verejného notára, bankovného úradníka, bohatého drevokupca — všetko vynikajúce veličiny nielen miestne, ale i stoličné. Všetci boli intelligentní boli členovia zednárskej lóže a boli stl'pami maďarskej štátnej idey v panslaviskom hniezde na severných hraniciach uhorskej krajiny.

Slovo viedol tučný advokát. Človek explosívnej povahy, útočný a nervósny. Šovén z presvedčenia, syn dedinského krčmára, právnická autorita. Do vojny choval sa tolerantne k Slovákom. V procesoch národnostných hájil obžalovaných a bol aj právnym zástupcom slovenského peňažného ústavu. Človek skôr dobrý, ako zlostný. Vojna pripravila ho o rovnováhu ducha, o shovievavosť. Bol zpitý slávou maďarsko-nemeckou na poliach bitevnych.

Ked' sme my traja, miestny evang. kňaz, bankový riaditeľ a já vstúpili

do záhrady, oni už sedeli u dreveného stolíka, pod bazou a náhle zaml'kli. Bola reč o nás, alebo o našich večiach...

Po krátkom pozdrave, začal sa rozhovor. Prirodzene o vojne. Bolo to asi v prvých dňoch augusta.

Začal advokát, asi 45ročný, človek chytrý, anekdotický, posmešný a úskočný. Okolo úst mu stále pohrával úsmev, ktorý prezradzoval rozkoš duše z toho, keď sa chystal protivníka vyprovokovať k hovoru, ktorým odhalil svoje nútro a stál v svetle obžalovaného, alebo aspoň v svetle vinníka. Staval otázky krátko, neočekávane, prekvapoval. Drobné očka sa mu zavieraly, žmurkaly, tešily a radovaly sa, keď dostal protivníka do úzkých. Skákal do reči, ukončoval reči beseďujúceho prekvapujúcim záverom, ukazujúc mu, že on chytrák vie lepšie, čo chce protivník povedať, čo chce zatajiť. Chodil nejaký čas do rabínskej školy i zdá sa, že zostalo v ňom nečo z talmudistickej chyrosti, z ktorej si robil sice posmešky, ale ktorá dala formu jeho úsudkom a spôsobom myšlenia. Bol ináč nevyčerpatelným vypravačom rabínskych anekdôt a múdrostí.

— Kedy budú Rusi v Ružomberku?
— Náhle sa obrátil ku mne. Očká sa mu zasmiali, okolo úst zjavila sa smyslne rozkošnická rýha. Bleskom otočil tvár po spoločnosti, čítajúc z

ich výrazu pochvalu a radost', že ma takto vohnal do zmätku. Spoločnosť prekvapene očakávala, ako odpoviem na túto úskočnú otázku. Postrehnúc všetko toto, cítiac posmech a úzkosť — ved' „naše“ víťazné armády chystaly sa na Kijev a na Moskvu — odvetil som mu vážne a chladne:

— Rusi nikdy k nám neprijdu!

— No a parný válec, čo? Nepôjde välcovať Evropu?

— My nie sme vlastenci z búdy, ani chlapci. Vojna je vec strašná a jej následky úžasné — odvetil som tónom prísným.

Spoločnosť sa s odpovedou neuspojila, cítili výtku a podráždenie pre slová: „vlastenci z búdy a chlapci“.

Tučný advokát začal bubnovat' prstami po stole a tvár mu začala rudnúť. Ostatní podopreli brady do dlane a uprene hl'adeli na nás. Verejný notár, človek politicky skúsený, rečník dobrého mena a rozum pánov stoličných, chystal sa ma osloviť, alebo poučiť, napraviť a nemilý dojem zahl'adiť. Ale akosi neisto začínal a nedokončil reči. Zdalo sa mi, že má o mňa strach, že sa podrečiem a že bude z toho politická affaira. Ale všetko toto ma dráždilo a žiadalo sa mi, abyh im povedal niečo trpkého, abyh ochladil ich fantastické plány o korunováciu Franca-Josefa v Kijeve, o rozdelení Ruska, o velikej maďarskej říši a o všetkom tom, čo nás drtilo, potupo-

valo a rozhorčovalo. Jednak som cítil, že je nutno vysvetliť, poučiť, zdôvodniť tón a smysel mojej odpovedi. I začal som mierným pokojným hlasom:

— Pánovia, vy ste ludia inteligentní, ktorí myslíte, a nedáte sa zachvátiť horúčkou omamujúceho úspechu. Raz bude koniec vojny a rozvadené národy, aj diplomacia zasadne k zeleným stolom a bude chladne uvažovať a riešiť to, čo meč nikdy nerieší: Pokojné spolužitie národov Evropy. Lebo vojna prestane a národy zostanú tam, kde sú, na svojom mieste. Čo s nimi? Či myslíte, že vojna táto nebude mať konca a že sa národy budú večne pobíjať a pustošiť jeden druhého? Tak čo potom? Mysleli ste na toto od prvej chvíle vojny?

Spoločnosť sa utíšila. Tváre zvážneľy. I zdalo sa mi, že je vhodná chvíla nakresliť obraz budúcna, ako som si ho vtedy predstavil.

— V Rusku nás „Austriakov“ nenávidia. Nemci z ríše majú veliký vliv na prvých miestach, u carského dvora, u štábu, v generalite, v priemysle i v obchode, medzi politikmi i v guberniách. Oni nás tam omal'ovali a ked' bude zle, svalia všetko na nás. Nemci idú do vojny za svoje ciel'e, nie za naše. My sme im len nástrojom. A ked' bude dobre, či zle, nástroj sa odhodí a my zaplatíme účet tejto strašnej vojny. Pamäťajte si, čo vám dnes hovorím. Uvidíte, že tak

bude. Nemcov možno poraziť, ale nie premôct. My či „vyhráme“, či „zvíťazíme“, v každom prípade budeme zničočení, na mizinu privedení... to je moja mienka.“

Po slovách týchto nastala pravá bûrka výkrikov, hnevú, urážky, zloby.

Tváre sa zamračily, ľahy pokrívily, oči hnevom iskrily. Notár zosmutnel, oči jeho hovorily: Myslel som si hned, že tento človek nejakú nešikovnosť vykoná, z čoho budú opletačky! Tučný advokát zrudnul do modra, nozdry nosa sa mu šírily a ľažko lapal vzduch. Konečne uderil päštou na stôl a vysokým, pisklavým, skoro chlapeckým hlasom zakričal:

— Ig y nem szabad beszélni! Takto neslobodno hovoriť a opakoval to stupňovane tri razy: Neslobodno, neslobodno, neslobodno! To je zrada, ba to je ešte čosi horšieho...

— Povedali sme si pánovia, že každý z nás povie mienku o všetkých udalostiah. A vy —

— Nem szabad, nem szabad! kričal tučný advokát, rozčulujúc sa do porážky...

Spoločnosť sa rozišla k iným stolom. Zasadli ku hre v karty. Za chvíľu nastalo ticho.

My Slováci sme tiež odišli a riekli sme si, že s tymíto ľud'mi viacej o vojenských a politických udalostiah hovoriť nebudem. Dali sme si na to

slово a dodržali sme ho do ukončenia
války.

Koncom júna roku 1920. sišiel som
sa v Bratislave s ružomberským ve-
rejným notárom na ulici. Žaloval sa,
že je židovstvo nespokojné s mojím
režimom. Vyložil som mu, čím bolo ži-
dovstvo pred vojnou a ako sa chová
v novom štáte, a ako sa chovalo za
maďarského panstva.

— Vy židia dnes máte viac svobody,
ako sme my, národ, mali. Môžete pí-
sať do časopisov a čítať aké chcete
časopisy, môžete pracovať, kupčiť, or-
ganisovať sa slobodne, voliť, advoka-
tóru prevádzkať, bohatnúť a nikto vás
v tom nehatí. Ste úplne slobodní a
pamätáte sa na scénu zo záhrady u
stola pod bazom, ako ste ma ukričali,
ako ste ma zlobou zasypali a jako re-
val na mňa tučný advokát?

— Nem szabad! Neslobodno hovo-
rit.

II. RUŽOMBERSKÁ MAFFIA.

Boli sme len traja: inžinier, pani Ol'a a ja. Občas zväčšil sa náš počet na štyroch, piatich. Ale i v tom skromnom hlúčku prežívali sme dobu války ako najštastnejšia rodina. Sháňali sme zprávy, kde len sa daly: z novín domácich i zahraničných (švajciarskych, českých, viedeňských, berlinských, peštianskych) od ľudí našich i cudzích, i od úradných medzítok: z pošty, z telegrafického úradu. Srovnávali sme rôzne zprávy, kontrolovali ich hodnovernosť a tvorili si úsudky pevné. Ovšem hlavným prameňom bola naša pevná, ani okamih neochvejná viera, že vojnu „my“ prehráme, že zvíťazí Dohoda a hlavné slovanské národy že vydobyjú si svobody, ktorá im dl'a logiky dejín v tomto století náleží.

Žili sme ako deti, tešili sme sa z dobrých zpráv, zlé sme hľadeli vysvetliť dočasným neúspechom, plánom, taktikou, nehotovosťou.

Schádzali sme sa v úzkom komptoáre paní Ol'y v obchode jej muža, ktorý viedla neobyčajne šikovne, keď muža zavolali na frontu. Komptoár bol vedľa obchodnej miestnosti a dostať sa doňho bola často vec obtížna: cez húf

ludí, nakupujúcich denné potreby. Na ulicu viedol zamrežovaný a železnou roletou opatrený oblok. Ak sa sišlo v ňom desať ľudí, už sa nemali kam hnúť, tým menej si sadnúť. Wertheimka, pisacie stolíky, dve stoličky a výklenok obloka boli miesta, kam sa človek mohol opret.

Ked' sa priblížila v lete siedma a v zime šiesta hodina, každý z nás pospiechal do komptoáru, aby „nabral“ nových zpráv, aby sa súčastnil výkladu udalostí, potešil sa a obrnil proti záplave senzačných zpráv, a proti verejnej mienke o úplnej porážke Dohody.

Sedávali sme na „svojich“ miestach. Pani Ol'a u písaceho stolíku, inžinier na doske okna, ja na stoličke pod telefonom.

Vymenili sme si bežné zprávy, dopĺňali a kombinovali budúce udalosti z nich a potom nastalo mlčanie. Inžinier fajčil cigaretu, pani Ol'a založila si cukrík a ja dymil z cigary. Inžinier referoval z francúzskych a maďarských novín, ja z českých, maďarských, pani Ol'a z Pester Lloydu, alebo ešto z francúzskych. Vyzbrojení sme boli generálnymi mapami a všeliakymi lexikonmi. Vojenských zpráv sme nikdy nečítali bez kontroly na mape. Každé nepatrné slovo, výraz, zvrat zprávy skúmali sme kriticky.

Soznať treba, že prvý mesiac války pripravoval nám nemilé prekvapenia.

Samé víťazstvo u „našich“, samá zbabenosť u Rusov, hlúposti a chyby dohodových štábov. Jako to je možno? Rusi majú predsa japonskú válku za sebou, nemožno, že by sa v nej neboli ničomu naučili! A naši generáli samí geniovia váleční. Všetko sa im darí ako na šnúre. Vol'akde je tu omyl, snáď klam, snáď úmyselný podvod. Oh, vtedy sme my ešte nevedeli čítať ani novín, ani úradných zpráv našeho generálneho štábu.

Konečne sme ich prichytili pri lži.

Bolo to okolo 6. septembra 1914.

Bol som kdesi na dedine a vlakom som sa vracal domov. Vo vozni som dostal peštianské číslo „Az Estu“. Chcejúc ho doma pozorne prečítať, strčil som ho do vrecka. Doma na ulici predávali tiež „Az Est“ a zabudnúc, že mám číslo u seba, kúpil som ešte od predavača. V ordinačke uložil som sa na diván a zbadám, že mám dvoje čísel. Zo zvedavosti srovnávam stránky toho istého čísla a prekvapený vidím, že posledná stránka čísla listu je rôzneho textu.

Naša, pre vidiek, plná víťazných zpráv, peštianska dáva tušiť čosi neočakávaného, akoby ústup, lebo porážku rakúsko-uhorskej armády. Studujem, srovnávam, čítam, rozumujem: podivná vec! Telegramy majú jedno dátum, miesto a hodinu, predsa rôzny obsah?... Tu víťazstvo — tam jakási nehoda, prekvapenie našej ar-

mády! Bolo okolo 5. hodiny. Idem k inžinierovi, vesele mu oznamujem:

— Prvý podvod je už tu! Čítaj toto a potom toto!

Inžiniera som zastihnu v tlačiarni jeho švagrinej. Študoval francúzsky lexikon. Bol prekvapený a na tvári jeho zračilo sa milé prekvapenie. Zapálil zbežně cigaretu, polykal dym a vyfukoval ho do protivnej sklenenej steny rozčúlene a kvapne. Pohladil noviny, akoby im chcel vďaku vysloviť, a zvolal:

— Dôkladná porážka našej armády! To je zrráva, to je radosť, doktore čo? — Vstával a sedal rozčúlením a až teraz mu napadlo, že stojím. Vzal stoličku a usadil ma do nej. Zprávy „Az Estu“ čítali sme raz, dvakrát, desaťkrát a vždy sa nám jasnejšie ukazovalo že naša armáda uteká že je rozbitá, že štáb ztratil hlavu, že Rusi dostali našich do klerca.

— Pojd'me k pani Ole — navrhnu.

— Ešte je len % na šiestu.

— Takúto zprávu musíme sdeliť hned a ju osláviť. Šli sme. Inžinier nahodil si dlhý rysavý svrchník, ja svoju pelerinu. A vykračovali sme si ulicami mesta ako ľudia, ktorí našli veliký poklad, a idú ho nekam slávnostne uložiť. Peštianské vydanie „Az Estu“ opatroyal som ako vzácny klečnot na prsiach. Snád' mi nikdy neboli novinársky papier tak vzácny, ako tento.

V obchode pani Oly na Kráľ'ovskej ulici bolo sveta do úmačkania. Bola ustatá a mrzutá. Rútili sme sa ku predu massou kupujúcich, tlačili na pravo, na ľavo, zahli cez pulty do komptoáru. Inžinier zavolal ju menom, aby prišla. L'udai sa na nás nevl'údne pozerali, lebo sa blížila záverečná hodina a kupujúcich bolo mnoho.

V komptoáre sme si zasadli na svoje miesta. Z úst draly sa nám krátke poznámky radostného vzrušenia. Zarálili sme si a uložili na stolík paní Oly dokumenty vzácej ceny. Pani Ol'a prišla za malú chvil'ku. Pozerala, „po očku“ na nás, a hned' vytušila, že máme nečo kromobyčajného a vážneho.

— Som ráda, že ste ma odvolali. Už som celá oblbená tým svetom. A nikomu nevyhovieš. Ceny stúpajú a l'ud nechce uznáť, nuž sa vadia s nami. — Tak čo, čo máte? — A na jej tváričke objavil sa akýsi ironický úsmev.

Takýto úsmev u kohokol'vek iného bol by nás porazil, nahneval, rozladil, ale jej úsmev prezárdzal akúsi dobrodušnú shovievavosť, akúsi teplotu srdca.

Ona sa málo kedy odúševňovala, zprávám neverila, ba raz ked' Rusi víťazně postupovali, frontu našich preražili a statisíce rakúskej armády zajali, s určitým presvedčením tvrdila, že ona zná Rusov, že to Rusi nejak zkazia, prehrajú, ubit' se nechajú, lebo, že Rusi

sú mocní iba v obrane, a nie v nápade. A tá ruská štátna moc že ztratí hlavu, alebo že sa zapredá Nemcom a že z tej vojny bude pre nás Slovanov iba škandál. Vtedy sme sa na ňu s vysokou usmievali, ale počas ďalších událostí ruských, neraz sme jej dávali za pravdu, a obdivovali jej kritičnosť a znalosť ruskej duše. Ona znala Rusko, lebo tam žila svoj mladý študentský vek. A čosi ruského zostalo jej i na Slovensku: jej priamost', naprostá bezobradnosť a samostatnosť v úsudku a v chovaní. Táto maličká, drobná osôbka bola samá energia, samý rozum a kritika. V rozhovore s ňou si mal dojem, že stojí pred tebou ruský študent, trochu anarchista, trochu filosof, trochu umelec a nado všetko človek úprimný, dobrý, širokej povahy a internacionálneho rozhl'adu a citu. Naše spoločenské pomery ju tiesnily, naše spoločenské zvyky ju dráždily a preto vyhl'adávala akoby úmyslne konflikty s rodinami a s našim tradicionelným slovenským rodinným životom. Bola postrachom v rodine, nad ňou zalamovali ruky, kým si nevybojovala samostatnosti a uznania. Ked' si sa zadíval do jej čiernych hlbokých očí, zdalo sa ti, že stojí pred tebou nevinný tvor, dobrák, ked' si si však všimnul jej úst a briadky, videl si prekvapujúci rozpor vo výraze: tam dobrota, tu ironia, tam priamost' a tu výraz sklamania, trpkosti. To ťa zmiatlo na prvý

pohľad. Čomu veriť? Očiam, či ústam?

— Čo máme? — začal slávnostne inžinier. — Velikú vec, Olinka! Zbili nás na pazderie! Tu sú maďarské zprávy.

Pani Ol'a neznala maďarsky. I chytil noviny inžinier a s dôkladnosťou nemeckého profesora vyložil jej doposledna všetko, čo noviny napísaly, ako som k nim prišiel, ako náhodou objavil dvojity text toho samého čísla. Pani Ol'a sa usmievala a zastrčila ruky do vrecáka čierneho sietového kabáta temer až po lokte.

— No, ak je to pravda...

— Ale dovol', Olinka, ako možno pochybovať? Ked' si to sami Maďari napísali.

— Aká ste protivná! Predstavte si, ako vec vyzerá vo skutečnosti, ked' štáb dal rozoslať takéto telegramy. Pani Ol'a, to je rozklad armády a začiatok konca — dotvrdil som ja, zabaliac sa po bradu do peleriny.

— Tak oslávime dnes večer prvé naše víťazstvo! —

— Jako? — pýtam sa.

— Spevom, vínom, čajom, alebo malinovou šťavou! Ako chcete — dodala ironicky.

— Všetko jedno, ale oslávime.

Do večera sme oznámili mládeži, že sa oslavuje víťazstvo naše a že bude spev. Speváčky nech sa pripravia. Rozumie sa samo sebou, že sa prísne zakázalo o tomto hovoriť pred Maďarmi.

No niekto predsa vyzradil „dobrý chýr“ a v meste nastal nepokoj a zmatok v úradných a vlasteneckých kruhoch.

I zasadol mestský kapitán so svojmi dôverníkmi a usniesli sa, že dnes pojdu celú panslavsku bandu chytiť a zavret'.

Kdosi im dokázal, že dnes pôjdu Slováci večer na vrch Čebrat', tam že budú dávať znaky ruským lietadlám, ba že tam budú i ruskí špioni, a že všetko môžu polapať na mieste a za horúca. Mestský podkapitán sa aj skutočne vybral s dvoma vlasteneckými advokátskymi koncipientmi a s dvoma policajtami a strážili vlast' na Čebrete až do svitu. Ale „panslávska banda“ oslávila víťazstvo v kruhu slovenskej mládeže spevom a hudbou na byte pani Oly.

Naše zprávy a kombinácie ukázaly sa za pár dní skoro na vlas pravdivými. Tieto chýry letely Slovenskom, naši ľudia si ich šeptom sdelovali a povest ružomberského prameňa stala sa vierochnou a — tajomnou. Odkial' to vedia? Ako to vedia? — kládli si našinci otázky a fantázia l'ud'ská vybájila veci ohromné a nehorázne... Spojenie so zahraničím, tajná telegrafia bez drotu, kurýri nocou sa zjavujúci... schôdzky na horách, za temnej noci... tajný spolok a prísna prísaha...

Po tejto prvej priaznivej zpráve, naucili sme sa novým spôsobom čítať zprávy a vôbec noviny centrálnych moc-

ností. A krome toho začali sme študovať národochospodárské, finančné, vojenské, zásobovacie a dopravné pomery všetkých válčiacich štátov. Po bedlivom zhodení bilancie, vychodilo nám, že centralné mocnosti vojnu prehrať musia, lebo v určitom čase budú mať nedostatok všetkého: obilia, peňazí, vojska, šatstva, obuvi, atd. Mali sme na kilo vyrátanú úrodu, zásoby a dovoz obilia z cudziny. Z rozličných štatistik sme vypočítali, kol'ko môžu mobilisovať v tom i v tom veku ľudí. Vypočítali sme, kol'ko mrtvých a ranných bude dl'a zkúsenosti z posledných válok.

A tak naše kombinácie nabývali pevnosti a istoty a sebevedomie naše vyrástlo nesmierne. Do Ružomberku chodili sa ľudia kriesiť a tešiť. My sme tým horlivejšie sbierali zprávy a rozširovali svoje vedomosti.

Zdá sa, že už teraz treba hovoriť o druhu ľudí, ktorí nám túto prácu jednak obťažovali, jednak núteli nás, aby sme i sami kriticky rozberali všetko, čo sa týkalo vojenských udalostí doma i na frontách.

Po ustálení porážky rakúsко-uhorskej armády u L'vova, vyjasnilo sa nám všeličo, čoho sme zpočiatku vôbec nechápali. Mysleli sme takto: Ked' sme utrpeli porážku v dobe a za okolnosti priaznivých, ked' sme mali všeho hojnosc', ked' naše armády boli svieže, bohaté vystrojené a vyzbrojené — jako

bude s nimi, keď sa dostaví nevyhnuteľný nedostatok, únava na frontách i doma? Toto nás upevnilo vo viere, že sa šťastie od našich zbraní odvrátilo a koniec nemôže byť iný, ako neodvratná katastrofa...

Ale túto prostú logiku zvracal nám druh l'udí, ktorých sme nazvali: strachom umierajúcimi. A u nás bolo l'udí toho druha veľmi mnoho. Zpočiatku sa nám zdalo, že sú otrávení maďarismom, že im chybuje pevné slovenské a slovanské presvedčenie a prechovávali sme proti nim nedôveru. Neskôr sme sa presvedčili, že sú to l'udia naši, dobrí, ale že majú zvláštnu dušu, máličko sebavedomia, že sa nevedia na žiadnu vec a okolnosti dívať kriticky — že im naprostò chybuje rys analytický, že sa dajú zachvátiť každou hlúpostou, že i zrejmý nesmysel považujú za skutočnosť. A tito l'udia trpeli u nás duševne najviacej. I bolo nám ich l'úto, i zaobchadili sme s nimi, ako s nemocným deckom. Trpeziavé sme im vykladali, poučovali, presvedčovali. A po dlhých výkladoch zdaľo sa, že sa upokojili, o našej pravde presvedčili, ducha nadobudli a sa potěšili.

Obyčajne však takýto bol koniec dišputy:

— Vaše zprávy sú mi ako balsam na rany, ale dal by pánboh, aby to všetko tak bolo, ako hovoríte.

Tito l'udia trpeli strachom. Prichá-

dzali s vytreštenými očami, chveli sa na tele a presvedčiac sa, že niet nikoho, kto by ich slova a zprávy počúval, s hrúzou prinášali chýry o katastrofach dohodových vojsk, o neslýchaných víťazstvách Nemcov, alebo Maďarov. Tieto hrozné fantastické zprávy sbierali s neúnavnou pilnosťou všade: u holiča, od kelnerov, v tretej triede na železnici, od báb, na ulici a zdalo sa, že väčšinou boly to plody ich vlastnej chorobnej a sostrašenej fantázie. Zpočiatku nám dali mnoho práce, kým sme ich neupokojili, neskôršie odbavovali sme ich žartom, ironiou, alebo výsmechom.

Druh takýchto ľudí rozmohol sa vo välate, ale myslím, že nevyhynie nikdy, a že ich bude pribývať, alebo ubúdať dľa toho, kol'ko sa narodí a vyrastie „slabých pováh“ v národe, a dokial' ľude prameňom zpráv a skutočnosti — povera.

Títo ľudia nikdy nebudú kráčať v čele tvorivého ľudu, ale zostanú za nim, obsadia opustené pozície a budú pochybovať a strachom umierať, aby to, čo jest, čo vytvorili iní, húževnate chránili i vtedy, keď si duch ľudský už dávno vytvoril nové podmienky a nové formule života a práce.

III. NEČAKANÁ NÁVŠTEVA.

V poslednú sobotu koncom októbra 1914, prišiel k nám praporčík rakúsko-uhorského vojska, pán B. P. Zjavil sa celkom nečakane a návšteva jeho bola nám velikou radosťou. Po trojtýždňovom túlaní a blúdení po celej Haliči a východnom Slovensku prišiel si odpočinúť na krátky čas k nám, a doniesol nám hodnoverné zprávy ako očitý svedok našej porážky u L'vova.

Časopisy už vtedy začaly užívať nového výrazu vo svojich vojenských zprávach: preskupenie armady. Čo je preskupenie? Čo to značí, kedy nastáva takýto stav? Vojaci, prišli z fronty, rôzní agenti, železničiari, poštovní úradníci dodávali nám hojne zpráv o tom, aby sme pochopili, čo je preskupenie vojska ...

Horiac zvedavosťou obklopili sme na byte inžiniera nášho vzácneho hosta a so zatajeným dychom načúvali sme jeho pokojný, nerušený výklad o posledných udalostiach z bojišťa ruského.

Vyzprával nám, ako ustupoval so 24 vozmi trénu od L'vova do Premyšľu a odtiaľ opäť kam si do Užhorodu. Ce-

stou sbieran na voz vojakov, známych, krajanov. Jako sa rozpadla celá služba u plukov, praporov, rôt, ako nikto nevedel, kam sa diet', čo počať, koho poslúchaať. Precestoval kus krajiny, nikdo sa ho nepýtal prečo, kam cestuje, čo urobí s velikými zásobami cukru, kávy, konserv, cigár a s celou plukovou pokladnicou! Ako stretal utekajúce štáby, delostrelectvo, pol'né kuchyne a muničné vozy. Na cestách musel sa prebíjať cez povalené autá, cez padlý statok, cez ranených a mŕtvych. A na tvári všetkých stála hrúza a zmätok. Na „jeho“ vozy lepili sa vojací ako mravence na stebielko, keď im kopec horská riava zaplaví...

Potom nám rozprával, ako k tejto zkaze došlo: kým naši manévrovým pochodom šli na L'ublín, odkial'si od juhovýchodu vyrojila sa nečakane vel'ká ruská armáda, jednoho dňa zjavili sa kozáci v tyle našej armády nad L'vovom a bolo po nástupe, prísne sostenom našim generalnym štábom. Prvý, kto utiekol, boli generálne štáby... A bez befélu — nikdo nemal inej povinnosti, ako útekom spasit svoju rakúsko-uhorskú dušu!

My sme výskali radost'ou, pili čaj, kávu a víno, fajčili a zajedali zákuškami — len naše „umierajúce duše“ nevedeli sa vzkriesiť trasúc sa strachom, že ak sa k nám privalí utekajúca naša armáda, že ak bude rabovať a ak sa mstit' na nás!?

Porážku našej armády oslavovali sme do poznej noci. Po všetkých otázkach vyzptyovali sme sa na podrobnosti vojenčenia, na ducha ruského vojska, na našich bojovníkov, na naše pluky, na známych.

Druhého dňa šli sme do tlačiarne, kde bolo skladište máp a rôznych vojenských pomôcok. Vzali sme podrobnu mapu Slovenska a radili sa, pokial' majú sahat' hranice československého štátu. Mali sme trojaké: minimálne, stredné, ale nutné a maximálne, sahajúce za Dunaj, na Vacov, na Matru a Tokaj. Dnešné hranice sú na vlas rovnaké so stredňou, nutnou čiarou.

Pan praporčík nám musel slúbiť, že ak ešte raz pôjde na frontu, že sa viacej s našim vojskom nevráti, ani že viacej nebude utekať na západ, ale radšej na východ.

Po porážke našich armád v Haliči a v Rusku, politická situácia na Slovensku sa nesmierne zhoršila. Úrady zbystrili svoje špionské smysly, vojenská správa zdivela, vojsko zosurovelo, vlastenecké duše zahorely pomstou proti všetkému slovenskému a slovanskému. Vidiac a cítiac toto všetko, stali sme sa opatrnými: Vyhlúčili sme nespôľahlivých zo svojho stredu, zprávy sme si sdelovali len v najužšom krúžku a nebolo dovoleno pýtať sa, od koho ich máme. Prestali sme chodiť do verejných miestností,

o vojne sme sa nikdy neshovárali v prítomnosti neznámého, alebo sostrašeného človeka...

Teror, aký zavládol na Slovensku, charakterisuje prípad tento: Dobrému Slovákovi, kolegovi lekárovi, hovorím, že mám text proklamácie Nikolaja Nikolajeviča k Slovákom, a pýtam sa ho, že či chce, abych mu ho na jeho byte prečítal.

Tento sostrašený, zbl'adnutý a zplášnený zastane a rozhodne odmietne, že ani len očut' nechce, čo je v nej.

— A prečo? — pýtam sa prekvapene, lebo dosial' rád počúval naše zprávy z bojišťa.

— Nechcem prijsť na šibenicu a nechcem, abych prípadne pred súdom nemusel t'a vyzradit', že si mi proklamáciu ty čítal.

— Ale ved' to zostane len medzi nami! — namietam.

— Dnes, zajtrá nás pozavierajú a budú nás vyšetrovať, a ja pred súdom poviem pravdu...

— I na nás, i na mňa? —

— Ano — odvetil rozhodne.

— Tak odpust', že som t'a pokúšal!

— Rozišli sme sa a o vojne sme sa nikdy viac neshovárali.

Ruské vojská sedely na severnej strane Karpatov a my na juhu, vzdialenosť od nich len na niekol'ko desiatok kilometrov. Žili sme v úžasnom napnutí duševnom, očakávajúc, kedy sa po-

hnú a kedy obsadia Slovensko. Slovenský l'ud čakal kozákov, ako spasiteľa z jarma maďarskej tyranie. Ženičky krmily bravčový dobytok pre nich, vyhrážaly sa Maďarom a maďarónom, súdy súdili a zavierali, internovaly, vešaly a strielaly našich prostých l'udí pre lásku k Rusom.

A cez celú zimu, týždne a mesiace valilo sa nemecké vojsko do pralesov karpatských, a tu akoby sa prepadúvali v ich hlbokých roklinách...

Po radostných okamihoch septembrových nad nami sa sbieraly mračná, z ktorých hrozil udret' hrom do našich nádejí a vytváraného šťastia!

Z fronty dochodily smutné zprávy: ruské vojsko nemá ani municie, ani zbraní, u ruského dvora je zrada; generálovia ruskí sú v službách Nemcov a naša armáda sa zotavuje, mobilisujú ročník za ročníkom a Nemcov chrlí košickobohumínska dráha ako z pekelných priepastí.

Jaký to vezmē konec?

Ale jestli sme my netrpezlivostou horeli a prežívali dlhé chvíle nerozhodnosti ruskej v napnutom očakávaní — naši vlastenci trnuli hrúzou a strachom nad neistotou polozenia vojenského. Oni boli zvyklí l'ahko víťaziť a len víťaziť, preto každý nepatrny neúspech našeho vojska naháňal im strachu.

V tejto bezútešnej, neistej dobe začal som študovať Voigtovu filosofi-

ckú prácu: O absolútном monisme. Študiumom prežil som témber celý rok. A myslím, že v týchto dobách, keď prítomnosť ľažko dolieha na nás, nič lepšieho nemôžeme vykonáť, ako vhl'bit' sa do teorií filozofických, nasbierať pokoja, pozret' na ľudské činy, na náš drobný život so stanoviska vesmírneho a zahľadet' sa na seba samého, i na dielo ľudstva, ako na prácu mravenčieho kopca... Filozofickou četbou sa človek odosobňuje, stáva sa silou vesmírnou a vykonávateľom i objektom zákona, dl'a ktorého ide svet a jeho život nepremenitelným tokom od večnosti k večnosti. Ja, moje túžby, vášne, žiadosti, záuimy, bôle i radosti ztratia osten chvíle, nadobudne prevahy síla ducha a človek snáša horkosti dňa hrdinskou mysl'ou. Filozofická myšlienka sústreduje nášho ducha v jednom bode, ležiacom mimo nás, ktorý je však tak pevný, že keď pripútame k nemu svojho ducha, nabývame nesmiernej sily, istoty a bezpečnosti v myslení a konaní. Múdrost' filozofa, je kusom múdrosti božskej: mnoho chápe, mnoho predvída a všetko odpúšťa.

IV. V BARÁKOVEJ NEMOCNICI.

Začiatkom jara 1915 začali sme pracovať v barákovej nemocnici. Bola to kolónia 20 barákov so 16 lekármi, ošetrovateľským personálom a vojenskou strážou. Bolo nás asi 200. Hlavným správcom bol župan za stolicu a plukovník za vojsko.

Ked' sa fronta posunula do Karpátov, dostávali sme ranených a nemocných rovno z bojišťa. Boli sme zaradení na 2000 postelí.

V tejto nemocnici mal som príležitosť celkom z blízka pozorovať pestranskú kultúru na Slovensku.

Baráky stály za mestom, a tak tvorili uzavrený celok, ktorý žil svojim vlastným životom. Ked' som prvý raz vstúpil do 11. baráku, ktorý mi prideľili, cítil som sa ako niekde v Debrecíne. Osobníctvo hovorilo len maďarsky; všetci lekári a ošetrovateľky, tuším, že tiež neznali iného jazyka.

„Maďarská“ kolónia v slovenskom kraji. Ale dojem tento zmiznul, ako sa človek zblízka pozrel na všetko.

V kancellárii bolo na 20 úradníkov — židov. Lekári — židia, kuchyňa v prenájmu žida, komandanti stráže —

židia, pišári v barákoch — židia. Len hlavný župan, hlavný lekár a plukovník boli kresťania, a väčšina ošetrovateľiek. Svoje maďarské vlasteneckvo dali si naši židia dobre platiť. A slúžili vlasti v zátiší, kam nesiahla kosa smrti a kde sa dalo po hodlne žiť a bohatnúť. Nešetrilo sa tu s ničím, ani s ľudským životom, ani so štátnym majetkom. Úradnicke a písarské miesta sa stále rozmnožovaly; čo týždeň, to noví ľudia, nové „pracovné sily“. Ked' toto hospodárenie stalo sa nápadným v Pešti — poslali ešte za vládneho komisára akéhosi zbankrotovaného maďarského šlachtica s titulom osvieteného pána. A ten už vonkoncom zaviedol panský život. Maďarský teror, vel'komestské pitky, karty a hýrenie od večera do rána. Najvytrvalejšimi kompanmi jeho boli dvaja „diplomovaní“ lekári bez diplomu, ktorí „pracovali“ na chirurgickom oddelení, ľudia zhýralí a zlumpovaní.

Kedykol' vek doprevádzal som raneného vojaka z mojho baráku do operačnej siene, hrúzou som trnul, či môj pacient vráti sa z operačného stola živý.

Rany hnisaly, ranení často umierači pod narkósou, ktorú títo „lekári“ vykonávali. Stoly v umrlčej komore neboli temer nikdy prázdne a cmitier bolo treba čas od času zväčšovať. — U operačného stolu sa politisovalo, s

Maďarmi sa zaobchodovali ľud'skejšie,
s ostatnými národmi hrubo a nešetrne.

A to sa dialo od tej chvíle, ako prišiel z Pešti pán osvietený: on štval proti Slovanom lekárov, ošetrovateľky i vojenské šarže.

Arendátor kuchyne skoro pochopil nový kurs a zmenil v svoj prospech stravu.

Jedenásty barák stal sa hniezdom stálej revolty proti týmto maďarským mravom a proti kuchyni. Ukázalo sa, že ošetrovateľky sú vlastne pomadárené Slovenky a tak zaviedla sa slovenčina ako obcovací jazyk. Do baráku snášaly sa slovenské knihy a časopisy. Nemocným dostalo sa šetrnej a vľúdnej opateri a pečlivého liečenia.

Osvietený pán zbadal, že sa pri transportoch v obvezárni so dňa na deň viacej rozpráva slovensky ako maďarsky a že menovite ošetrovateľky nehanbia sa za svoju zvučnú slovenčinu. Chodil nadutý od stola ku stolu a hrubo sa osočoval na ne:

— I vy ste z 11. baráku!? Z toho panského hniezda?

— Osvietený pane — tu sa nepoliti-suje, ale ošetruje! Odvetil som mu pri jednej príležitosti, keď začal nadávať mojmu pisárovi, ktorý mi hlásil čosi úradne — slovensky.

Osvietený sa zamračil a šiel d'alej. Ale medzi nami rastlo nepriateľstvo

až k nenávisti. Tušil som, že hnev prepukne vo forme nebezpečnej.

Večer priviezli vlak s ranenými. Bolo mnoho omrznutých, tyfových a dva prípady cholery, ostatní boli ľahko ranení. Pracovali sme v obvazovom oddelení vsetci lekári i ošetrovateľský personál. Práca trvala vše od večera do predpoludnia druhého dňa. Cítili sme vsetci únavu a vyčerpanosť. Bolo treba každého umyť, ostrihať, odvšíviť, preobliecť, previazať a do barákov roztriediť.

Ošetrených doprevádzal lekár s dvoma nosičmi, keď sa zaplňoval jeho barák. Stávalo sa, že ranení zamdlievali pri prekladani, alebo cestou do baráku na nosítkach umierali...

Okolo 11. hod. v noci vracal som sa z baráku do obvazišťa. Razom počujem veľký krik u prostred dvora. Bola tma i nevidel som, čo sa robí. Približiac sa k tlupe asi 4—5 ľudí, zbadávam, že osvetený nadává vyberanými maďarskými nadávkami „hlúpym a smradlavým Slovákom“. Zostal som a načúvam o čo ide. Čosi im rozkazoval, tito však nerozumejúc mu, stáli nehýbajúc sa. To ho rozčulovalo, až k besnote. Pristúpil som tesne k nemu a rozhladel sa medzi nimi. Na krátko som sa informoval, o čo ide. Osvietený zúril a nadával:

— Dovolt'e, osvetený pane, vy nemáte práva týmto ľudom, ani nadávať, ani rozkazovať. —

— Ja, vládný komisár, nemám práva?... Reval na mňa.

— Nie, hovorím, to sú majstri z mesta a nie zdejší robotníci a chyba je, že im neviete slovensky povedať, čo chcete!

— Čo za chyba?! V Maďarsku musí každý znať maďarsky! —

— Ako vidíte, nezná každý. — Ale osvetený pán idúc sem do Liptova mal si rozmyslet', kam ide, alebo sa slovensky podučiť.

Osvietený zuril a nadával do zradcov a pod.

— Toto ja nebudem trpet'! A čo tu hl'adajú títo — vlastizrádcovia? Špiónaž, či čo?

— Mali tu prácu; už idú domov!

Majstri zo zvedavosti zdržali sa dlhšie v barákoch a len náhodou natrafili na osveteného.

Podali sme si ruky a šli svojou cestou. Majstri domov do mesta, my dva ja k raneným.

Prijdúc do osvetlenej miestnosti, kde pri stoloch plynula práca neprestajne, šiel som k svojmu stolu.

Osvietený za chvíľku zastal si u môjho stola a kritizoval prácu opatrovníč z 11. baráku. Rozumel som tejto taktike dobre: hl'adal zádrapku.

Vyložili na stôl vojaka so zlomenou nohou. Snímalí sme opatrne znečistený sádrový obvaz. Nemocný hl'adel na nás poplašene a nevydal zo seba ani najmenšieho zvuku, kdežto u jiných

stolov ozýval sa plač a bolastné stenanie. Oslovil som nemocného v rôznych krajinských rečiach, neodpovedal. Ko nečne pýtam sa ho rusky, ako sa menuje a odkial' je? Rus pozrel na mňa s dôverou a pomaly, premáhajúc bol'ast' rozprával. Žiadal si cigaretu. Dostal ju a ponúkol som mu aj zápalku. Osvetený prikročil ešte bližej a postaviac sa do vyvýšenej polohy, prižmúril smeľé očká, hlavu posunul do tyla, a pyšne, akoby inkvisítorsky začal:

— Vy, pane doktore, hovoríte rusky?

— Áno. —

— Zajímavé! A máte v baráku 36 Rusov?

— Ano, mám. —

— Velmi zajímavé! A opatrujete ich až príliš nežne?

— Ako každého raneného!

— Viem, lenže týchto našich nepriateľov vyznamenávate obzvláštnou pozornosťou!

— Nakol'ko mi čas stačí. Ináč myslím, že sme povinní ošetriť svedomite každého, ako si žiadame, aby aj našich v Rusku ošetrovali ...

— Aj, cigarety dostanú ti „vaši“, zradcovia! Opatrovica, vezmite tomu Rusovi cigaretu z ruky — to predsa nejde, aby sme nepriateľov hostili!

Opatrovica, zmätene sa zadívala na mňa, nevedieč, čo má robiť.

— Nechajte mu, to dostal odo mňa, a nie od pána osvieteného — hovorím slovensky.

Opatrovnička strihala sádrový obvaz d'alej, nevšímajúc si rozkazu. To tak popudilo môjho osvieteného pána, že sa neustále zdvíhal a klesal, palicou búchal, hlavu zahadzoval do tyla a rudnul v tvári. Náš osvietený mal totiž jednu nohu kratšiu a preto značne kulhal. Ked' sa rozčúlil, stále prekračoval s kratšej nohy na dlhšiu, čo ho robilo do istej miery smiešnym. Obrátil se na mňa: — Vezmte mu tú cigaretu?

— Nie, osvietený pane...

— Já vás naučím! — kričal až sa ozývala miestnosť a lékari na chvil'ku prestali pracovať. V tom sme rozpoltili obvaz — plný hmyzu.

— Ráchte íst' do kúpela, aby lepšie umývali ranených! odvrknul som mu. Ranený hltal dym a obzerajúc si uvolnenú ranu hovoril si: — Ničevó, ničevó, bude dobre. Zahojí sa.

Prišiel ku stolu šéf chirurgického oddelenia, vyšetril nohu, jejž kosti praštaly pri každom pohybe; rana už hnislala.

— Daj otvorený obvaz; bude snád' amputácia.

Osvietený prikročil k ranenému a hrknul ho palicou po ruke, v ktorej držal cigaretu. Rus, prekvapený vypustil ohorok a dobromyslne, rovnodušne obráti sa ku mne:

— Tento pán je Maďar a vy ste Slavian?

— Áno. —

— Rozumiem! Ďakujem vám! —

Ranený bol kozácky kapitán, človek intelligentný a dobrý Slovan. Neškoršie som ho ešte navštěvoval a po učil ho o našej slobode.

Obvaz sme dohotovili; nemocný ležal na nosítkach, podal mi ruku a priateľsky ju potriasol. Opatrovníci som prikázal, aby mu dala ešte v baráku cigarety.

— Počujte, doktore, toto vaše bráťkovanie búri naše vlastenecké city. Je to neslýchane, čo vy tu robíte. Dajte si pozor na seba! — Sypal zo seba rozčulený osvietený pán. Na koniec mi pohrozil: Zajtra vás preložím do 17. baráku.

V 17. baráku sme ošetrovali skvrnitý tyf. Barák bol separovaný a služba hodne nevl'údna, lekárov z neho báli sa v celej kolonii. Ja chodil som domov do mesta a len pod tou podmienkou prijal som službu v barákoch, ak mi dovolia viest' nemocnicu robotníckej nemocenskej pokladnice.

Na druhý deň hlásil som sa u hlavného župana na žalobu.

Náš župan bol človek mierny a spravedlivý. Svojho času, pri páde starého režimu, za ktorým stál, od nových ľudí zakúsil mnoho trpkostí a sekatúr. Vtedy sa ho slovenská strana v župe ujala i pamätal na túto gavaliersku službu.

Vyzprával som mu, čo sa stalo v noci. Odišiel som s dojmom, že cele

udalosti neprikladá vel'kého významu.
A mne o iné ani nešlo. V 11. baráku
som zostal i naďalej, len Rusov pre-
viezli pod opateru vlasteneckého le-
kára z 13. baráku.

S osvieteným mal som ešte jednu
srážku. Po nejakom čase, ked' sme
l'ahkoranených poslali ďalej do zá-
zemských nemconíc, ohlásili nový
transport ranených z bojišťa. Oboha-
tení zkúsenostmi z predchádzajúcich
transportov, zariadili sme si prácu ú-
čelnejšie. Ale i hľavné komando tla-
čilo na správu barákov, aby prijíma-
júcu schopnosť našej nemocnice stup-
ňovala na maximum: karpatské boje
chrnily ranených v úžasnom množstve
a čo nezmohly šrapnele a projektily
ručníc, to dokonala karpátská zima a
mrazy.

Očakávaný transport zpozdil sa o
niekol'ko hodin. Bola už noc, ked' t'až-
ko vdychujúci vlak zastál u barákov.

Transport mal obyčajný vzhľad:
infekční, l'ahko, t'ažko ranení a omrz-
nutí. Práca šla pokojne a rychle. Ale
ranených bolo mnoho. O 2. hodine v
noci neboli sme ešte ani v polovici
práce. Únavu už bolo badať na všet-
kých a všivavých bolo $\frac{3}{4}$. Títo rušili
postup našej práce najviacej. Bolo ich
treba posielat' zpäť do lázne a znova
obväzovať a triediť. I naši domobran-
ci, ktorých sme používali za nosičov
ustávali, lebo boli zväčša 45—50roční
muži z najbiednej'sieho kraja Slovens-

ska, v hornej trenčianskej, z okolia Kysúc.

Ludia biedne živení a zotročení.

Osvietený pán krivkajúc motal sa okolo pracujúcich. Jeho malá, nízka postava s velikou širokou bradou na prvý pohľad činila dojem horského gnama: bradatá veľká hlava bez nôh a trupu. I zdalo sa mi, že iba preto kričí škrekl'avým vysokým hlasom, aby dodal váhy a dôstojnosti svojej malej postave. Jeho obyčaj zahadzovať hlavu do tyla a vystrkovovať veľikú ryšavošedivú bradu do predu utvrvovala ma v tej samej domnienke. Toto nosenie tela budilo ve mne úsmev a zdalo sa mi, že aj on cítil, že ja viem, prečo sa tak drží.

Pán osvietený tej noci bol rozjarený; čakajúc od večera transport, v spoločnosti lekárov popíjal červené jágerské víanko a keď transport prišiel, bolo už jasne badať veselú náladu jeho.

Práca šla bez porušenia. Iba starušký doktor — felčiar okolo 3. hod., omámený parou horúceho kúpela, výparom petroleja a únavou zmorený, usnul pri práci na stoličke, kde sedel a neúnavne, ale nedokonale natieral petrolejom hniezda hmyzu na ranných. Odniesli ho so stoličkou do obvázárne a uložili na postel. Keď sa za chvíľu prebral, robil urazeneho, že vydrží za troch a že si žarty zakazuje.

Bol to človek, analfabet, húževnatý a ako pes verný maďarskej vláde. Medzi 4 očima zúrivý antisemita, ale verejno vykonával im služby neocenitel'né. Bol postrachom na každom oddelení. Sám sa považoval za chirurga, lebo kedysi pred 40 rokmi poslúchal ranhojičský kurs vo Viedni. Do rany otvorennej strkal nemyté prsty a krvácenie zachycoval palcom. Na svojom byte sošíval sedliakom rany ihľou a nitou, vypožičanou nepochybne od svojej kučárky. Znal iba štyry lieky: Ipecacuanhu, horkomandlové kvapky s morfiom, tinktuру opiovú a karbol. Rodina a vlastenectvo zabezpečovaly mu úrad okresného lekára... Ked' ho ohrožovaly v úradnom postavení moderná veda a pachtivosť peštianskych kolegov, vyparádený šiel k vysokým a mocným pánom do župy, tam predniesol svoje zásluhy o okres z roku sedemdesiateho, ked' zúrila cholera a on s nasadením života ratoval ľudí, dovolával sa vysokej rodiny, svojho čistého, nepoškvrneného vlastenectva a upokojený vracał sa zase do Ružomberka. Tu stojac na rohu dvoch ulíc zastavoval mestské honorácie a víťazoslávne rozprával, ako porazil židovskú intriku a čo on všetko ukáže! A vekom ohnutú páter zase vyrovnal a hrde stúpal mestom, ako najvyšší zdravotný úradník v okrese. Takto sa boril za svoju existenciu vyše 40 rokov, až ho peštianský šéf z barakov

vyhodil a o pol roka do hrobu sklátila ho nemoc.

Na stôl vyložil ľahko raneného, oňomž som hádal, že je tatarského, alebo podobného pôvodu. Dal som zavolať osvieteného, aby sa s ním dohovoril, ako sa volá a odkial' je.

Osvietený hned' nevycítil situáciu a začal sa s ním dorozumievať. Ale neslo to nijakovsky.

— Mali byste sa predca len s ním dohovoriť, — hovorím vážne.

— Prečo? —

— Myslím, že je zo šľachetnej rassy turánskej, odkial' sú Maďari. Nejaké spoločné slovo malo by sa najst' ...

Osvietený zbadal ironiu i začal obvyklú hru nohami a bradou. Bol v trapnej situácii — pred opatrovníčkami. Nechcel som ju predlžovať i pýtal som sa raneného rusky, ako sa menuje a odkial' je? Odpovedal pomaly, akosi opatrne, že se volá Muktar Sofket a že je od Turkestanu.

— Tatar? —

— Da. —

— Kirgijec? —

— Da. —

— Baškirec? —

— Da. —

— Mohamedán? —

— Da, da! — za každým „da“ sa zasmial, akoby mal radosť, že sa mu podarilo vyslovíť toto slovíčko.

Po tejto zkúške odpadla chuť osvetenému ďalej sa interesovať o svojho

pokrevného Turánca. Už sa otáčal preč, keď sa zjavil u stola nevelký židík, pisár, z ktoréhosi baráku a s veľkým pohoršením oznamoval, že jeden landsturmista, Slovák, nechce nosiť nemocných, že leží na posteli a že sa priečí jeho rozkazu.

Na túto zprávu sa hrde vyvýšil pán osvetený, vystrel vodorovne palicu proti pisárovi a velitelsky kričal, aby ho u stolu počuli:

— Na moju zodpovednosť vyfackujte toho Slováka a dovedte ho sem! To je predsa drzost', ničomnosť... My tu pracujeme a takáto nevlastenecká hávet' necíti povinnosť.

Zdalo sa mi že posledné jeho slová padajú na mňa. Obrátil som sa od stola k pisárovi a dôrazne slovo, za slovom, hovoril som mu: — Ak vy vyfackujete toho landsturmistu, napišem mu zajtra visum-repertum a dám vás žalovať pre ubliženie na tele. Ináčej, osvetený pane, idem vyšetriť, prečo leží. Pisár — pojďte so mnou hned! —

V 6. baráku v špinavom brlohu landsturmistov Slovákov ležal pod pokrývkou v roztrhaných vojenských šatách človek asi 50ročný. Kost' a koža. Ruky zsinalé, tvár popolavo-rudá, horúca, na čele krupaje studeného potu, víčka privreté, dýcha krátko a po-stenáva.

— Čo vám je? —

— V boku pichá, tuto! pozrel na

mňa bôlnym, smutným pohľadom a položil namáhave ruku na pravú stranu hrudníka.

- Pl'ujete krvou? —
- Tretí deň. —
- Bol doktor u vás? —
- Nebol...
- Lieku nemáte?
- Nie.

Vyšetril som ho, nakol'ko jeho ľažký stav dovolil. Zápal pl'úc na oboch stranách. Puls mizerný, srdce slabé. Obrátil som sa k pisárovi, ktorý stál u posteľe:

— Zavoláte inspekčného lekára, aby mu dal kofeinovú injekciu, ale hned', rozumiete?

- Prosím!
- A odkedy leží tento človek?
- Už tretí deň polihuje. Ale dnes ešte pomáhal nosiť. Myslel som, že sa mu nechce. —
- Hlásili ste lekárovi, že je nemocný?
- Hlásil, ale neprišiel. —
- Ktorému? —
- Pánu doktorovi R. —

„Pan doktor R.“ bol z tých, čo sa vydávali za diplomovaného lekára, kdežto v pravde mal len 4 semestre zapísané. Bol zbumlovaný študent, súci skorej do cirkusu za hlúpého augusta, vtipy strúhať, ako za lekára.

— A dnes ste hlásili, že je nemocný? —

— I dnes som hlásil, ale oni mi za to nagrobianili.

— Prečo ste žalovali na neho u osveteneho? — Žídik sa zarazil a začal cosi koktať...

— Počujte, Grünbaum, toto vám ja nedarujem! Vy... Zavolajte opatrovnicu, nech mu dá obklad a utekajte pre doktora! —

Nemocnému odmeral som teplotu: Meral vyše 40 stup. Počkal som opatrovnicu a kázal pripraviť čaju.

V obvázárni zastihol som pisára v rozhovore s osveteným. Hľadal tu inšpekčného lekára. Pristúpil som k osvetenému. Stál na kratšej nohe, a bradu prirazil k prsiam a hľadel do zeme.

— Landšturmista má zápal plúc na oboch stranách, horúčku vyše 40 stup. a mizerný puls... Umiera... Inspečný lekár nechcel ist' k nemocnému už tretí deň... Taký je tu poriadok.

Osvietený sa bez slova obrátil a odišiel s kulhavou chôdzou preč. U stolov lekári i opatrovnice šomrali proti nemu.

Okolo 3. skončili sme prácu a šli sme na odpočinok.

Do barákov prišiel som pred pol'udním.

— Čo nového — pýtam sa opatrovnice.

— Hľadal vás osvetený už dvakrát. Ten landšturmista nad ránom vraj dokonal.

Natiahol som biely plátený kabát a šli sme na visitu. Za chvíľu prišla z nami opatrovnička z oddelenia B a hlási, že osvietený čaká pred barákom na dvore.

Pozdravili sme sa. Žavesil sa mi do laktá a spravili sme pári krokov.

— Myslim, že nebudeť robiť v novinách affairu z toho prípadu? —

— Nie... konečne chceli ste jednať ukvapene a nevedome.

— Viete tá nenávisť k vám...

— Ku mne?

— Nie k vám osobne, ale k národnostiam vôbec...

— Nad tou nenávisťou a nad tým prípadom treba sa vám zamyslet... Prepáčte, mám ešte rannú visitu. Podali sme si ruky a mlčky rozložili.

V. NOČNÉ ROZHOVORY.

Po smrti landšturmistu-Slováka nastala malá náprava v kolonii. Inšpekcia dodržiavala sa presnejšie, prestaly týrania, i strava sa polepšila. Osvietený prestal kričať a nadávať a chodil akosi nehlučne a schúlene. Zdalo sa, ako by bola smrť jedného Kysučana na čas ochromila vyzývavý maďarsmus... Slovenčina v prerozmanitých dialektoch ozývala sa akosi smelšie a častejšie. V barákoch, v kanceláriach, v kuchyni i v operačnej sieni. Ukazovalo sa, že tu temer každý vie slovensky. Akoby vel'ké neštastie, veliká obet vynášaly pravdu na javo...

V tieto časy pozvali z barákov šest lekárov na frontu k plukom. Bolo treba prevziať inšpekcii dennú i nočnú i mne. Každý desiaty deň trávieval som od rána do rána v barákoch.

Raz, po čas inšpekcie mal som pracu v evidenčnej kancelárii. Zastihol som tu maliara P. K., ako pasteloval kozáka.

Zastal som udivením. Kozák vo vel'kej chlpatej čiapke sedel na stoličke, usmievavý, uveličený, radostný. Maliar mi kývnul hlavou, a v tvári oduševnený vyberal barvisté tuhy zo

škatule. Srovnával som obraz s kozákovou tvárou a prizeral sa práci. Maliar načrtal ešte pár čiar na ústach a na brade a obraz bol hotový. Nevedel som sa prenadivíť utešenému obrazu.

Vstali obaja. Potriásli sme si ruky vrele, priateľsky.

A ja stále nespúšťal som oči z obrazu a z kozáka.

— Tak nepatrými prostriedkami tol'ko života, pravdy a effektu — prehovoril som konečne. — Ste pravým umelcom, gratulujem vám obom!

Maliar sa zastydel a usmial:

— Páči sa vám skutočne?

— Ale čo, páči, radujem sa, som šťastný, že toto vidím tu, v barákoch!

— I objali sme sa bratsky, ako ľudia, ktorí sa dávno znajú a dobre si rozumejú.

— Mám v noci inšpekcii. Neboli by ste tak láskavi priísť do inspekčnej izby večer? Pohovoríme si.

— Tam niet pokoja. Prid'te vy ku mne, bývám pri ohrade, sám. Ak by bolo treba, telefonistka vás aj odtial' zavolá. Mám mnoho vecí, ktoré bych vám chcel sdeliť a od vás zase niečo počuť ...

— Dobre. Po 9. prijdem; myslím, že dotial' odbavím vizity v kolónii.

V maliarovej izbičke bolo útulno a milo. Na stenách baráku visely obrazy malé, vel'ké, študie novšie i staršie. Jeden kút bol zariadený v slovenskom štýle. Na maliarskom stojanu stál ne-

dokončený pastel akejsi blondýnky. Všade čistota, poriadok a vkusné ozdoby. Na stole vrel samovar. Zdalo sa mi, že človek, ktorý takto býva, má vyrovnaného ducha, jasný optimistický názor na svoj život a na svoje pôvolanie.

Spešne som sa svliekol a posadili sme sa proti sebe. Medzi námi stál na stole samovar a príjemným hlasom šumel'.

— V XVI. umierajú traja zápal'om plúc... Dával som im injekciu... No všetko márne. Viac na upokojenie svedomia a aby sa niečo robilo.

— Mrie tá naša mládež! A za čo, prečo? Za cisára, ktorý vraj ani nevie, že vedie vojnu a s kým ju vedie! Či za vlast', ktorú nám nikdo nebral a ktorá nám je macochou?! Ale, doktore, verím, pevne verím, že túto vojnu prehrá dynastia, Nemci a Maďari...

— Prečo tak veríte?

— Hovoril mi môj kozák, že Rusko mobilisovalo 20 milionov vojska a pozrite, aký je to národ, ako sa bije, aké hrdinstvá koná!

— Národ je krásny, uznávam — ale administrácia, úrady a vodcovia... noviny píšu, že Rusko nie je ešte pripravené a že národ ide na jatky... Nemá zbrane a munície. Kyjami sa nedá vojna vyhrať... Počuli ste od Rusov, že ruské vojsko miesto pušiek dostalo kyje. Či tak možno?

— Môj kozák verí, že sa všetko pre-

mení, a že príjdu aj nás vysvobodit'. Naše pomery znajú ruskí vojací podrobne. A jaký je to vysokomyslný, hrdý a šl'achetný národ! Doktore, ja verím, že vojnu vyhráme...

— Vy ste do Rusov zal'úbený, majstre!

— Som. —

— Dovol'te ešte chvil'ku. Zaskočím do 16. baráku a príjdem hned'. 16. barák sme naplnili pred pár dňami. Samí t'ažko ranení z karpátskych bojov. Den po dni mreli.

— Ako je s nimi — pýtam sa opatrovnice. Ukázala mi známy smutný obraz; obraz, ktorý by v obyčajnej dobe srdce krušil, mŕtvoly mladých l'udí pod bielou plachtou s výrazom bôlu a stopy posledného zápasu so smrťou.

Okolo nich postavili španielske steny, aby neboli na očiach súsedom vojakom.

— A tretí, ako je? — medzi rečou došiel som k posteli nemocného. Hlboké, čierne, na široko roztvorené oči hl'adely na mňa s nádejou i strachom. Po injekcii polial jeho telo horúci pot, dych bol hlbší, tep plnší a pravidelnnejší. Chytil mi ruku a pohladil.

— Už bude dobre, pán doktor!

— Bude. Dajte mu čaju s mliekom. Zajtra napíšeme list vašej matičke, aby sem prišla. Však ju máte rád?

Vojak zakryl oči rukou. — Volali ste na ňu v horúčke — prijde iste a bude vám dobre. S Bohom! —

Maliar ma už čakal netrpelive.

— Zomreli? —

— Dvaja, tretiemu je lepšie: tomu krasavcovi-Slovákovi z dolnej zeme.

— Aspoň jedon sa zachránil... Vy-pite čaju a rozprávajte.

— Povedzte mi, majstre, je zednár-stvo dobré, či zlé?

Maliar bol prekvapený touto neoča-kávanou otázkou. Po chvíli mlčania l'ahostajne odvetil:

— Prečo se pýtate?

— Chcel bych o tom znať vašu mienku.

— Myslím, že dobré...

— Pozrite, majstre, čomu nerozu-miem: Slobodný zednár opustí sym-boly, mysteria a vieru jednej cirkve, aby bol slobodným, a viaže sa zase mystériami, symbolmi a disciplinou l'udí, ktorým je podriadený a často ich ani nezná. Jaká je tu sloboda svedo-mia, viery a konania?

— Vaše namietky sú správné. Ale ide o to, či človek chce veriť a vyzná-vat' mysteria, symboly a držať disci-plínu. Myslím, že síla a blaženosť ve-riaceho je v tom, že chce veriť, že sa slobodne rozhodnul za to, lebo ono. Vôľa veriť, zosilnená s rozumovými dôvodmi robí človeka spokojným, šťastným a silným.

— Ovšem, viera skalopevná, ne-ochvejná, robí i zo slabého človeka ne-premožiteľného obra. Ale ide práve o tú istotu, o bezpečnosť, dôveru, že to,

v čo verí, je pravda, absolútna pravda...

— A veríte vy, doktore, v Boha? — Počkajte, neodpovedajte hned', musím sa vám priznať... Pozorujem vás už dávno i teraz, ked' ste odišli ku chorým, pýtal som sa seba samého: Verí on v Boha? —

— Ak vám poviem, že verím, vy mi neuveríte, ak poviem, že neverím, nepochopíte ma. —

— Skutočne vám nerozumiem.

— Čujte, v Písme stojí: Boh je Láska. Iní hovoria: Boh je Múdrost', Dokonalosť', Pravda, Slovo, Bytnosť', Dobrota, Myšlienka, Moc, Sila, Zákon, Počiatok, Koniec, Večnosť', Duch, Hmotá, Vesmír atd. atd. Ako vidíte, sú to pojmy a slová, označujúce vlastnosť i podstatu; ľudská mluva vybrala ich zo sfér rozumu, citov, vôle. Sú značky a symboly z podstaty ľudskej bytosti. Ktoré z nich označuje to, čo si myslieť máme? A či skutočne bol, jest' a bude človek, ktorý slovom vystihne všetko, čo si pod slovom Boh myslieť máme? Poviem-li Jeden, tak som Ho obmezinil; poviem-li všetko, tak som Ho rozdrobil, rozptýlil; poviem-li mnoho, tak som Ho znehodnotil, poviem Duch, — neviem, čo s hmotou, poviem: Hmota — hl'adám Ducha. Ak vás mám na krátko odbavit', poviem: áno. Ale vy si žiadate dôvodov, či je tak?

— Ano. —

— Vráťme sa k Písmu: Boh je lá-

ska. My ľudia poznáme len svoju l'udskú lásku. Tisíce knih sa onej popísalo a miliony onej šeptajú, hovoria, rečnia, zpievajú... A šťastní sú, keď vyslovia a cítia lásku. Nebolo by bez nej života, šťastia, blaha, radosti. A kolko sa zase pre ňu plakalo, trápi-lo, trpelo a mučilo! Taká je naša láska! Je taký aj náš Boh? A pozrite dalej, vysoko na oblohu. Slnce, Mesiac, Hvie-zdy. Slnce nám vlastne dáva život: Bez jeho žiare, neobstáli by sme na zemi. Je tam nejaká láska? — Na mesiaci, tak učia, niet už dávno života, ale len večná zima. A na Zemi kedysi nebolo života, a nebolo lásky. Ako sa dostala na Zem, určite nevieme. Jednoho času vznikla, alebo prišla, alebo bola vrhnutá sem. Nebola a je. Ale Bôh je od večnosti. Môže Bôh byť niečo, ako je naša, nami žitá a chápaná láska? Môžete vy, majster, vystihnúť všetko, čo cí-tite a tušíte slovom: Láska? Možete nejak približne určiť, čo myslíte a cí-tite sám; ale čo cíti, tuší, myslí iný tvor, trebas kvietok na lúke, vtáčik za spevu, alebo nejaká živúca bytosť nekde na tisíce milionov míľ vzdále-ná vo vesmíre na nejakej hviezde? My si predstavujeme, že všetko, čo žije, malo počiatok.

Dľ'a nás niet života bez počiatku — ináč sám život, nemajúc počiatku, bol by večný, ako sám Bôh. Je v ne-živote, nebytí, láska? Viete si to nejak prestaviť? Nevieme si dobre pred-

staviť ani lásky bez života. Zničí-li sa život človeka, zahynie s ním i jeho láska. V hrobe, v popole zrna, v zkameneline živočicha niet ani života, ani lásky. Smrť nemá lásky, lebo je rušenie, rozklad, ničenie života. Láska tvorí a živí. Smrť vládne hmotou, láska životom. Ani život, ani láska nie je hmota. A preto, majstre, na vašu otázku odpovedám: Verím v duchovnú podstatu človeka, Zeme, vesmíra. Čo je osobný život, osobná láska, to snáď môžeme vedieť a tušiť, ale čo je život, čo je láska, čo je Bôh — toho sa nikdy nedopátrame, nikdy nepochopíme.

— Zdá sa, že máte pravdu. Ale zároveň vašej veci nerozumiem: Prečo by ľudstvo nemalo nikdy rozumet' čo je Život, Láska, Bôh? —

— Zašli sme do sféry Nepoznatelného, Absolútneho. A tu, v tejto krajine nevieme sa orientovať. Chybuje nám k tomu prostriedok, lebo naše smysly sú nedostatočné. Dnešný človek zná práve len tol'ko, kol'ko svojim rozumom obsiahne a rozum je odkázaný na zprávy a údaje smyslov. A tieto zprávy sú bud' chatrné, bud' ich nevieme zpracovať tak, aby nám ich celý obsah bol jasný. Iste možno vidieť a slyšať viac, ako to náš rozum chápe a si ujasňuje.

— Nie mi je toto všetko jasné. Zdá sa mi, že hovoríte v narážkach a ja neviem, kam mierite...

— Máte pravdu, myslím na modzog človeka. Tak ako nám ho pripravil nejaký orgánový intelekt, je pripravený na úžasný rozmach v smere poznania. Čo by sme už dnes mohli obsiahnuť naším rozumom, to nie je ani snáď miliontá čiastka. Príklad vám to vysní: Ktorýsi fysiolog vypočítal, že človek má vyše 600 miliónov buniek v šedej kôre modzgovej a bielych vláken, dráh, ktorými prebieha pocit a predstava — vyše 12 billionov! Ako viete, modzog je už pripravený na statisíce rokov budúceho duchovného vývoja. Dnes len nepatrňá čiastka našeho modzgu berie účasť v duševnej práci. Snáď si ani len všetkých pocitov neuvedomujeme. Považujeme za vysoko vzdelaného a vyspelého duševne človeka, ktorý ovládá 10—15 tisíc pojmov, alebo slov. Čo je to proti tým možným milionom?

— Hovoríte, že orgánový intelekt pripravil náš modzog na budúci vývoj duševní — čo tým rozumiete?

— To je filosofický postulát proti materializmu. Materialisti hovoria, že jest len hmota. I modzog je hmota. Ale vidíme, že táto hmota myslí a cíti. Vidíme i to, že hmota myslí a premýšla vopred na tisíce rokov, vytvárajúc orgány, ktoré umožnia, organismom prispôsobovať sa ku životnej konstante našej planety. Zem totiž sa nachodí v stálom vývoji, alebo premene. Ubýva tepla na zemi. Ale akýsi neznámý in-

tellekt orgánový pripravuje ich budúcu premenu, vyzbrojuje ich všetkým, čoho treba, aby žiť mohly.

Kde je vo vesmíre a ktorá je tá hmota, ktorá myslí, predvída, pripravuje organizmy s takou dokonalosťou, že toho všetkého ani dobre nechápeme?

— A možno predpokladať, že modzog môj vie viacej, ako viem ja, moje Ja? Asi nie. Ten intelekt je sice v nás, vo mne, ale já celý neobsiahnem, nechápem, neviem o jeho existencii, neznám jeho velikosti a jeho plánu..

Ja vidím a poznávam detailnú jeho prácu, ale celku nechápem. . Vývojom, zdokonal'ovaním poznávam i sám i celé ľudstvo viac a viac z toho nesmierneho plánu vesmírného, ale či sa kedy, my ľudia rozvinieme, aby sme chápali všetko, čo sa vôkol nás deje, na Zemi i vo vesmíre, to je otázka, na ktorú dnes záporne musíme odpovedať. Materialisti hovoria, že jest len hmota a že „duch“ jest len prílastkom hmoty. Ale ten prílastok, tento duch vlastne udržuje náš život, bez jeho činnosti, predvídavosti, bez jeho veľkolepých plánov na zemi by už dávno nebolo života, dávno by už boly všecky organizmy zahynuly, ako zahynuly mnohé, ktoré nevedeli sa prispôsobiť životu na Zemi. Nebolo by tedy logickejšie obrátiť učenie: že je „hmota“ prílastkom ducha?

— Napadá mi toto: Keby ľudstvo vyhynulo na Zemi, či by sa mohol no-

vý ľudský život počať, ovšem dlhým vývojom, povedzme zo stromu, alebo z nejakej rostliny? Ale sa mi nevysmejte.

— Naopak, pripomíname mi zvláštnu vec z našej ľudovej poezie. Máme ballady, máme prostonárodné povesti, v ktorých stromy hovoria, myslia, cítia, ako človek. Ba sú tie stromy vlastne živí ľudia. Odkial' sa vzala táto myšlienka v ľude? V tejto koncepcii je iste hl'bka, krása i nejaká pravda... Ľudová mysel' ide ešte ďalej: vdychuje život i do „neživej“ hmoty, do skaly, do zeme, do potoka... A to najvyšší život, život mysliaceho a cítiaceho človeka. Stojí to za premyšľanie... Prečo a načo?

— Dovol'te mi ešte túto otázku: Čo je smysel života a jaký má ciel'? Niekedy si zúfam nad sebou samým i nad ľudmi, niekedy zase cítim blaženosť v duši a prajem jej celému svetu a tu sa mi zdá, akobych splynul v jednu dušu, v jedno telo s celým svetom; vtedy sa radujem a cítim, že sa celý svet raduje, že sme bratia, že sme jedno...

— Smysel, ciel' života? Ako vám odpovedať na tieto otázky určite a jasne, uspokojive a opravdove? Myslím, že známe život dvojaký: Osobný a iný, všeobecný, neosobný! Keď žijeme život výlučne len osobný, zdá sa, že takýto život je nešťastný, bôl'ny, trapný. Žijeme-li tým druhým životom, zdá sa nám, že žijeme život pravý: blažený a

šťastný. Podľa toho bolo by ciel'om života splynutie s duchovnou podstatou vesmíra, s Bohom samým. Život je dar boží — a treba žiť, aby tento dar neprestával byť ani na okamih božím darom. Smysel bude mať len tak, keď budeme tak žiť, ako si myslíme, že by Bôh žil; v Láske, dobrote, múdrosti, dokonalosti, v jednote s celým svetom a vesmírom... Považujeme-li všetko, čo je vôkol nás tiež čiastkou božieho daru a pôvodu, neublížime nikomu v ničom, nebudeme žiť viacej sebe na úkor sveta, ktorý nás obklopuje. Závist', hnev, zloba, nenávist', vražda a celý rad duševných stavov týmto podobných, nie sú ničím iným, ako snaha, aby sme dosiahli pre seba, pre svoj osobný život niečeho, čoho nemáme, za čím túžime, čoho neprajeme iným. Kdo žije viacej iným, ako sebe je človekom velkým, kdo obetuje i svoj život ľudom, aby za túto najvyššiu cenu priblížil ľudstvo k Bohu — je spasiteľom ľudstva. Kým ľudia žijú tak, ako dnes: sebecky, čiste osobne, dotial' bude im treba Velikánov a Spasiteľov, ktorí svojim utrpením osobným burcujú ľudstvo z klamu osobného blaha. Takto by sa nám zdalo, že jak l'ako je žiť na zemi človeku.

Na chvílu sme zaml'kli. Dostali sme sa do rozhovoru z ktorého niet východu. Predmet, o ktorom si si uvedomil, že ho nechápeš, neriesíš, je ako cesta

do slepej uličky: ked' dojdeš na koniec, si nespokojný, l'utuješ cesty, tiesni ducha.

— Nezdá se vám, majstre, že sme zbytočno zabrdli do rozhovoru, ktorý nás skľučuje?

— Nie. Dakedy je dobre vedieť i to, že neviem o veci, o ktorej pracne premýšl'am, ničoho.

— Mňa toto sokratovské stanovisko nikdy neuspokojoilo. Je to filosofia negácie a človeku sa chce mať istoty, pozitívneho názoru, presvedčenia, alebo aspoň viery. Mne to, čo hovoríte, majstre, nestačí. Ja si ani nekladiem otázku: či jest Bôh, či existuje niekde vo vesmire, aký je a čo je, ale pýtam sa seba samého: môžem ja žiť bez Boha, jest Boha vo mne? A na tieto otázky môžem si odpovedať kladne: Bôh jest vo mne a žijem duševným životom skrze Neho. To je moja viera a moje náboženstvo. Bôh, existujúci len mimo mňa, nemal by pre môj život žiadného významu. Toto moje presvedčenie ožiaruje mi život radostou, vzbudzuje úctu k l'uďom i k sebe samému a je prameňom, z ktorého čerpám silu ku práci v ťažkom dennom živote.

Pribehla opatrovnica, zadýchčaná, zostrašená:

— Amputovaný, z VIII. krváca... Celý obváz už presiaknul... Ráchte chytro... zamdlieva.

Podali sme si s majstrom ruky.

— Dnes to už bude šiesty... S Bohom!

— Do videnia.

Vonku ma ovanul chladný vetrík.
Zore na východe znamenaly. Za ohradou barákovou stenal parný kotol svojim príšerným a monotónnym hu! — hu! — — hu! — hu! — —

Nemocný, amputovaný po obede, bol bez vedomia.

Zobudili sme chirurga a pripravili prístroje k operácii.

Svitnul nádherný, jasný a teplý letný deň.

VI. ZASTAVENIE „SLOVENSKÉHO DENNÍKA“.

Redakcia „Národných novín“ od prvej schôdzky mádeže roku 1898 vydrižiavanej v T. Sv. Martine, postavila na index hnutie „hlasistov“. Demokracia, pokrok, československá vzájomnosť — nesmely sa v Martine spomínať, ak si sa nechcel vystaviť klevetám a tajným intrikám a verejným nápadom v orgáne slov. národnej strany. Časopisy pokrokového smeru „Hlas“, „Slov. týždenník“ a „Slovenský deník“ neboli Martinom uznávané za časopisy naše, slovenské, ale písalo a hovorilo sa o nich, ako o niečom cudzom, škodlivom, importovanom zo zahraničia: Zo západu, ktorý bol zhnilý, degenerovaný, nemravný, nenacionálny. Nevadilo, že ľud i mladší dorost dávno opustil martinské časopisy a ich politiku, nevadilo, že ľud šiel pri vol'bách za týmito časopismi, že verejnú mienku na Slovensku dávno opanovaly tieto časopisy — Martin vytrval až do konca vojny na stanovisku konzervatívnom, protipokrovkom a protičeskom. Literáti, historikovia nám kedysi ukážu, odkial' vyvierať tento hnev a nenávist' ...

Redaktor „Slovenského denníka“ pán H., písal mi naliehavý dopis, abych prišiel v najbližších dňoch do Pešte. Poneváč nebolo isté, že mi censúra nechabe dopis, bližšie neoznačil príčinu.

Na južnom nádraží v Pešti p. red. H. čakal na pri večernom rychlíku.

— Smutnú zvest' ti musím označiť ...

— Jakú?

— Dnes mi censor telefonom ohlásil, že štátny fiškus zastavil „Denník“ a zajtra už ani nevyjdeme.

— Prečo? Mali ste snad' nejakú nedovolenú zprávu o vojne?

— Nie. Nič neprinášame, čo by v iných peštianskych časopisoch nebolo, leda ak články o československej vzájomnosti búria maďarské svedomie .. Ale tie censor číta a dosial' nehrozil, ani nám nevytýkal ich smer a ducha.

— Pôjdeme zajtra k censorovi, prípadne i k štátному fiškusovi, čo majú proti nám a prečo zastavili „Denník“.

Druhého dňa dopol'udní šli sme na censúru. Redaktor sám vnišiel k štátному fiškusovi. Čakal som ho netrpeľive. Po dobrej hodine odchádzali sme z budovy a redaktor mi rozprával, čo počul od fiškusa a od cenzora.

Fiškus sdelil redaktorovi asi toto: Cenzúra nemá ničoho proti vášmu časopisu. Cenzúra nenavrhla, ani nezakročila, aby bol „Denník“ zastavený. Písali ste loyálne, tak ako všetky den-

níky peštianske. Príčinu k zastaveniu musíte hl'adátať inde. Tak sa mi vidí, že vás niekto udal z vidieku, tam od vás, z B. Bystrice, alebo tam odkial'si. Mohol by vám to určite povedať pán cenzor, on vie, že na tlak z vidieku bol váš časopis zastavený.

U cenzora sa dozvedel, že udanie prišlo z Turč. Sv. Martina. V udaní stojí, že je „Denník“ orgánom pre československú jednotu, že ho platiat z Prahy českým peniazom. Že propaguje odtrhnutie Slovenska od Uhorska a preto, že je to časopis vlastizradný a nebezpečný.

Kto túto denunciáciu podal, to fiškus, ani cenzor nechceli redaktorovi prezradíť. Len sa omlúvali, že oni proti listu ničoho nemali a nemajú, ale že list má vel'kých nepriateľov tam, v Martine, a aby sme si tam hl'adeli získať nápravu.

Touto zprávou boli sme ako omráčení. A hádali sme, kdo by asi mohol takto denuncovať u maďarskej vlády náš časopis. Po dlhom premýšl'aní ustálili sme sa, že denunciácia mohla vyjsť od jednoho z dvoch ľudí, ktorí sa v tom čase zdržovali v Martine: Bud' od pohraničného kapitaňa B., alebo od Slováka P., ktorý stál v konfidentských službách maďarskej vlády, či vlastne jej orgánov: pohraničnej afére mohol mať prsty ešte niekto iný, afére mohol mať prsty ešte niekto iný, niekto z našich ľudí — to sme ani pri-

pustiť, ba na to sme ani len pomysleť nemohli a nechceli...

Večer sme sedeli v kaviarni. A tu redaktor H. mi rozprával, že konfident P. bol tieto dni v Pešti, bol i v redakcii „Denníka“. Redaktor H. spísal s P. obšírnu zapisnicu. Zápisnica vzbudila u nás úžas, lebo v týchto udaniach P. v zápisnici označil za denuncianta „S. D.“ určite pána X., vynikajúceho slovenského muža.

P. ohováral z martinčanov pána X., naproti tomu chválil pana Y., veľkého slovenského spisovateľa.

Zastavenie „Denníka“ priatelia-nepriatelia považoval za národné nešťastie v dobe evropskej války, kde sa malo rozhodovať o osudu štátov a národov na dlhé veky, kde bolo treba udržovať ducha a budíť národy utlačené k výtrvalosti a dávať nádeje a šíriť vieru v naše oslobodenie. Zastavením „Denníka“ boli sme rozbití, politicky, kultúrne a národne rozmetaní. Nebolo slovenskej verejnej mienky, nebolo spol'ahlivých informácií o slovenskom živote a snahách našich. A boli sme vydaní na milosť — nemilosť lživej tlači peštianskej, ktorá tendenčne a dl'a určitého plánu priamo vočkovala do nás pangermánske a šovinisticko-maďarské, imperialistické idey a zábery. Maďar a Nemec bol líčený ako poloboh a ostatný svet nemal inej povinnosti, ako sa klaňať týmto modlám a hľad'et čím skôr nechať sa od nich

pohltiť a im vo všetkom pomáhať. O živote v zahraničí, o tom sme sa ničoho z peštianských novin nedozvedeli. Höfer sypal víťazstvá našich armád — takže sa dnes musíme pýtať — ako a kde sme „my“ vlastne túto vojnu prehrali, keď nás nikde nenabili, keď nám ani jednoho vojaka nezajali a ani jednoho dela nevzali?

Zastavením „Slovenského denníka“ bolo Slovensko umľčené, národu vyrazená zbraň verejnej mienky z ruky. Kým nepriateľ mohol nás šialit lžami, my sme sa nemali ani kde ozývať, ani kde hájiť svoju pravdu, ani sa pravdy dozvedeť...

„Slovenský denník“ v tomto čase bol náramne rozšírený časopis. V Ružomberku predávalo sa z neho v delací deň 120—200 čísel, vo sviatok až 300. Denník bol jediný slovenský časopis, ktorý čelil vládrom „Slovenským novinám“. Tieto vládne noviny vychodili denne v Pešti boli najlacnejším slovenským časonisom a roširovaly ich úrady po všetkých mestách a dedinách na Slovensku. Redigované boli zručne, takže prostý Slovák ani nezbalal, že ho maďarská vláda odnárodenuje vlastným jazykom že ho učí nezávidieť slovenskú kultúru slovenskú literatúru, slovenské umenie a slovenský národný a politický život. Najzaujmejší nepriatelia všetkého slovenského boli práve tí slovenskí rychtári, učitelia, remeselníci, ktorých odchova-

ly „Slovenské noviny“. Deti týchto Slovákov sa šmahom odrodili a stávali sa maďarskými janičiarmi na Slovensku. „Slovenský denník“ čelil otave šírenej „Slovenskými novinami“ výtečne. Bol lacný a veľmi populárne redigovaný. Preto zpráva o zastavení „Denníka“ nás ohromila — a preto nevediac určite, čo nás čaká v budúcnosti — trpko sme znášali jeho zánik.

Vrátiac sa do Ružomberka, zavolali sme obvineného pána X. do R., kde náhodou bývalo pospolu niekol'ko členov správy „S. D.“, aby vysvetlil obžalobu detektiva P. a aby ospravedlnil sa z hrozného činu. Sišli sme sa 5—6. Pán X. bol tiež prítomný. Prečítili sme mu zápisnicu a vyzvali sme ho, aby podal vysvetlenie.

Pokúsim sa verne podať slová p. X., vynechajúc mená osôb. Dnes celá táto aféra nemá aktuálneho významu, je charakteristická len pre literárne a politické dejiny tej doby.

— Zastavenie „Slovenského denníka“ nezapríčinil som ja, ale celkom iná osoba. Akým činom som prišiel na stopu tejto veci rozpoviem vám o istej scéne v jednom hostinci u nás. Do hostinka — pokračoval p. X. — prišiel som so synom. hl'adajúc tam kohosi. V bočnej miestnosti bavili sa dvaja páni pri šampaňskom. Jedon z nich bol pohraničný kapitáň, druhý jedon z „našich“. Dotial' naliehali títo dvaja

na mňa a na môjho syna, kým sme si k nim neprisadli a s nimi neštrngli. Po chvíli zbadal som vo vrecku kabáta kapitánovho číslo novín. Kapitáň zbadal, že sa dívam na tieto noviny. Vytiahol číslo a hovorí: „Tu je dôkaz, že „Slovenský denník“ financuje Praha. Vzal som číslo a pozerám na miesto, označené ako „dôkaz“, bolo vyzvanie výkonného výboru „Slovenského denníka“, aby slovenské obecenstvo upisovalo nové účastiny pre „Denník“. („Denník“ v tom čase bol pasívny, tuším, že mal okolo 10.000 korún dlhu a hrozilo mu, že denník bude nutno začať, ak sa nepodarí deficit zvýšením a upísaním nového kapitalu umenšiť.) Medzi podpisovateľmi vyzvana bol aj jeden Čech z Prahy, ktorého správa ruďpísala ako člena výboru. Meno toho Čecha bolo označené červenou tužkou a na okraji novín bola pripísaná poznámka, že tu je dôkaz, že za čie peniaze vychodí „Slovenský denník“. Rukopis poznámky bol známy a hned tam, v tu minútu konstatovali p. X. a jeho syn, kto napísal poznámku na margu „Denníka“ a pán kapitáň verejne priznal, že číslo dostal od toho, kto poznámku pripísal.

Podnapilý kapitáň vyrozprával, že na základe tejto poznámky urobil oznámenie u vládneho komisára a na ministerstvo a že preto bol „Slovenský denník“ zastavený.

Pán X. vyhlásil zápisnicu P. za dielo

osobnej pomsty. Vinníkom je tedy vy-
nikajúci Slovák, pán Y.

Toto odhalenie pána X. nás tak vzru-
šilo, že trvalo chvíľku, kým sme sa
jaksi vzpamätovali.

Vtedy sme sa rozhodli, že vec ne-
dáme do verejnosti, jednak k vôle pánu
Y. a jednak z príčiny verejného škan-
dálu, čo by bolo slovenskej veci po čas
vojny jak doma, tak i v zahraničí ne-
smierne škodilo. Ale že po ukončení
války predostremme vec výkonnému vý-
boru slovenskej národnej strany.

Dnes národ náš dosiahol slobody,
má svoj štát a osud jeho je v rukách
verných synov slovenského národa.
Naše veliké šťastie ukladá potomkom
povinnosť, aby zabúdali krivdy minu-
losti, aby odpúšťali viny i tým ktorí
sa v otroctve a zúfalstve dopustili z
osobnej a okamžitej slabosti pokle-
skov...

VII. V ŤAŽKÝCH CHVIL'ACH . . .

(Rok 1917.)

Válka trvala už poltretieho roku . . .
Pribývalo ranených, zmrzačených, nemocných a okolo barákových nemocníc rozširovaly sa hrobitovy . . .

Stúpaly ceny potravín, šatstva a všetkých denných potrieb a ľudia zo strachu pred hladom začali sháňať potraviny a skrývali ich pred úradmi. V mnohých krajoch zúrila dysenteria, škvurnitý i brušný tyfus a asijská cholera. V Košiciach umierali vojaci na tisíce . . . V ružomberskej barákovej nemocnici, v mojom oddelení liečil som 120 prípadov škvurnitého tyfu. Z ošetrujúceho personálu ochoreli mi hned' dvaja na túto strašnú nemoc. Prečo práve mne pridelili týchto nemocných, je mi až dodnes záhadou. Infekčné nemoce boly za ohradou — isolované — a transport týchto nemocných pridelili medzi neinfekčné baraky, zrovna mne . . . Šéfom nemocnice bol asistent z peštianskej int. rnej kliniky, s ktorým som sa častejšie počadal o válke a o národnostnej otázke v Uhorsku. Vedľ'a dennej práce v barákovej nemocnici, viedol som ešte nemocnicu v rybárpolskej textilke, kde

bývala priemerná denná ambulácia okolo 60—70 nemocných.

Vo dňoch trachómových a po pondelkoch, keď sa prijímal robotníci do práce, ambulácia zvýšila sa na 150—200. Bolo treba opatriti ešte súkromú prax doma a v okolí.

Tak doliehala válečná doba na lekárov v zázemí.

Na jare roku 1917 vyčerpaný neprestajnou poltret'aročnou lekárskou pracou, otrávený höferovskými válečnými zprávami, stiesnený hrobovým tichom slovenského politického a národného života, trápený svalovým rheumatismom — horúcne som zatúžil po niekol'kotýždňovom odpočinku niekde ďaleko od svojho pôsobiska, medzi novými ľuďmi a v novom prostredí. I rozhodnul som sa, že zájdem na vel'kú noc do Pešte a odtiaľ na týždeň cez Viedeň do Prahy.

Život v Pešti zdal sa plynúť čiste zoologickým spôsobom: shon za kšeftom a shon za pôžitkami. A jestli bola Pešt' pred válkou židovská — v tejto dobe zdalo sa, že tu ani iného človeka niet, ako žida. Ešte i v tom Lukáčovom kúpeli, kde som sa liečeval a býval, všetok personál bol židovský i lekár, maséri, sklepniči — samí židia. Niet divu, že proti židom zmáhala sa nenávist' kresťanov a že sa hovorilo, že táto válka je len na to, aby z nej židia zbohatli a kresťanov zo všetkých miest vytisli... Židia vnikli do mi-

nisterstiev, do úradov, do verejnej služby, do nemocníc, všade, kde sa dalo pred vojenskou povinnosťou ukryť a nejaký kšeft robiť. Takýmto činom l'ahšie pochopíme všetky udalosti, ktoré nastaly po páde maďarského štátu v prvých dňoch novembrových r. 1918 v Pešti: Maďari nemali ľudí, ktorí by boli podchytili vír zrazy štátnej, ľudí, nadšených, sebeobetavých, milujúcich viac všeobecné, ako osobné dobro. Preto tak snadno padla říša maďarská a preto sa tento umelý ústroj rozsypal na kusy... Požitkárstvo, zbabelosť, korupcia, egoismus, neschopnosť a hmotárstvo pochovalo tisícročnú prácu maďarského národa v pár týždňovej dobe.

Pobyt v Pešti zbavil ma tiesnivej náladu a strachu, že veci vojenské tak výtečne stoja, ako sa nám na vidieku zdalo. Tu v Pešti kolovaly stále poplašné zprávy, že tu a tam sme utrpeli porážku, alebo že sme sice vyhrali na tom, lebo onom fronte, ale mali sme také ztráty, že víťazstvo naše je horšie, ako dokonalá porážka. Do bibliotéky hlavného mesta chodily temer všetky zahraničné časopisy, brožúry a knihy, z ktorých sme čerpali mnoho vzácných zpráv o našej situácii vojenskej. Odtiaľto som si doniesol Scutus Viatorovu knihu: Germáni, Maďari a Slovania. Knihu som formálne hltal dňom — nocou bez oddychu. K vôlej nej obnovoval som si v Berlitzke zabud-

nuté vedomosti z anglického jazyka. Knihu odniesol som aj do Prahy, kde si opisovali z nej celé kapitoly a keď som ju po čase vracal do knihovne, bola celá rozbitá a rozmazaná.

V Pešti zastihla nás zpráva o páde cára. Oňom a o jeho dvore kolovaly povesti i v Pešti, že zapredáva Nemeckom svoju vlast, že carevna prevádzza špionáž v prospech Berlína, že marí úspech armád a plány ruských vojevodcov. Preto sme ani neželali jeho pádu, a mysleli sme, že ruský národ sa práve teraz vzchopí k smrtelnej ráne na nepriateľov... Dobré zprávy nám nosieval zosnulý Vl. M. z kruhov burzy. Tam vedeli temer viac, ako naše oficiálne kruhy a dl'a týchto chýrov vyzeralo to s nami blede: Blížila sa katastrofa finančná, hospodárská, aprovizačná i vojenská. Ovšem podrobného výkladu sa nám nedostávalo, v čom a ako sa to javí v živote štátnom, ale nám stačilo vedomie, že sme vojnu vlastne už prehrali a čo bude následovať, že je maskovaná likvidácia vojenskej pohromy.

Napriek týmto dobrým zprávam odchádzal som z Pešte neuspokojený: Noviny písaly o porážkach a víťazstvách, o katastrofách a zburách v Rusku a v Srbsku, o postupe vo Francii atď. Potom sa mi zdalo, že židia v Pešti schválne rozširujú poplašné zprávy, aby obyvateľstvo udržovali v

zmätku a stálej hrúze pred nastávajúcou katastrófou.

Koncom mesiaca apríla dorazil som do Prahy. Šťastlive sa mi podarilo vyhľadátať priateľov Slovákov a pára českých vedúcich politikov. Ubytoval som sa v privátnom byte p. R. a tak zostal som asi policii neznámy.

Praha bola hodne tichá, akosi sklúčená. Priateľia ma stále upozorňovali na hajno detektívov a špionov, ktorí sledili po hoteloch, kaviarňach, redakciach i po uliciach.

Svolali sime krúžok českých profesorov, aby sme sa poradili o učebniciach pre slovenské školy. Ako, ako nie, ale ja som v Prahe nadobudol tak silnej viery v budúci československý štát, že sa mi zdalo samozrejmým, aby sa už koncom roku 1917 dohotovily učebnice pre samostatné slovenské ľudové školy a pre gymnázia. Porady trvaly hodne dlho. Usniesli sme sa na tom, kto má pripraviť slabikáre, kto čítanku a kto iné knihy pre Slovensko... Ale zbadal som aj ja, že nie všetci z prítomných mali túto silnú vieru v našu budúci samostatnosť a neodvislosť.

U p. dra Herbena sišiel som sa s niektorými členmi z českej Maffie. Ale vtedy som nevedel, že mám čest' byť medzi tímto vzácnymi ľudmi. Examenovali ma o slovenských pomeroch, o Pešti, o aprovizácii, o nálade v zázemí, medzi slovenským ľudom a

medzi Maďarmi. Spytovali sa, či sme my Slováci pripravení na prevzatie štátnej moci na Slovensku, či máme hotové katastry pre administráciu, pre súdy, pre pošty, pre železnice atď., atď'.

Pokúsil som sa sostaviť menoslov z našich verných a spol'ahlivých l'udí a nikdy som nemohol dosiahnuť čísla 50—60 l'udí. A bolo treba na sta a tisíce osôb. Boly obory, na ktoré som nevedel ani jednu spol'ahlivú a odbornú osobu určiť a pomenovať. A kol'ko je slovenských stredoškol'ských profesorov?

Potom mi sdelili najnovšie zprávy zo zahraničia a ja zo spoločnosti týchto l'udí šiel som tak utvrdený o našom víťazstve, že by ma o opaku nikto neboli býval v stave presvedčiť.

Z tejto schôdzky utkvela mi ešte jedna myšlienka dra Herbena: „Kdo v nyňejší době nevěří, že po válce český národ stane se samostatným, že bude mít svůj stát, ten není dobrým Čechem. Tato vojna je také zkouškou celé povahy českého poctivého přesvědčení. Lidé skeptičtí jsou špatní Čechové, jsou rakušáci neb šplhavci, oslabují náš jednotný šik, podlamují pevnou vůli národa, abychom své svobody nedosáhli...“

Dr. Š. povedal medzi iným toto:

— Vojensky je Rakousko poraženo na frontách. My se musíme přičiniti, aby doma bylo poraženo politicky a hospodářsky. Český národ jest dost

silný, aby tuto porážku Rakousku připravil.

Chystala sa májová deklarácia sväzu českých poslancov na ríšskej rade. Prosil som prítomných, aby Slovenska a Slovákov z deklarácie nevynechali. V tejto spoločnosti našiel som ovšem úplné porozumenie pre nás, ale ma prosili, že vo sväzu poslancov sú klerikáli, staročesi a mnohí mladočesi, ktorí o Slovensku nechcejú ani počuť. Menovite dr. T. z Národných Listov protiví sa myšlienke národnej a štátnej jednoty československej ... A za ním stála skupina českých štátoprávnych stúpencov. Vidiac túto neutešenú situáciu dlho sme sa radili o veci s redaktormi Slovákmi Št-om a V-om.

Na druhý deň žiadal som rozhovor so Švehlovi.

Rozhovor prijal ochotne a trval težmer celý deň. Vyložil som mu dopodrobna náš politický, hospodársky a kultúrny stav. Rozprával som o tom, čo ľud slovenský hovorí a myslí o vojne, ako si predstavuje svoju budúcnosť, čo súdi o Uhorsku a budúcom útvare štátnom, že Slováci si žiadajú, aby sa zbavili maďarského jarma, že slovenská inteligencia bez výjimky chce utvoriť jedon štátny útvar s národom českým: republiku lebo demokratickú monarchiu a že zprávy zo zahraničia dotvrdzujú, že naši ľudia vo Francii a v Rusku na tejto jednote pracujú od prvej chvíle vypuknutia

války. Poukázal som na stavovské roztriedenie slovenského ľudu, na možný politický útvar súrán, ich sílu, význam a počet. Naznačil som, že ak Slováci zostanú pod vládou maďarskou, tak nevyhnutel'ne zahynieme: Nemáme učiteľov, nemáme strednej školy a žiadnych profesorov, počet slovenskej inteligencie je tak nepatrny, že za niekol'ko rokov podl'ahneme v mestách a potom i na dedinách nátlaku maďarizácie. Vlna maďarizácie už sa valí na nás takou silou, že sa iba na tatranských bralách zastaví a vtedy už viacej nebude slovenského národa. Za 10—15 rokov pomad'arčia úplne mestá, za 20—30 rokov slovenské dediny na Slovensku budú tvoriť len už nepatrné ostrovy v mori maďarskom. Klerikáli, staro- a mladočesi nás opúšťajú, žiadam vás, zaujmite sa vy, českí rolníci za nás, neopušťajte nás, ved' český národ je z velikej väčsiny ľud rol'nicky a vy ste bratia jeho!...

Opustíte-li nás pri prvej deklarácii, cudzina i vláda vaša si toho všimne a nás ponechajú s Maďarmi, s ktorými nám hrozí národná smrt'...

Švehla ma počúval pozorne a po ukončení rozhovoru dodal pevne, určite:

— Neopustíme vás, do deklarace přijdete jistě.

O tom, ako sa táto deklarácia rodila v Prahe na porade politických strán českých, dostal som od p. V. obšírný dopis.

Väčšina českých strán občianských, klerikáli staro- a mladočesi chceli Slovákov vynechať z deklarácie. Za Slovákov stáli agrárniči nár. socialisti a soc. demokrati. Boj o odstavec, vzťahujúci sa na Slovákov trval dlhu chvíľu a priatý bol len po prehlásení agrárnikov, že oni vezmú plnú zodruženosť za všetko, čo po deklarácii bude na Slovensku následovať.

Pred poradou českých noslancov bol som ešte u p. dra T. v Národných Listoch a žiadal som ho aby zašiel k dru Kramářovi do väzenia aby mu odovzdal pozdrav od Slovákov a aby ho požiadal o schválenie, aby sa Slováci dostali do máiovej deklarácie. S p. T. som sa viacej nesišiel ale mi odkázal že pozdrav odovzdal a dr. Kramář súhlasí s mojou žiadosťou.

Končil sa srok mojej dovolenej. Koncom nasledného týždňa v apríli odchôdil som z Prahy domov cez Viedeň. Tu som rožiadal p. K. Stodolu aby svolal viedeňských Slovákov k porade. Prisiel H. D. C. a St. Odreferoval som im o pražských poradách do podrobna a ustálili sme sa na tom, že v príhodnú dobu vydáme v Prahe brožúrku pre slovenský ľud, a že ju nejakou prenášieme na Slovensko. V brožúrke vylížime stav nášho ľudu, persekúcie vlády maďarskej a poučíme národ čo ho čaká a čo musí byť programom štátovním slovenského národa po ukončení války: Štát československý.

Z Viedne zašiel som ešte raz do Pešte k p. dru E. Stodolovi so žiadostou, aby vypracoval dl'a rôznych štatistik našu jazykovú čiaru na hraniciach maďarských, aby sme mali určitý materiál pre naše požiadavky a pre určenie slovenskej hranice voči Maďarom. P. St. sa zpočiatku zdráhal napísat' takúto prácu a musím pripomenúť, že len pomocou vzácneho prispenia jeho panej, podarilo sa nás spoločne prehovoriť p. St., aby sa práce podujal. Dielce neskoršie aj vyšlo tlačou...

O svojej ceste podal som referát predsedníctvu strany, ďalej p. R. v Mikuláši a priateľom v Ružomberku.

Do mojej cesty nebolo žiadneho spojenia Slovenska s Prahou. Slúbili sme si, že sa budeme navzájom informovať, aby sme viedli politiku jednej línie.

Zkúsenosti, zprávy a povzbudenie dodávaly nám vytrvalosti a nadšenia k práci za náš spoločný veliký ideál...

VIII. OKOLO DEPUTÁCIE K TISZOVÍ. (August 1917.)

Český národ mal po čas svetovej války niekol'ko denníkov, mal Sväz poslancov na ríšskej rade, mal sdruženie spisovateľov, sokolské organizácie, Maffiu. Po zastavení „Slovenského denníka“ Slováci nemali pražiadnej organizácie, alebo orgánu, ktorý by robil a udržoval verejnú mienku slovenskú. Preto sme žili po mestečkách a dedinách roztratení, robili sme plány tak akosi každý na svoju vlastnú päť, málo sa starajúc, čo o tom súdi druhý, tretí ... A bola to veliká chyba, že sme nemali po čas války žiadneho, ani verejného, ani tajného orgánu, alebo fóruma, ktorý by bol viedol a riadil slovenskú vec doma. Myslím, že by bolo bývalo povinnosťou českej Maffie poučiť a upozorniť niekol'ko našich l'udí, aby si doma niečo podobného vytvorili, aby niekto riadil verejné prejavy, sbierané dáta o vojne a zločinoch války, páchaných na slovenskom l'ude a jeho intelligencii. Maďari zahubili pári výtečných našich verných a ideálnych synov — a my dosiaľ nemáme ani riadočka o ich utrpení a o ich podstúpení mučedníckej smrti.

Naši potomkovia budú písat' historiu, ale odkial' vezmú látku a dátu, keď sme my, súčastníci ničoho nezaznamenali, ničoho nezachovali pre nich?

V prvej polovici augusta r. 1917 rozletel sa chýr po Slovensku, že slovenskí národovci zo všetkých stolíc majú ist' do Pešte (na Štefana kráľ'a) na audienciu k ministerskému predsedovi gr. Št. Tiszovi. Že to má byť prvý krok ku sblíženiu Slovákov s Maďarmi, že nám stavajú do výhľadu županstvo, alebo županstvá, gymnázium jazykové ústupky v administrácii a pri súdoch a že i tlacčí slovenskej sa má ul'avit' od cenzúry ... Pohraničná stráž v Mikuláši, v Košiciach, v Poprade dostala pokyn, aby telefonicky a telegraficky svolala našich predných mužov, počtom asi 80. Celá akcia vychodila z T. Sv. Martina a tuším že vedená bola na popud pohraničného kapitáňa B. a pána dr. M.

Jednej nedele prišiel do mojej ordinačky pán M. z R. a ukázal mi dopis a litografovanú listinu mien našich ľudí, ktorí sa mali súčasť depútacie u Tiszu. Poneváč som mal rôznych prespolných ľudí v ordinačke — vyšli sme na chodbu a snešne porobil som poznámky na celú akciu o ktorej som do tej doby nemal žiadneho vedomia. Nikdy som sa tak nenáhlil s ukončením práce ako v tú chvíľu. Stále sa mi vynorovaly myšlienky a kombinácie —

čo z toho kroku slovenskej inteligen-
cie výjde pre nás doma a pred cudzinou
a čo by povedali naši v zahraničí na
tento krok? ...

Šiel som k dr B., abych ho informoval o veci a vypočul jeho mienku. Dr. B. odbavoval služby božie kdesi vonku i musel som mu ísť na stanicu naproti. Sdelil som mu odsah dopisu od predsedníctva strany a rozsah počtu členov nádejnej deputácie.

Po krátkom rozhovore boli sme na čistom, že deputáciu treba prekazit' za každú cenu. Umlúvili sme si plán a okolo štvrtnej popoludní vybrali sme sa rychlíkom do Lipt. Sv. Mikuláša. Telefonicky sme si dali zavolať pár predných l'udí k porade.

Mikulášania tiež dostali listinu a vyzvanie, ale o veci sa ešte neradili, ba tak sa nám zdalo na prvý pohľad, že vyslaniu deputácie do Pešte neprikládajú nijaký zvláštny význam. Začali sme tedy rozberať otázky deputácie po stránke politickej a sice vzhl'adom na naše vnútorné, české a zahraničné pomery. Postavili sme si otázky:

Prečo chce maďarská vláda osvedčenie všetkej slovenskej inteligencie? Pre domácu politiku iste nie — ved' nás môže doma gniaviť a dusiť, ako len chce; nikto sa nás nezastane, nikto preto vládu maďarskú nesvalí naopak získa si ešte popularitu u maď. verejnej mienky a u politických faktorov. Vedeli sme zo skúsenosti, že po-

šramotenú čest' a reputáciu hojily si maďarské vlády vždy persekúciami národností. Vnútorné príčiny tedy nenútia Tiszu, aby sa s nami pokonával, nám sl'uboval, alebo niečo dával. Bolo nám jasné, že sa čosi kutí v zahraničí, že snád' Viedeň, snád' Dohoda, snád' i Berlín tlačí na Maďarov, aby mali so Slovákmi pokoj a mier! České časopisy k nám nesmely, slovenských sme nemali a peštianské nič takého nepísaly. Iných prameňov sme nemali a neznali. Zostal nám len zdravý rozum a instinkt politický a národný.

Dalej sme uvažovali: Dá-li nám Tisza nejaké politické, alebo národné výhody — za jakú obet', za jakú cenu prijmeme tieto danajské dary? Maďari nám nikdy ničoho nedali, ba i len sl'uby t'ažko robili. Prečo razom sú takto povol'ní? I snúvali sme myšlienky takto: povol'ní sú z nutnosti, zo situácie trapnej — možno z vojenskej, možno z politickej. Vedie sa im zle a my im pomáhať nesmieme. Ak celá vojenská, alebo politická situácia ženie ich k tomuto zúfalému kroku (tak nás mali v rukách, že povol'nosť maďarskú považovali sme za zúfalosť s ich strany), nech to praskne, ale my ich ratovať nesmieme. Mysleli sme sice i na skoré ukončenie vojny a snád' na prípravu k uzavretiu mieru s Dohodou. A v tomto prípade potrebujú Maďari akosi písané plnomocenstvo od slovenskej inteligencie, aby mohli menom slovenského

národa uzavierať mier a menom Slovákov vyhlásiť, že si krom omrvinôk ničoho nežiadajú, ale že sú s maďarským panstvom spokojní...

Ďalej prebrali sme možnosť: či Tisza nebuda žiadať od slovenských vodcov osvedčenie, že sa Slováci zriekajú českého národa? Že si nežiadajú samostatného štátu, ale že chcú zostať s Maďarmi v jednom štáte? Alebo, či nebudú žiadať v Pešti od vodcov slovenských osvedčenie, že zavrhujú činnosť Slovákov v Rusku, vo Francii, v Amerike, že títo zahraniční naši bratia nemajú práva hovoriť a konáť menom slovenského národa, ktorý je v Uhorsku spokojný a nežiada si žiadneho sebeurčovacieho práva, majúc v Uhorsku národnostným zákonom zabezpečené všetky národné, kultúrne, politické, náboženské a hospodárske práva?

Uvažujúc takto, čím d'alej, jasnejšie sme videli, že vodcovia slovenského ľudu robia chybu, že prípadne pášu zločin na budúcich pokoleniach, keď sa stroja do Pešte a idú robiť záväzky na stoletia menom budúcich a terajších pokolení. A menovite, že nemožno sa k ničomu viazať, kým neznáme situáciu zahraničnú a kým sa neporadíme s bratmi Čechmi a so samým národom. Sbúchaná deputácia nemá práva hovoriť menom národa a takto policajtami protežovaná deputácia budí

odôvodnenú nedôveru v slovenskej verejnosti.

Tak sme sa konečne rozhodli: oznámitime telefonicky predsedníctvu do T. Sv. Martina, aby na zajtra svolal výkonný výbor, lebo že Liptáci chcejú sa bližšie informovať o ciel'u a zámeroch deputácie, o tom, kto si ju praje, kto dá garancie, že sa deje na rozkaz ministerského predsedu a pod.

Z tejto mikulášskej porady musím vzpomenúť krásneho, vzrušujúceho okamžiku, ktorý nastal pri otázke, či Tisza nechce vynútiť osvedčenie od Slovákov proti Čechom. Slova sa ujal rozvažitý a chladnokrevný Ružiak. A proste, pokojne, ale dôstojnou vážnosťou, pomaly, slovo za slovom riekoval:

— Ja, páni moji, radšej si dám ruku odtiať, akoby mal niečoho podpísat' proti Čechom. Toho sa Maďari odomňa nikdy nedožijú.

Zaml'kli sme na chvíľu a mráz nám po chrbte prebehol. Len žiarivé pohl'ady prevádzaly svätosť okamihu a tichého nadšenia...

Druhého dňa odcestovali sme do Martina. K porade zasadli sme v sporiteľni. Bolo asi 5—6 Liptákov a zatoľko martinských. Predseda strany označil príčinu schôdze a po pári vétach oddal slovo pánu dr. M., ktorý vyjednával v tejto veci s pohraničiarmi a s vládnym komisárom bar. Kürthym.

Pán dr. M. ujal sa slova a vykladal

celú historiu myšlienky o deputácii. Hovoril sebevedome, trocha akoby slávnostne, hlasom povzneseným, ako človek, ktorý si je vedomý historického významu každej vety, ba každého slova... Obsah jeho reči bol približne asi takýto: Vítazstvo zbraní centrálnych mocností je isté. Blíži sa mier, a ten budú diktovať Nemci a Maďari. Kürthy a Tisza sú gentlemani, mužovia čestní a viero hodní. Ponúkajú nám vzácné ústupky: v školstve (gymnasium), v administrácii (županstvá a slúžnodvorstvá), pri súdoch a na poli kultúrnom (tuším Maticu). Je dobre pokonat' sa dobrovol'ne, ako násilím, alebo mocou prijímať dary z milosti. A je svrchovaný čas, abysme sa s Maďarmi vyrovnali teraz, keď je na ich strane dobrá vôle a ochota a keď je vec v rukách tak čestných ľudí, ako je Kürthy a Tisza. O vyslaní deputácie, o jej sostavení má už vedomie Kürthy, pohraničná polícia vie o nej a pôjde nám po ruke vo všetkom. Ak do výhládu staväné výhody neprijmeme, padne na nás veliká zodpovednosť pred národom a preto je za to, aby sa deputácia vybrala k Tiszovi.

Toto je jadro veci. V podrobnostiach vylíčil genesis myšlienky o deputácii, d'alej, aký zástoj hrá v tom pohraničný kapitáň B. a vládny komisár Kürhy. Určil technickú stránku výpravy a deň odjazdu na 20. augusta 1917 — na krajinský sviatok Štefana kráľ'a).

Pán dr. M. hovoril presvedčive a keby jeho premisie boli bývaly správné, bol by nás mohol snadno rozkolísat' v našom opáčnom presvedčení. Ved' všetky udalosti tej chvíle dávaly za pravdu rečníkovi: centrálne mocnosti postupovaly víťazne na všetkých frontách, ich tlač to dokazovala v milionoch čísiel novín denne; Tisza i Kürthy mali povest' čestných l'udí; náš ideál národný bol v tej dobe nejaké gymnázium, Matica, nejaké ústupky v administrácii a pri súdoch, kus slobody politickej (spolky, shromaždenie, sloboda tlače); sl'ubované ústupky a výhody sa skutočne tedy blížily nášmu slovenskému ideálu...

Nastala debata. Dr. B., ako bývalý poslanec v Uhorskom sneme rozberal poctivosť maďarských sl'ubov a ich politiky. Ukázal na maďarskú metodu politickú z minulosti: jedon sl'úbi a sa zaviaže niečo splniť — ked' však treba sl'uby uskutočniť, Maďari pošlú sl'ubujúceho a zaväzujúceho sa do súkromého života a nový činitel' necíti žiadnej záväznosti... Postavenie pre jednotlivcov — je politika nedemokratická — nám netreba, aby pári našich l'udí dostalo hodnosti a titule, ale treba upokojiť celý národ: školstvom slovenským v obciach, volebným právom pre každého dospelého, širokou reformou administratívou, zákonom o slobode slova a tlače a nie pokynami ministrov a županov, že ten, onen úrad-

ník bude prižmurovať oči voči nám. Slovenská otázka musí byť riešená zásadne a naše požiadavky musia byť garantované snemom, zákonom a — Evropou.

Pán R. rozberal otázku zo stanoviska politickej morálky. Poukázal na úžasný úpadok slovenského sebevedomia, keďže majú našu politiku riadiť policiajti, ľudia, ktorí nie sú nikomu za svoje skutky zodpovední. Je zrovna urážkou, že my máme cestovať do Pešte pod protektorátom pohraničnej stráže, ako nejakí najatí štrómani, alebo zapredanci. Odsudzujeme kamarádstvo našich ľudí s týmito individuami. Čo sa merita týka, označil myšlienku deputácie v tejto dobe za velikú politickú chybu a l'ahkomysel'nosť: nemáme mandátu k tomuto kroku ani od strany, ani od národa a nevieme ani to, prečo a načo nás do Pešte volajú. Nie sme vôbec informovaní o situácii vojenskej a politickej tu doma, ani v zahraničí. Chce-li vláda získať od nás osvedčenie, že sa zriekame bratov Čechov, takého osvedčenia my nevydáme. Otázka Slovenska je otázkou nie len Uhorska, alebo nejakého komisára a ministra, ale je to otázkou celej monarchie. Tú už nemôže riešiť nejakým súkromným dohovorom ani Tisza, ani Kürthy.

Po čas tejto reči p. M. opustil stôl, kde sám sedel a oprel sa o studenú pec ...

Do debaty zamiešal som sa i ja: V Uhorsku (a v celej strednej Evrope) panuje neslýchaný teror. Všetky politické slobody sú utlačené, niet slobodnej verejnej mienky. Vojaci diktujú články novinám. Niet shromaždení ľudu, niet politických organizácií. Idnes sme sa sišli len z milosti policajtov. Máme-li vyjednávať s vládou, nech nám povolí vláda držať aspoň 100 verejných shromaždení, kde sa poradíme s národom, čo žiadame a čo nás bolí. Sme súkromá spoločnosť a nikto z nás nesmie konať závazky za celý národ. Policajti, ak im bude treba, môžu si sohnati ešte iných 80 „Slovákov“, aby hovorili menom národa. To sú staré, známe maďarské praktiky. — Možno, že ide o blízky mier, možno, že o separačný mier s Rak.-Uhorskou. A zdá sa, my máme do toho slovo. Ale oni nám ničoho nepovedali, len chcejú naše osvedčenie. Čo bude hovoriť deputácia Tiszovi? Napred dohovorené úbeznosti o loyalite a spokojenosťi, o nejakých krotkých požiadavkách a pod. Možno v dobe tohto úžasného teroru hovoriť o našich krivdách, o našich ideáloch o tvorene, mužne a rázne? Možno, že nám dajú podpísat' nejaké pripravené osvedčenie. Bude to osvedčenie pre Maďarov, pre dynastiу a nie pre Slovákov. Ak ho podpíšete, zradíte národ, ak ho nepodpíšete, zradíte vlast', kráľ'a. V oboch prípadoch spáchate zločin a uvrhnete seba

i národ do neštastia. Nemci hovoria, že toto je vojna Germánstva proti Slovanstvu. Myslíte, že Maďari vám dajú podpísť osvedčenie pre Slovanstvo? Jakékol'vek osvedčenie so strany našej bude zradou na bratoch slovanských: na Čechoch, na Srboch, na Rusoch, na Poliakoch. Neosvedčíte-li sa loyálne (čo je však vylúčené), nastanú zbytočné persekúcie na Slovensku a uvalíte do neštastia rodiny. Navrhujem: Vyšleme dvoch členov z tejto porady ku Kürthymu, aby nám otvorené pred svedkami povedal, či Tisza nás komanduje, aby sme šli k nemu, alebo či my skutočne máme právo slobodne a dobrovol'ne rozhodnúť sa za deputáciu, alebo proti zájezdu deputácie slovenskej do Pešte. Ak nás núti do Pešte — pôjdeme, ale to musí vedieť národ i zahraničie, že nás donútili, ak máme slobodu jednania, tak do Pešte nepôjdeme. Mandátu, aby Maďari za nás vyjednávali na mierovej konferencii Maďarom nedáme. Na koniec interpeloval som pana dr. M., kto ho poveril vyjednávať za stranu a vôbec za Slovákov?

Pan dr. M. nedočkal konca debaty. Ušiel. Za nejakú dobu našli sme ho sedet s kapitáňom B. pri jednom stole..

Konec celej aféry bol ten, že na druhý deň p. baron Kürthy prijal našu dvoičlenovú deputáciu a súc už dôkladne informovaný o našej schôdzke i majúc mienku Tiszovu telefonom, vel'mi zdvo-

rile oznámił, že si pán ministerský predsedu nepraje, aby šla k nemu deputácia, že on ju ani nevolal, ale len mysel, že sa Slováci dobrovol'ne chcejú osvedčiť.

Tak sme zmarili Tiszove plány a Slováci viacej nemuseli sa „osvedčovať“ a do Pešte chodiť na poklonu k svojim vrahom. Po vojne sme sa dozvedeli, že kráľ Karol čosi kutil s Dohodou, Mal byť uzavrený separátny mier, ale Dohoda, menovite Amerika žiadala federatívne sriadenie Rakúsko-Uhorska. V Pešti ovšem o federácii národov v Uhorsku nechceli ani počut. Snáď si myseli, že nejakých 80 l'udí slovenských sa osvedčí za stávajúci poriadok štátnej v Uhorsku, že sa im za to niečo hodí, sl'úbi, čo sa pozdejšie môže zase odtajať, alebo i odňať. Ved' sme mali už také zkúsenosti s krvoprášníkom Franc Jozefom a vierolomnými vládami maďarskými. Z martinskéj porady vracali sme sa my, Liptáci, v nálade povznesenej a v povedomí, že sme pre slovenský l'ud vyhrali na domácej pôde jednú nebezpečnú bitvu...

O deputácii a porade nepísalo sa vobeč v našich novinách a je asi mnoho l'udí na Slovensku, ktorí asi prvý raz sa dozvedajú, čo Maďari zamýšlali s nami roku 1917.

Pán predsedá strany a pán dr. M. stali sa v našom štáte senátormi. Prvý je v strane Národnej, druhý zastupuje l'udovú stranu.

IX. NEČAKANÁ NÁVŠTEVA DETEKTIVA DULIŠKIEVIČA.*)

Dnes po obede okolo pol druhej zavítal do mojej ordinačky vysoký, statný, čiernovlasý, vysokého čela, dobre živený a šatený mladý muž asi 28—30 ročný a predstavoval sa mi ako štátny detektív Duliškievič. Hovoril, že neprichodí úradne, ale že sa chce len o slovenských veciach informovať.

Usadil som hosta D. na stoličku a začali sme v maďarskom jazyku rozhovor.

Ja: Čo si prajete?

D.: Neviete kto bol u Staňka vo Viedni v deputácii? Mám isté dôkazy, že ste aj vy boli vo Viedni v tom čase.

Ja: Aké dôkazy máte?

D.: Cestovnú legitimáciu ste predlžovali v tom čase.

Ja: O deputácii dozvedel som sa iba z „Estu“, pred dvoma — troma dňami. Vo Viedni som neboli, cestovnú legitimáciu predlžujem od r. 1914, lebo ako lekár cestujem často po železnici. Máte nespol'ahlivé dôkazy o mojej ceste. Ináče Staněk mal 50ročné jubileum

*) Konfiškovaný článok v „Robotníckych Novinách“.

a ako dobrého priateľa Slovákov ho pravdepodobne pozdravili niektorí naši ľudia. Nemám však ani tušenia, kto tam bol.

D.: Mám také informácie, že slovenská inteligencia so sympatiami sprevádza českú snahu odtrhnúť slovenské stolice od Uhorska. Nebojte sa, že vás Česi, ako silnejší a kultúrnejší národ pripravia o slovenský jazyk?

Ja: O svoj jazyk so strany českej my nemáme strachu. Na Slovensku je ko-pa dialektov, ktoré ani spisovná slovenčina nevie sotret'. Česi sami majú veľa dialektov (slovenský, hanácky, valašský atď.) a spisovný jazyk česky po 500 rokoch tiež ich nemohol vyhla-diť. Vyše dvojmilionový národ nemožno pozbavit' jazyka, ak sa oň nechce pripraviť sám, dobrovol'ne. Toto je slabý dôvod pre strach z Čechov. My nechceme vyhynúť, ale žiť, rozmáhať sa, a kultúrne žiť chceme, preto nemáme strachu o svoj jazyk.

Ked' bol v Ružomberku pán ministriálny šéf Jekkel, bolo mu rečeno, že Slováci so sympatiami sprevádzajú český pohyb, jednak preto, že sú naši pokrevní bratia, Slovania a preto jim prajeme úspechu, jednak z príčin slovenských. Uhorské vlády nestarajú sa o naše krivdy, otázku slovenskú nielen že nechcú riešiť, ale priamo hlásajú svetu, že otázky slovenskej niet, že je to len pár buričov a národ že je s maďarským panstvom spokojený. Český

pohyb nám výtečne pomohol uviesť našu palčivú slovenskú vec pred evropské forum. Z politických príčin je preto pohyb výtečným prostriedkom politickým, aby sa svet dozvedel, čo je s nami v Uhorsku. Takto myslíme, že uhorské vlády budú donútené raz už povedať rozhodné slovo a riešia slovenskú otázku. Možno však, že sa myslíme a po reči Wekerleho vo sneme...

D.: Ja nie som splnomocnený menom vlády rozprávať, ale fakt je, že vláda má dobrý úmysel, ale ked' sa takéto nepríjemné události stavajú, ako Staňkov prípad, nuž, je ľažko vykonat' vláde niečo pre Slovákov...

Ja: Prosím, prepáčte, nech sa vláda neobzerá na buričov, ale nech uspokojí kultúrne a politicky miliony l'udu. Nás je len pár tisíc, s ktorými vláda nemusí vyjednávať, ked' ju to ženíruje, ale l'ud ten je vláde predsa nie protivný? Ved', čo my, inteligencia, žiadame, to je nie pre nás, povedzme tisícich, ale pre ostatné statisíce slovenského l'udu. Slovenská inteligencia predsa nikdy ničoho pre seba nežiadala, ale vždy len pre slovenský l'ud.

D.: Musím konštatovať, že všetci prední slovenskí mužovia takto doslovne hovoria, ako keby sa dohovorili. A druhý fakt je, že slovenská inteligencia zahájila proti vláde uhorskej pasívnu resistenciu. Prečo je to? Predsa je známo, že prirodzenými repräsentantmi l'udu je jeho inteligencia a vy

odkazujete vládu, aby šla s ľudom vyjednávať, ktorý snáď ani nevie o čo ide. Ďalej Rumuni, Srbi, Horvati osvedčili vernosť vlasti a vy sa držíte tej pasívnej resistencie v českej otázke. Ako si to vysvetliť?

Ja: Príčina je v tom, že slovenská inteligencia uhorským vládám neverí. Stokrát nám sl'ubovali a stokrát nás oklamali, lebo sl'uby zabudli. Svoje krivdy sme prednášali vo sneme, na shromaždeniach, v časopisoch, v knihách, od pol stoletia, vždy neúnavne. Memorandá a osvedčenia sme vydávali a tam sme, kde sme boli. Ani o vlások sa stav náš nepolepšil. A po včerajšej reči Wekerleho sa búri krev v Slovákovi, ako mámil seba, snem a svet. Nikde vraj nieto tol'ko osobnej slobody, ako v Uhorsku. Prečo nepovedal, že je pomluva a lož, jestli kto hovorí, že v Uhorsku je ešte osobné poddanstvo, alebo otroctvo. Nuž, prosím, či pri národnej otázke ide vôbec o osobnú slobodu? Či ide o to, že je v Uhorsku každému slobodno, aby chodil po ulici bosý, alebo obutý, aby si najal byt v pivnici, alebo na prvom poschodí, aby dýchal zavretými, alebo otevrenými ústy? Toto je osobná sloboda Wekerleho. Ale nám ide o práva dvoch milionov, o práva, a ak chce p. Wekerle, o slobodu, aby sa mohli ako národ organizovať, spolčovať, vzdelávať, politické slobody a práva vydobývať pre slovenský ľud,

pre masy, pre miliony. Je to slobodno v Uhorsku Slovákom? Nie. Keby tu bývalo 200 tisíc Cigáňov pohromade, dali by im školy, povolili spolky a organizácie kultúrne-politické. A čo máme my? Obecné školstvo slovenské s roka na rok utrácame, nemáme ani jednej jedinej strednej, ani jednej jedinej odbornej školy, nehovoriac o umeleckých a o vysokej škole, alebo universite. Keby ste boli slovenským rodičom, a mali syna, ktorý prešiel gymnázium alebo univerzitu a po ukončení škôl ani jednej vety nevedel by napísat' slovenským pravopisom, nebolelo by vás srdce nad touto krivdou? Uznáte, pane, že sa nám krivda deje?

D.: Uznávam.

Ja: Súkromne sa to uznáva, ale verejne sa o tom nehovorí na maďarskej strane.

D.: Viete, toho je vina židovská tlač...

Ja: Počuli sme už tú výhovorku...

D.: Dovol'te ešte raz otázku, prečo je tá pasívna resistencia k vláde?

Ja: Ja som vám povedal, že my k uhorskej vláde nemáme žiadnej dôvery. Ak chce však vláda liečiť naše krivdy, nech začne. My chceme vidieť najprv skutky. My, Slováci, sme demokratický národ, ak začneme niečo robiť s vládou, považujeme za povinnosť, oznámiť to na shromaždeniach a v časopisoch najprv slovenskému ľudu. Pred-

stavte sa ku príkladu do mojej situácie. Pred 10 rokmi vystúpil som ako kandidát do uhorského snemu s programom, za ktorý som musel sedieť rok v Segedíne. Mám dnes zase ist' pred ľudom a povedať mu, že sa síce za 10 rokov nesplnilo z toho programu ani vlásku, ba že je stav náš ešte horší, ako pred 10 rokmi, alebo mám ľuhat' pred ľudom, že vláda nám slubuje všetko, čo žiadame? Na takú komediu nedostaneme nikoho na Slovensku. Ináč my dnes nepolitisujeme, je vojna, činnosť strany sme zastavili. Keď budú zase pokojné časy, po válke, pôjdeme zase pred ľudom a povieme mu, čomu nás vojna naučila.

D.: A čo myslíte o československej jednote?

Ja: Maďarská mienka nevie o tom ničoho. Československá jednota je v e c n i e d n e š n é h o d á t a. S Čechmi máme spoločnú slávnu a smutnú minulosť. Husiti boli práve tak doma na Slovensku, ako v Čechách, oni zakladali školy, cirkve, zakladali osady a mestá, doniesli nám českú Biblu, církevný jazyk slovenských evanjelíkov je po dnes český — spoločný. Literárny jazyk náš bol do nedávna český. Češi a Slováci sa nepretržite kultúrne doplňovali. Naši velikí mužovia písali česky a slovensky a pracovali na spoľnej kultúre — Čech a Slovák si vždy rozumeli, jazykove je medzi námi len dialektický rozdiel. Jedným slovom.

Nie 30. máj je prvým vyhlásením Československej jednoty. Tá bola pred ním a bude po ňom. že táto kultúrne náboženská jednota dostáva barvu politickú, to je vinou, alebo zásluhou práve uhorských vlád a ich maďaričného systému. Vyháňate mládež z uhorských škôl na Moravu a do Čiech, nedáte nám slobody, abysme svoj kultúrný smäd uhasili doma, na svojských, slovenských ústavoch, politicky nás tlačíte a neuznali ste naše politické organizácie doma, ba ešte ste nás pred súd pohnali, ked' sme sa na uhorskej pôde, doma, chceli radíť o našich domácich potrebách, biedach. Následok toho je, že cudzina obracia k nám svoje zraky a pytia sa, čo je so Slovákmi v Uhorsku? Na tieto otázky nech dá odpoved' uhorská vláda a nie my. A či máme l'uháť, že nám je tak dobre, ako Maďarom, že máme všetko to, čo oni? pán ministerpredseda dal aj na to odpoved': máme osobnú slobodu ako nikde...

Toto všetko sme hovorili i p. min. Šéfovi Jekkelovi, ktorý krivdy naše uznával a situáciu našu, zdá sa, úplne pochopil. Opakujem vám, že my sa tešíme z toho, že slovenská otázka došala se pred Evropu, ked' všetky námahy a práce doma v našej vlasti narážaly na odpor a stretaly sa s hlučnými ušama uhorských vlád. Teraz má vláda slovo a moc: nech naloží so slovenskou otázkou, ako jej l'ubo. Do-

vol'te, že končím, musím ist' po práci.
Dosial' som vás iba po chýre poznal.

D.: Po zlom.

Ja: Po najhoršom.

D.: A ja svoj ruténsky l'ud milujem
a pracujem zaň.

Ja: To je pekné od vás, porúčam sa.
Ružomberok, 22. novembra 1917.

X. MIKULÁŠSKY MANIFEST. (DL'A ZPRÁVY Z ALBUMU NOVÉHO SLOVENSKA.)

Po štyroch bol'astných a útrpných rokoch vojny obyvateľstvo Lipt. Sv. Mikuláša pod záštitou organizovaného slovenského robotníctva odhodlalo sa osláviť 1. máj roku 1918 protestne proti ďalšiemu bezvýslednému vedeniu vojny. Dušou tohto shromáždenia bol záslužný a obetavý nás dr. Vavro Šrobár.

Organizované slovenské robotníctvo spoločne s mešťanstvom a rol'níctvom v Lipt. Sv. Mikuláši po 4 rokoch sišlo sa, aby porokovalo o svojich biedach a krivdách, o svojich túžbach a žiadostiah.

O siedmej ráno shromážďovali sa vo vel'kých zástupoch robotníci zo všetkých mikulášskych priemysel'ných závodov, rol'níci a rol'níčky z okolitých dedín. O 8. hodine bol priestor pred hostincom „U čierneho orla“ a jeho dvor husto obsadený, o pol deviatej pod červenou zástavou robotníckeho spolku pohnul sa zástup cez mesto. Sprievod stále vzrastal a manifestačný pochod mestom trval hodinu. Nadsené zástupy spievaly robotnícku hym-

nu a slovenské národné piesne. („Kdo za pravdu horí“, „Nad Tatrou sa blýska“, „Kde domov môj“ a iné) a volaly na slávu samourčovaniu národov, všeobecnému volebnému právu, osemhodinovej práci a všeobecnému mieru a abzúgovaly dr. Tiszu a vojenských štváčov. —

Shromaždenie začalo sa o pol desiatej na dvore „U čierneho orla“. Na rozkaz slúžneho zo zástupu odstránili vojakov a zajatých Srbov a Rusov. Za predsedu bol zvolený Ján Kusenda a za zapisovateľa Michal Korman. Predseda jadrnou rečou, potleskom často prerušovaný privítal shromáždených a dal slovo Jánovi Maršálkovi, ktorý hovoril o význame 1. mája. Poukázal na to, že tento pomerne mladý sviatok, pred osemadvadsiatimi rokmi proklamovaný, stal sa sviatkom všetkého robotníctva civilisovaných krajín. Význam 1. mája pre robotnícku triedu záleží v tom, že robotníctvo má príležitosť prezrieť svoje rady, presvedčiť sa o sile organizácie, na vlastné oči vidieť a radovať sa, jak mohutne rastú s roka na rok rady stúpencov myšlienky demokratickej a sociálnej. Mikulášska organizácia vojnou utrpela veľké ztraty, časom zdalo sa, že zanikne, a dnes vidíme, že v mladom doroste zmohutneli temer na tisíc hláv počítajúcu organizáciu.

Po reči Maršálkovej ujal sa slova dr. V. Šrobár, lekár z Ružomberka, kto-

rý v reči poldruhej hodiny trvajúcej a prerušovanej často potleskom a na slávu volaním, rozobral stav zahraničnej a vnútornej politiky. Vykladal príčiny vojny a válečné ciele jednotlivých bojujúcich štátov. Poukázal na to, že národy na počiatku vojny nevedeli, o čo sa boj viedie, až behom vojny vychodili na javo plány a ciele tajnej diplomacie a dnes ciele tieto, v dejinách l'udstva bezpríkladnej vojny v hrubých rysoch stoja pred očami ustrnulého obyvateľstva Evropy.

Pri takýchto ciel'och válečných viedie sa vojna s neslýchanou urputnosťou až do úplného vysilenia protivníkov a preto dotial', kym z týchto válečných ciel'ov jeden lebo druhý opuštený, alebo k víťazstvu privedený nebude, niet nádeje, žeby sa táto krvavá vojna skoro skončila.

V dal'sej reči prehovoril o finančných, hospodárskych a zdravotníckych následkoch vojny: Tedy o hroziacom bankrote finančnom, o hlate a nahote l'udstva, a nesmiernej dražobe, o strašnej úmrtnosti na frontách a v zázemí, o vymieraní bojujúcich národov a o vysilení žien následkom nedostatku mužských pracovných síl.

Hovoril obšírne o zmenách v rázoroch o práve jednotlivca a národov. Vedúce kruhy, aby udržali bojovnú náladu v širokých masách národov, sl'ubujú rozšírenie práv politických v

jednotlivých krajinách. Ale bojujúce národy po čas vojny nadobudly si vedomia svojej sily a dôležitosti v štáte a viac neuspokoja sa rozšírením osobných práv a slobôd, ale dôrazne žiadajú práva a slobody pre národy ako celky. Týmto činom vypráva sa v celom svete v tomto smysle o samourčení národov. Pod tlakom tohto všeobecne sa zmáhajú ceho povedomia národov i vysoká diplomacia európskych štátov prijala heslo samourčenia národov za svoje.

Vojna táto zjavne ukázala na ruskom štáte, aký štát je pevný a aký štát stojí na hlinených nohách.

Rečník podrobne vysvetloval príčiny rozpadnutia sa ruskej svetovej ríše. Z tohto smutného príkladu vyvodil poučenie, že silu ríše netvorí žalár, násilie, bajonet a policajti, hlúpost' ľudu a povera, ale sloboda jednotlivcova a národov sú najsilnejšou podporou štátu.

O vnútornom stave uhorskéj krajinskej politiky dokazoval, že žalostný stav slovenského ľudu, v ktorom sa nachodil pred vojnou, počas vojny v ničom sa nepolepšil. Všetky sl'uby vládami pred vojnou učinené, rozplynuly sa ako dým a pribudly ešte nové krivdy vedľa hrúz a bied vojnou zapríčinených. Maďarizuje sa o prekot všade: v školstve, v úradoch, v administrácii. Návrh Vázsonyiho na volebnú opravu, je nie žiadnym pokrokom,

ale novou krivdou slovenskému ľudu: vidíme jasne, že tento parlament, ktorý povstal z korupcie a terrorom, nie je schopný demokratických opráv a že bolo by snáď najlepšie, keby toho chorého muža nechali pokojne skonat. Predl'žovanie jeho života musí priniesť pre národy uhorskej krajiny len nešťastie.

Rečník protestuje proti cenzúre, ktorá bezohľadne uml'čuje verejnú mienku slovenského ľudu i vo veciach vojenských záležitostí sa netýkajúcich a proti tomu, aby zahraničné časopisy habaly poštové úradu a okolo hraníc krajiny stal sa čínsky múr.

Za búrlivého potlesku zakl'účil reč požadovaním sebaurčenia národov, všeobecného a tajného volebného práva, osemhodinového pracovného času a protestom proti utlačovaniu slovenského ľudu, ktorý za 4 roky priniesol neslýchané obete na krvi a majetku za slobodu a práva svoje. Predseda prečítajúc rezolúciu, v ktorej každú vetu posluchačstvo hlučne schvalovalo, zakl'účil shromaždenie obžalobou proti slovenskej inteligencii, vyčítajúc jej, že počas vojny málo sa starala o slovenský ľud a menovite o slovenské robotníctvo. Vyzýva konečne prítomných, aby sa v pokoji rozišli a d'akuje rečníkom za námahu a shromáždeným za dôstojné chovanie sa.

Rezolúcia, vynesená a pri-

jatá na tomto shromáždení
znie:

My, robotníci, organizovaní v slovenskej soc.-demokratickej strane a slovenskí občania na verejnem l'udovom shromáždení v Liptovskom Sv. Mikuláši dňa 1. mája 1918, po vypočutí rečníkov prijímame následujúcu rezolúciu.

„Už štyri roky zúriaca svetová vojna vyžiadala si od všetkých národov sveta, medzi nimi i od uhorskej vetve československého kmeňa dosiaľ neslýchaných obetí na majetkoch, krvi i životoch. Tieto nesmierne obete sme snášali a snášame v tom povedomí, že bojujeme za vec spravodlivú a svätú: za najvyššie majetky l'udstva, za rovnakú slobodu všetkých bojujúcich tried i národotv Rakúsko-uhorskej monarchie.

Však s lútostou konštatujeme, že v týchto nádejach sme sa sklamali, lebo smer politiky úradnej, zahraničnej a vnútornej, berie sa cestou protidemokratickou a terajšie vlády používajú všetkých protiľudových prostriedkov zpred vojny, aby najväčšiu čarchu tejto svetovej vojny znášajúce široké masy l'udové o zaslúžené práva a slobody pripravily. Proti tomuto zavádzaniu a úskočnému pokračovaniu terajších vlád dôrazne protestujeme a žiadame:

1. Aby sa vlády chytily každej príležitosti uzavrieť mier spravodlivý a trvalý, zakladajúci sa na poctivom rie-

šení všetkých zahraničných a vnútor-nopolitických otázok, mier, ktorý za-bráni vzplanutiu nových vojen a pri-nesie žiadaný pokoj a slobodu všetkým národom Evropy.

2. Ako prirodzený následok uznatej slobody žiadame bezpodmienečné u-znanie práva na samourčenie všetkých národov, nielen za hranicami našej monarchie, ale i národov Rakúska-Uhorska, tedy i uhorskej vetve česko-slovenského kmeňa.

3. Žiadame, aby vplyv na zákonodár-stvo bol zabezpečený každému dospelému občanovi Uhorska bez rozdielu na národnosť a triedu rovným a všeobec-ným volebným právom. Ďalej žiadame, aby sa hlasovanie na celom území kra-jiny konalo tajne a aby zneužívanie moci akýchkol'vek úradných orgánov, ako i každé podplácanie a terorizova-nie voličov bolo prísne stíhané a pro-testujeme proti vyneseniu takého vo-lebného zákona, ktorý má zabezpečiť nadvládu triedy nad triedami, národa nad národmi.

4. Žiadame úplnú slobodu tlače, slo-va a protestujeme proti tomu, aby ve-rejná mienka občanov pomocou cen-zúry bola umlčovaná, nielen pri vy-dávaní, ale i pri rozširovaní sloven-ských časopisov, ďalej proti zbytočné-mu tútorstvu našej vlády, ktorá tajný-mi nariadeniami hatí prístup časopi-sov nielen z ďalekého zahraničia, ale i zo súsedného Rakúska.

5. Konečne žiadame, aby sa vláda postarala o to, že by svetovú vojnu nepovažovalo niekol'ko ľudí za dobrý obchod na úkor nemajetných tried, ktoré sú dnes prinútené hľadovať a nahé chodiť len preto, lebo jednotlivec slobodne môže potravné články a oděv skrývať pre vojenský zisk.

6. Žiadame, aby osemhodinový pracovný čas bol zákonom zaistený.

XI. SÚDNY VÝSLUCH PRE REČ,
KTORÚ SOM POVEDAL V LIPT.
SV. MIKULÁŠI ROBOTNÍCTVU
1. MÁJA 1918.

Po pamätnom 13. apríli 1918 v Prahe ozvalo sa Slovensko najprv solidárne robotníckym táborom v Lipt. Sv. Mikuláši dňa 1. mája 1918. Tento prvý mág stal sa prvým verejným prejavom organizovaného robotníctva a Slovenska v oslobodzovacej akcii s verejným vyznaním jednej mysli a jednakej snahy s bratmi na Morave, Sliezku i v Čechách. Zapálil slovenskú pochodeň lepšieho poznania. Je potešujúcim že bolo to organizované slovenské robotníctvo, ktoré prvé povedome vystúpilo s l'udom slovenským na okolí Lipt. Sv. Mikuláša, že netreba sa viac hľať, ale započať boj, boj otvorený. A keď za 14 dní po tom navštívil som divadelné a slovanské slávnosti v Prahe, bolo už zrejmé, že Maďari chystajú mi nejaký útulok vo Vacove, alebo v Segedíne.

O prvom výsluchu ešte na slobode napísal som a poslal do Prahy obšírnu zprávu intimnym priateľom. Tu po-

dávam preto tento historický dokument „trestného činu Mikulášskeho“.

Dňa 29. júna o 11. hodine predpoludním doručili mi maďarské orgány predvolanie, aby som sa popoludní o 3. hodine dostavil k výsluchu. Bol som žalovaný pre Mikulášsku rezolúciu a cestu do Prahy, čím som sa vraj ľažko prehrešil proti maďarskej vlasti podľa zákona z roku 1878 § 127. Žalobu nariadila ministerská rada, ktorá dodala kopu zahraničných časopisov, v ktorých sa písalo o manifestácii mikulášskej a o slávnostach pražských — tiež francúzske časopisy, anglické, americké a talianske. Výsluch dial sa v mestskom dome za prítomnosti poľhaličného radcu Ghyczyho, služného mikulášskeho Jooba, detektíva, a ružomberskeho policajného kapitáňa.

Dva dni pred mojím výsluchom vyslúchali mikulášskych soc. demokratov pre manifest a deň na to mikulášske slečny pre slávnosti v Prahe. Vyšetrovanie v Mikuláši nezištilo nič nového, čo by bolo obtiažilo moju situáciu. Socialistov opytovali sa takmer to isté, čo mňa, a tiež tak dievčat. Výsluch dial sa tónom slušným, konciliantným, v znamení príchodiacej búrky. Napred o mikulášskej manifestácii a o rezolúcii pre sebaurčenie národa slovenského.

Poprvé boli otázky všeobecné, známe pri súdobnom vyšetrovaní. —

Podruhé: Ako ste sa dostali k reči

na ľudovom shromaždení 1. mája v Mikuláši?

Ja: Pozval ma výbor a ja som ochotne vyhovel ich žiadosti.

Po tretie: Reč vytlačená bola v Robotníckych novinách 8. mája 1918 a zprávy o schôdzi sú od vás a hodnoverné?

Ja: Áno. Sám som zprávu písal. A hodnoverné je všetko.

Po štvrté: Prečo ste v reči hovorili o sebaurčení národa slovenského a v jakej súvislosti s politikou zahraničnou?

Ja: Moje reč skladá se z dvoch časťí: z výkladu o zahraničnej a o domácej situácii. V prvej časti som hovoril o válečných ciel'och bojujúcich štátov a keď som prišiel k Amerike, povedal som, že Amerika prišla s heslom sebaurčenia národov bez aneksíí a válečných náhrad. (Tu ma služný začal, aby som o tom viac nehovoril, lebo že mi odníme slovo.) V druhej časti hovoril som o našich slovenských a zemských krivdách a biedach.

Po piaté: Prečo ste užili v druhom bode rezolúcie výrazu: „žiadame sebaurčenie pre...“ (citát z maďarského prekladu, ktorý však je nesprávny — čo som konštatoval).

Po šieste: Viete, pravda, že Česi chcejú našu vlast' rozkúskovať a vy v rezolúcii žiadate to isté! Tento požiadavok v terajšej dobe je zrejmým zločinom proti vlasti a zákonu!

Ja: Žiadam sebaurčenie pre sloven-

ský l'ud... (Ghyczy: prečo nehovoríte: pre slovenský národ?). Pre slovenský l'ud, lebo národ, to je jedno. Dl'a zákona menujete nás však národnosťou. Žiadam to preto, lebo i gróf Czernín nám v Breste sl'úbil sebaurčenie a preto, že pokoj v Evrope inak nenaštane, iba keď sa každému národu stane po práve. Po mojom úsudku tá celá vojna by ani smyslu nemala, keď by sa národom nedalo práva sebaurčenia.

Po siedme: A pýtám sa, prečo nemeňujete Slováka Slovákom, ale vetvou československého kmeňa? Ved' to budí podozrenie, že máte s tým označovaním určité tendencie v dnešnej dobe, keď je vojna, po českých deklaráciach a zahraničných plánoch ententy, ktorá chce našu vlast' rozkúskovať! Ponеváč je velmi dôležité, čo odpoviete, napíšte mi odpoved', jestli chcete a doslovne vezmeme ju do protokolu.

Ja: Netreba. Vec je jasná a nezvrtnie sa štílizáciou. Užil som názvu „uhorská vetev československého kmeňa“ z dvoch príčin:

a) Slováci sú skutočne vetvou československého kmeňa. Tak nás menujú i samí maďarskí učenci. Na príklad lexikon „Athenaeum“, vydaný roku 1893, píše: „Slovenská reč je dialektom (nárečím) českého jazyka.“ Na inom mieste: „Slováci sú potomci (ivadékai) Čechov, ktorí zostali na Slovensku po vláde Husitov v XV.

storočí a rozšírili sa od Prešporku až po Tisu.“ Jestli nebolo zločinom pred vojnou menovať Slovákov československou vetvou, nemože byť zločinom ani po čas vojny a nebude zločinom ani po vojne;

b) vláda nám vytvorila na východe Slovenska novú literatúru, nový jazyk, nový pravopis, t. zv. šárištinu. Tento slovenský dialekt chce vláda silou mocou odtrhnúť od Slovákov, od pravej literárnej reči a od slovenského ľudu. Aby nebolo nedorozumenie, použil som pre obe čiastky slovenského ľudu názvu „československá vetev“, lebo aj oni sú potomci Čechov a aby sebaurčenie nevzťahovalo sa len na západné a stredné Slovensko, ale tiež na východné.

(Súkromá poznámka prítomných:
Kto by bol pri čítaní rezolúcie pomyšľel na toto!)

Ja: Ked' by ste, pánovia, lepšie znali naše pomery, boli by ste pomysleli i na toto! —

Detektív: Ale opravdu je nejaká literatúra šárišská? —

Ja: Áno, majú časopis „Naša zásvava“. Vychádza v Prešovе už dávno. Majú modlitebné knihy a i školské knihy, i poviedky tlačia touto literár-nou rečou.

Detektív: Ale nejakého na slovo vzatého spisovateľa nemajú?

Ja: Je ich málo, asi 200.000 a celé

hnutie je mladé a umelé. Ale politicky nám škodia, lebo nás trhajú.

Po osmé: A nemali ste pocit, keď takýchto výrazov užívate v dobe vojny o úkładoch zahraničných, že hrešíte proti svätým citom vlasteneckej lásky a páchate trestuhodný zločin?

Ja: Žiadať právo a slobodu pre slovenský l'ud, alebo uhorskú vetev československého kmene, nie je a nemože byť zločinom, naopak, to je povinnosťou každého verného syna ktoréhokol'vek národa. My stojíme na pôde zákonnej, to vysvitá z ďalšieho textu mojej rezolúcie. Tam je reč, že žiadame od našej vlády: spravodlivé volebné právo, 8hodinovú pracovnú dobu, žiadame, aby naša vláda uzavrela spravodlivý mier, a aby naša vláda uznala právo sebaurčenia pre všetky národy monarchie. Kde je tu zločin velezrady?

Po deviate: Prečo ste tak pospiechali uverejniť manifestáciu v zahraničných časopisoch? Ved' za niekol'ko dní všetko to už bolo v cudzozemskej tlači.

Ja: Teprv od vás sa dozvedám, že to bolo v cudzozemskej tlači. Čo sa tam stalo, za to nezodpovedám. Do cudzozemska nedopisujem, cudzozemské časopisy k nám nechodia. Nemáte, prosím, po ruke nejaký časopis cudzozemský, aby som sa presvedčil, či sú referáty správne podané?

Ghyczy: To je všetko zveličené. Bolo vás vraj v Mikuláši desať tisíc.

Ja: Tol'ko nás ovšem nebolo.

Po desiate: Na schôdzi spievaly sa české hymny. Čo viete o tom?

Ja: Ktoré?

Ghyczy: „Kde domov mûj?“

Ja: Počul som o tom. Slováci spievali svoju hymnu: „Kde domov môj“ a Česi, čo boli v zástupe: „Kde domov mûj“. Nápev majú stejný.

Po jedenáste: Máte ešte čo poznamenať?

Ja: Nemám.

ČASŤ DRUHÁ.

CEGLÉD.

XII. ZATYKAČ NA ULICI . . .

Mesto Ružomberok leží v prekrásnej doline Váhu a Revúcej. Chrbotom opreté je o pahorky Fatry, tvárou hl'adí na Vysoké Tatry. Z ružomberskej Kalvárie raz sme s prof. Masarykom obdivovali túto malebnú dolinu Liptova: po pravej strane vinú sa liptovské nízke Tatry s Ďumbierom, Král'ovou Hol'ou, po l'avej strane čnie Čebrať, Liptovské a Vysoké Tatry, ktoré uzavierajú dolinu od východu. Dolinou tečie modrastý Váh. Ružomberok leží na západnej časti tejto doliny, na križovatke ciest z Krakova do Zvolena a z Popradu do Žiliny. Mesto skladá sa z dvoch častí: z námestia, či ako sa tu hovorí z rýnku a z novšej časti, Podhory. Rýnok je sídlom určitých meštianov pôvodu nemeckého, je na vyvýšenom mieste, Podhora je mladšia a je sídlom prišelcov, po väčšine obchodníkov nesriadenej národnosti. Na svahu Fatry, nad mestom od západu nachodí sa Kalvária, ako pokračovanie lipovej promenády rýnku.

Páni „ryndžania“ je národ pre seba; polorol'níci, pol'oremeselníci — ale všetci sú mešťania. Majú rôzne výsady, ktoré starostlive obhajujú proti privadrovcom, sú sebevedomí a slovenský ráz mesta zachránili vlastne iba oni až do prevratu. Tu stojí piaristické gymnázium a mníškami vedená meštianská a dievčenská škola: od pol stoletia pečlive opatruvané teplé hrady Maďarska a maďarónstva... Do tohoto gymnázia koncom 70. rokov začal som i ja chodievať z nedalekého rodiska, z Liskovej, pešky, či vlastne bosky, keď pustil sňah, keď pršalo a bolo blato... Rozumie sa samo sebou, že pred mestom na moste sme sa obuli, aby sme svojmu študentskému stavu hanbu nerobili... Chodili sme ráno z domu, na obed dostali sme 4—6 krajciarov a večer vracali sme sa pod rodnú strechu. V prvej triede dostal som všetky knihy maďarské a nijak nevadilo profesorom, že som maďarsky ani len čítať nevedel. S profesormi dorozumievali sme sa viac mimikou ako živým slovom a možno do istej miery povedať, že dnešné filmové predstavenie malo svoj pravzor v ružomberskom vyučovaní...

Ale toto všetko len tak mimočodom. Že za takýchto okolností žiaci miesto pozorovania, vyrezávali do dosák lavíc priečinky a truhličky pre muchy, pre chrústov a že sme si v nich držali šňupavý tabak, a že sme

s páni mi mníchmi razom spoločne šňupávali a kýchali, akoby sa samo sebou rozumelo... Ináč šnupanie bolo dľa názorov učených tej doby — vzdelávacím prostriedkom. Pamätám sa ako dnes na významné slová nášho pána učiteľa v Liskovej: Prvý raz videl som ho šňupat' i začal som sa chechtat'. Pristúpil vážne s palicou ku mne a takto ma napomenul:

Čo sa ty, hlupák, rehoceš? Šnupanie čistí modzky. A abych si toto po naučenie pamätal, dal mi pár palicou po chrbte. A ked' som sa stal posluchačom mediciny, dosť som sa napreberal tlačenej i litografovanej fysiologie, či sa to axioma o čistení modzgov i s medicinskej strany potvrdzuje. Ale ani v kalendári „Českých lékařů“ niet o tom pražiadnej zmienky, a do dnes je mi tento rozpor paedagogiky a mediciny nepochopiteľný...

Citatelu, prepáč! Rozpomienky na krásne študentské časy ma uchvátily... Čakáš dramatickú scénu zatknutia a ja utekám do idylických dôb mladosti...

Tak ho tu máš pána detektíva Dióša, čo značí: Orechový, ale jeho poctivé slovenské meno bolo nejak inakšie znejúce. Prišiel z Lipt. Sv. Mikuláša dňa 14. augusta 1918.

Z Podhory na rýnok vedie niekol'ko ciest, ktoré ružomberčania volajú: závozy. Pár minút pred šiestou hodinou večer uberal som sa jedným z týchto

závozov k nemocnej. Šlo sa mi t'ažko, lebo som práve vstal po nemoci, v ktorej som dva dni hladoval. V polovici závoza stretnul ma muž, mne dosial' neznámy. Zastavil ma a maďarsky oslovil:

- Ste vy dr. Š.?
- Áno. —
- Tak ráčte so mnou na svoj byt.
- Idem k nemocnému.
- Nemôžete. —
- Prečo?
- Ste zatknutý.
- Máte dokument na to?
- Ráčte so mnou! Prečítam vám ho. —
- Tak pojďme.

Na byte prečítal mi výnos ministra vnútra, že som internovaný do Ceglédu a síce pre účasť na divadelných slávnostiah v Prahe, kde predsedal známy vlastizradca dr. Kramář, kde sa hovorily protištátne reči a aby táto agitácia nerozšírila sa „ako široko rozvetvený strom“ i medzi slovenským ľudom, nariaduje, aby ma internovali na neurčitý čas. Rozkaz má sa previesť nehlučne behom 24 hodín a ja mám odcestovať s p. Diósom najbližším vla-kom. Od tej chvile chodil detektív za mnou ako tien človeka, kým ma neoddal policajnému kapitánovi v Cegléde.

- A ten chlap kto je? pýtal sa syn.
- To je detektív. Pôjde se mnou, aby sa mi dačo nestalo.

Oznámil som žene, že cestujem do Ceglédu na neurčitý čas, aby mi pripravila šatstvo, bielizeň a pod.

— Idú ťa zavretť?

— Idem na letovisko. Neboj sa, nič mi nebude a budem vám písat', ako sa mám. A keď budete mať kedy, príjdete ma navštíviť. Tam rastie hrozno, dyne a mnoho krásneho ovocia.

Pridružily sa i obe dcery. Prijdeme, prijdeme.

„Chlap“ lámanou (úmyselne lámanou) slovenčinou prisvedčil, že ma navštíviť možno a že je tam krásny kraj...

Vlak odchodil z Ružomberka o $\frac{3}{4}$ na 9 večer.

Pripravoval som sa na cestu a na „internovanie“.

Vzal som si knihy, odborné i zábavné a dôkladnú gramatiku anglického jazyka. Medzi tým chýr o mojom nastávajúcim internovaní rozšíril sa po Ružomberku. Navštevovali ma na rozlúčku priatelia B. P. a V. M., H. J., Č., i miestne dámy.

S verným druhom a priateľom inžinierom Burianom vrele sme si potriásli ruky, žiarive si pozreli do očí, usmievali sme sa radostne. Dávno sme žialili, že na Slovensku je hrobové tičo, akoby nám tá otročina už do krve bola prešla. Konečne prvý protest, prvá politická obeť!

— Budeš trپet' za nás, ale tá obeť

padne Maďarom draho, vesele šeptal a potriasol mi vrele ruku.

Priatelia balili, vtipkovali, radili a po byte sem tam chodili. Čas odjazdu sa priblížil a vydali sme sa ku stanici. Na stanici sme sa dozvedeli, že vlak mešká asi 50 minút.

Sišla sa veľká slovenská spoločnosť. Doniesli ešte dárky na cestu. Paní Č. Škatulu cigár — v tie časy vel'mi vzácný dar. Iné dámy obdarovaly ma kvietim. Žene a deťom som kázal, aby zoštali doma. Prišli. Dával som pokyny priateľom, čo robiť s mojou korešponenciou.

Vlak dojachal.

Lúčili sme sa, ako to býva obyčajne. Tá posledná minúta je najbol'astnejšia. Najmladšia Magda lúčila sa:

— Tatuško, dones mi dačo, ked' sa vrátiš.

Sladuškého hrozna ti donesiem.

Sadli sme s detektívom do vlaku a uháňali a uháňali...

V Žiline mali sme presedať na peštianský rychlík, ktorý odchodil nad ránom. Bolo treba čakať asi 4 hodiny. Špinavé čakál'ne boli preplnené. Ľudia ležali po stoloch, na zemi a po chodbách. Ved' už bol piaty rok války. Obecenstvo bolo nedisciplinované, nerobilo rozdielu medzi čakál'ňou I. a III. triedy. Vlaky chodily zriedkave a bývaly nabité vojskom.

Ohlásil som detektívovi, že bych rád navštívil byt dra H. vedľ'a nádražia,

že som i tak ošetrujúcim lekárom v jeho dome. Ak chce môže íst' so mnou.

Šiel som sám, ale za chvil'ku prišiel aj on.

Usadili sme ho v salone, dali mu čaju a „Arbeiterzeitung“, jediný časopis, ktorý z Rakúska chodil na naše kraje.

Tu bolo veliké prekvapenie. — Prečo — začo? A jak to tam v Cegléde bude? — Ubezpečoval som ich, že je to celkom príjemný výlet, že budem v meste bývať, volne sa pohybovať, prípadne i liečiť. Snovali sme plány a tešili sa i z tohto neštastia. Slovákom to môže len prospieť. Bude o jeden dôkaz viac, ako si v Uhorsku vážia osobnej slobody.

Detektív zaklopal na dvere:

— Už je čas! Musíme si zaistiť miesto vo vlaku.

Veselá nálada razom zmizla. A tá posledná minúta zhorkla v duši na blen.

Paní K. odprevádzala nás na ulicu i bola nesmierne dojatá. Matke ľažko nemocnej dcéry odvádzali lekára.

Bôl a tieseň matky preniesol sa i na mňa. V tomto okamžiku som prvý raz pocítil, že opúštam slovenskú zem, rodinu, drahých priateľov, že ztrácam slobodu, že idem do cudzého kraja, medzi cudzích, nepriateľských ľudí a neistému osudu v ústrety.

Šli sme k pripravenému vlaku peštianskemu. Lístkov sme nekupovali.

Má otvorený rozkaz zaviesť ma na miesto internovania. Tak prvý raz v svojom živote cestoval som druhou triedou na štátne útraty. Cesta miňala sa dosť rychle. Sedeli sme sami dvaja až do Pešte. Ponúkal mi, abych si čo počinul. Vôbec môj detektív choval sa veľmi slušne. Vo vozni vezli sa liptovskí židia, krčmári a kupci. Medzi nimi Ružomberčan W. Huncústky, vtipná hlava, a krčmár T. z Teplej. Tento mi ponúkal l'ubovol'ný obnos peňazí, že to v takých prípadoch treba. Podľakoval som sa mu za láskavosť. Židia majú jakýsi instinkt praktickej pomoci. Často je to vzácná vlastnosť.

XIII. Z PEŠTE DO CEGLÉDU.

Do Pešte sme dorazili pred samým poludním. Bol piatok, Na nebevzatie Panny Márie. P. T. sa mi nabídnul, že zajde k p. drovi E. Stodolovi a sdeli mu, ak vlak odchodí okolo $2\frac{1}{2}$ hodiny, aby prišiel na nádražie. Ale sme mali skorší vlak, tak sme sa s ním nezišli. Spravili sme krátke obed a sadli do ceglédskeho osobného vlaku. Bol tak nabitý, ako som ešte nikdy nevidel: Na každom miestečku vozňa sedeli, kl'ačali, viseli l'udia, i na streche vagónov poukladali sa tesne vedľ'a seba. Cestovali zadarmo, nikto nemal lístka. U nás na Slovensku by to nešlo. Tu, zdá sa, bola to zavedená obyčaj a konduktor si pokojne sedel. Slovák musí platiť i vtedy, ked' nemusí. — Hja, vládnuce plemä! Panstvo neplatí — oni len udržujú štát a my naň a na nich platíme.

Do Ceglédu došli sme okolo $\frac{1}{2}4$ hodiny odpol.

Bol nesmierne horúci, suchý deň.

Sadli sme na drožku. Ale v tej chvíli mi bolo l'úto koníka, na ktorom bolo možno študovať anatomiu koňskej kostry. Šiel chudák úsilovne a potil sa nesmierne. A hajno mých vznášalo sa

nad nim a vše sa vrhalo na jeho kožu a pilo z neho.

Unavený zatímal predné nohy do tvrdej dlažby ulice a v polovici chrbáta sohýbala sa mu kostra do hrbu.

Cegléd má asi 40.000 duší. Je to dolnozemská dedina, bohatá, na piesku vystavená. Domy z väčša prízemné, ulice dosť široké, len hlavná ulica dláždená. V bočných uliciach vznášal sa hustý, piesočný prach, ako dým z fabrického komínu. Na dva kroky nebolo vidieť ani človeka, ani domu, ani drobných akátov.

Zastali sme pred policajným komisiariátom. Vyšli sme na prvé poschodie.

Detektív ma zaviedol k policajnému oficiálovi Horváthovi.

Ležal, či vlastne spal na diváni v košeli. Pomalúčku sa zdvihol. Krátko strihané, prešedivelé vlasy, dlhé, namostené a špičaté fuzy, tlstý, baňatý nos, husté obočie, okrúhlá tvár a tvrdý feldvébel'ský výraz tváre.

Prevzal ma celkom flegmaticky s podotknutím, „už sme čakali“. Má takých vtákov, ako ja, hodne. Zapálil cigaru a poslal pre detektíva Jeleša (udajne Slováka zo šárišskej). Jeleš mal prevziať spisy, zariadiť do príslušnej kategórie a dľa regule internovaných. Jeleša hľadali po meste, a nemohli ho nájsť. Myslel som, že pre sviatočný deň; pozdejšie som sa dozvedel, že to bol jeho obyčaj ukázať, kto je on: Neobmedzený pán ubohých internova-

ných obetí. Čakali sme naň vyše hodiny. Tak sme sa dali vo troje do řeči: môj detektív, oficiál a ja.

Z rečí oficiálových vyšlo na javo, že má asi 40 jutár viníc, že sa mu urodí asi 500—800 hl vína, (vtedy po 1000 K hektoliter); že má jednoho syna na štúdiách v Pešti a na bojišti. Z reči som poznal, že je človek prostý, temer negramotný, hrubý, ale zdá sa celkom dobromyselný. Pravý maďarský „rendőr“. O ceglédskych dámach sa vyslovil paušálne neutrivity, a že ich on zná, že sú bez vyjímky obyčajné pouličné pobehlice. Až ma ošklivosť prešla pri týchto hrubých, urážlivým posunkom prevádzaných slovách. Pomyšiel som si: Také sú ceglédske ženy? Zná mrahy panujúcej rasy a či ich len nenávidí?

Jeleš neprišiel.

Zaviedli ma ešte do jednej kancelárie, kde spísali moje nacionále a potom odovzdali výpomocnému úradníkovi pre internovaných Srbovi p. K., bývalému prednostovi stanice v Užici. Naučil sa maďarsky a slúžil ako tlumočník v kancelárii pre srbských internovaných. Mal íst' so mnou do húšarskej kasárne, do tábora pre internovaných, ale nemohli sme dľho nájsť človeka, ktorý by bol chcel vziať a odnieť kufre do kasárne. Konečne sme na ulici chytili internovaného Srba, robotníka, ten sa podujal na túto dlhú a dosť obtížnu cestu.

Husárska kasáreň, udajne dar gr. M. Károlyiho mestu, leží asi pol hodiny cesty za mestom.

Cestou som sa informoval o jednom — druhom.

Internovaných je tu asi 1500 l'udí. V meste býva asi 180, v okolitých tāňach (dvoroch) na pol'nohospodárskej práci je asi 800—900 l'udí; ostatní sú v kasárni. Krom Srbov sú tu temer všetci zástupcovia Dohody: Rusi, Francúzi, Japonci, Angličania, Taliani, Rumuni atď....

Považoval som za dobré znamenie, že ma oddali Srbovi. I hľadel som vyzkúmať, co je to za Srba. Zbadal som však skoro, že sa politike vyhýba, mlčí, neodpovedá, že ho dlhé internovanie (5. rok) zkrotilo, že on sa prispôsobil službe a že bol rád, že nemusí bývať v kasárni, kde držali len tvrdých a nepoddajných. Takýchto verne oddaných sluhov Maďarska našiel som pozdejšie ešte viac. Otročenie (a každé väzenie je otročením) poláme povahy, urobí človeka povol'ným, spokojeným so svojim stavom a časom stáva sa pomocníkom otrokárov...

Zastáli sme pred bránou kasárne tábora internovaných...

Srb-úradník čosi vysvetlil stráži vojenskej a pustili nás bez prekážky. Zaviedol ma ďalej dlhým širokým dverom ku strážmajstrovi, komandantovi tábora. Tu ma naznačil do registru a zaviedol do V. pavilonu, kde bolo

oddelenie „pre intelligentov“. Vyšli sme na I. poschodie do č. 25., ktoré bolo nado dvermi označené ako: „legénységi szoba“ (izba pre mužstvo).

Zariadenie tejto „izby“ bolo úplne vojenské: 14 postiel železných po dvoch stranách, nad nimi vojenské police so šatstvom a škatulami. Na posteliach vojenské slamníky s maličkou hlavničkou. Plátno na nich pochybnej čistoty a v nich slama asi od vypuknutia války nevymenená. V postriedku dva dlhé „stoly“ a pri nich po dvoch laviaciach.

Ked' sme vstúpili so strážmajstrom do izby, nastal tlumený šum a potom úplné ticho.

Rozpačite som zastal u dverí, nevediac, kam sa hnúť a komu sa najprv predstaviť.

V ústrety mi prišiel územčitý, širokoplecí srbský popa. Na prvy pohľad napadla mi jeho veliká hlava: dlhé vlasy, kučeravé, učesané na zad do tyla, hustá brada a fúzy. Tvár náramne príjemná a intelligentná.

Podali sme si ruky a predstavili sme sa. Ukázal mi postel' a složili moje veci. Potom mi predstavil celú spoločnosť, 10 ľudí, Srbov z královstva: ľudí rôzneho stavu, popov, finančných a celných úradníkov, vojakov a kupcov.

Zdalo sa mi, že prítomnosť nového človeka pôsobila na nich tiesnive: nevedeli sme ako a kde začať. Treba si získať prvý dojem a urobiť nejakú

mienku, pochopiť aspoň približne novú situáciu. Sám som asi nerobil dojem človeka príjemného, sdielneho, veselého. Bol som cestou ustatý a nemal som ešte času zpracovať tol'ké nové dojmy a ako - tak sa vžit do novej situácie.

Obtiaž bola i v reči: v prvej chvili rozhovoru sme si nerozumeli. Ja som hovoril slovensky, oni srbsky. Reč viazla, bolo vidieť nedorozumenie a časom nastávaly dlhšie prestávky.

Ale i v tejto nemote cítil som k nim horúcu lásku.

Jasne a určite som cítil, že nás spája v bratskom sväzku spoločné utrpenie, spoločný osud. V tej dobe bola sbitá srbská vlast', národ vyhnany z vlastnej zeme a tam teraz prevádzali divé orgie Nemci a Maďari. Spoločný nepriateľ nás otročí: Srba i Slováka.

Chýlilo sa k večeru. Popa Pavel, ten ktorý sa mi prvý priblížil, sadnul si ku mne na slamník a začal ma poučovať o obyčajoch a spôsobe väzenského života. Pomáhali sme si nemčinou. Ostatní sedeli na svojich slamníkoch, načúvali náš rozhovor, doplňovali ho a popa Pavel, vše k ním obrátený sdeľoval im čo som, kto som, prečo ma internovali a pod.

Po nekol'kých vetách zdalo sa, že nadobudli ku mne dôvery, blízili sa ku nám a začal rozhovor znova: o bojoch na frontách, o vyhl'ade skorej porážky Nemcov a Maďarov.

Sbratrili sme sa ešte toho večera

Doniesli večeru: zapraženú polievku s rezancami, ovšem bez masti. Tú si musel každý sám opatriť.

Ja som si nepriniesol žiadného stolového náčinia. Popa Pavel (alebo ako ho volali: Pópapája) zariadil mi všetko a opatroval ma, ako mať syna. Táto nesmierna ochota ma prekvapovala a do rozpakov hnala. Ale behom pár hodín som zbadal, že tu nies falše ani pretvárky, a že tá jemnosť, láskavosť, pohostinnosť a bratskosť sú vrodené vlastnosti všetkých prítomných a že sú to vlastnosti celého národa, vlastnosti vrodené, že sú to kvety srbskej kultúry.

V tomto kruhu bratov zabudol som, že som väzeň, ešte toho večera.

A tak sa schýlil prvý večer a prvá noc.

XIV. V TÁBORE INTERNOVANÝCH.

Zamykajú nás o pol 9. večer na klúč.

Pred večerom šli sme sa ešte na hodinku prejsť. Prechádzame sa na priestrannom, štvorhrannom, kasárnickom dvore. Priestor vysypaný drobným štrkom a koňskými kopytami ubitý ešte pred vojnou, zarastlý je drobnou trávičkou, miesty úplne vyschlou, miesty bledo-žlto-zelenou. Na dvore velikého štvorca sú budovy: tri pavilony pre obyčajných internovaných z l'ava, 3 pavilony pre aristokraciu internovaných z prava, vpedu poschodová budova pre vojenskú stráž, pre dôstojníkov a pre žalár. Vzadu kantina, kúpel' a desinfekčné oddelenie. Tie tri pavilóny z l'ava — sú bývalé kasárne mäďarských husárov, za nimi sú šopy a skladiská (ovšem teraz už úplne prázdne), umrlčia komora, dlhá zahrada. Celý priestor ohradený je múraným a čiastočne (u zahrad) dreveným plotom. Stráže s nabitými puškami stoja okolo pavilonov a na cestách. Rozumie sa, že vo dne i v noci. Ale z týchto stráží nejde žiadna hrúza: sú otrhané, biedne živené, reservisti z okolitých dedín, pološediví starci, ktorí vľúdne pozdravujú a prijmú cigarety a iné

dárky pokrmové... Ked' sa zjaví náhodou strážmajster Palásti, kráčajú vojensky, ked' sa ztratí z očú — sadnú do trávy, složia pušky a bud' zadumané mlčia, alebo s našimi Srbmi bese- dujú. Akým jazykom? O tom pozdejšie.

Obvod štvorhraného dvora vysadený je drobnými akátmi, s malou riedkou korunou, pod ňouž hľadávali sme útočište proti nesnesiteľnej horúčnosti dolnozemského kraja.

Na prechádzku vyrojilo sa značné množstvo internovaných. Tu som uvi-del temer všetku znať tábora. Prechádzali sa po skupinách, v dlhých rádach, akosi po vojensky, rad za radom. Ľudia soskupovali sa dl'a pavilonov: inteligenti z V. o sobe, zo VI. a VII. tiež.

Po prvej ‚túre‘ všímli si všetky skupiny ‚nového‘. Ukazovali prstom na mňa a zvedave, po jednom priblížili sa k našej skupine, vyzvedajúc, čo som za jednoho.

Všetkých prekvapovalo, že som nie z nich, ale domáci horský občan; Slovák od pol'ských hraníc. Myslím, že 99% nevedelo, čo je to Slovák. Preto pridávali: od pol'ských hraníc.

Takéhoto tu ešte nebolo. Čo asi vy viedol, aký nový, im neznámy zločin? Oni boli zajatci z války. Zo Šabca, z Jagodiny, z Belehradu, z Macedonie, z Ruska; boli i dva Francúzi a dve Francúzky (vraj špioni), ale domáceho nebolo. Asi za dva dni ustálilo sa vše-

obecne, že som — „lekár, náš človek“.

Na prvej prechádzke musel som doľíčit všetko o sebe, o mojom zločine, o pomeroch na Slovensku (ktoré som im označil na mape, vyrytej do piesku na dvore), o našich politických, kultúrnych a československých veciach. Kde nešlo slovensky, pomáhal som si nemčinou a pápa Pavel tlumočil to populárne Srbom, z nichž veliká väčšina boli ľudia negramotní, ale o politiku sa žive zaujímajúci. Ukázali mi i ruských internovaných zajatých. Sedeli mlčky okolo VII. pavilonu. Poväčsine spali, alebo ležali. Akoby nemali ani o čom hovoriť, ani o čo sa starat. Otrhaní a úžasne zanedbaní: špinaví, neumytí, strapatí, neholení, nestrihaní, zablatení. Bol sviatok, deň odpočinku a oni vyzerali proti Srbom, ako žobráci a, vyvrhel'ovia ľudskej spoločnosti. Odraz bol'sevíckeho Ruska? Príčiny tejto strašnej biedy dozvedel som sa pozdejšie ...

Srbskí zajatci hovorili o Rusoch: „Nemajú srdca!“ Pokusil som sa vysvetliť pád a úpadok ruského národa a mocnej veľkej ríše, abych zmiernil ich bolest a rozhorčenie srbského národa, zdeptaného, rozšliapaného Němcami a Maďarmi a v najkritickejšej dobe úplne opusteného silným „bratom Rusom“ ...

Ruský cár (hovoril som) zahubil ruskú inteligenciu tým, že policajtským

režímom znenávidel v nej štát a jeho ustanovizne. Ruský dedinský ‚mir‘ nenaučil mužíka milovať zem, lebo mužík mohol újst' do mesta, tam sa zdemoralizoval duševne a zbankrotoval i telesne — a takýto maróder, vrátiac sa do obce, zase len dostal zem. Za carským Ruskom nestál nikto, ani inteligencia, ani robotník, ani mužík. A kým sa títo zpamätali, už nastal rozklad, anarchia, teror, bolševismus. Shodili cara-tyrana a po ňom nastúpil ešte hroznejší tyran: n e n á v i s t'. Inteligencia nenávidela štát a buržoasiu a mužík díval sa bezradne: čo bude? Ruská revolúcia musela skončiť úplne negatívne pre ruský štát a národ. Rusko prežívá krízu niekol'ko násobnú, štátnu a národnú, kultúrnu, politickú, hospodársku, žije svoj decko-junácky vek, ohnivý a ľahkomyselný... Toto nešťastie naučí Rusov vážnosti a čoho sa im hlavne nedostáva: národnej solidárnosti.. Naučia sa milovať svoj štát a národ a v ňom každý jedon Rus i svoj vlastný a osobný záujem a bezpečnosť. Šťastie, že túto vojnu nevedie germánstvo so samým rozbitým a ujarmeným Slovanstvom. Boli by sme ju prehrali na niekol'ko století, boly by zmizly s povrchu Evropy celé slovanské národy. Nešťasné je dnes Slovanstvo; ale tak by bola istá jeho záhuba..

Bolo ¼ na 9. Ozvala sa píšťalka: signál, aby sme nastúpili cestu do kasárne, do pavilonov.

Usadli sme na posteľe a chystali sme sa k odpočinku. V našej izbe nebolo žiadneho svetla. Vedli sme rozhovory po tine až do noci. Ale čosi - kamsi zjavili sa po stenách a na slamníkoch — „Červení honvédí“.

Kynožia ich všeliako, vypal'ujú posteľe na dvore, ale ich len neubúda. V deceňbri vraj sa ztratia, utiahnu sa na zimný spánok. Dotial' len trochu trpezlivosťi. Tak nás tešieval strážmajster Palásti.

Nebude bez zaujímavosti už teraz označiť stravu vtábore internovaných. Dľa zapisiek z deníka pravidelne „Menu“ bolo toto:

15. VIII. Večera: Šálka zapraženej polievky s rezancami.

16. VIII. Raňajky: Čierna káva, čierny chlieb.

16. VIII. Obed: Zapražená polievka s rezancami (nudlami); rezance posypane strúhanou žemľou.

16. VIII. Večera: Jako 15. VIII.

17. VIII. Raňajky: Čierna káva a chlieb.

17. VIII. Obed: Vo vode zavarená tekvica (tykev) a zemiaky. Nič viacej. Vstal som úplne hladný od „obeda“!

17. VIII. Večera: jako 15. VIII.

Mäso bývalo raz, dva razy do týždňa. Rezance, káva čierna a chlieb — to sa opakovalo deň po deň. Mast' mali si zaopatríť sami internovaní...

XV. SRBSKÁ BOHOSLUŽBA.

19. augusta. Zo zápisníka.

Toho dňa sišli sa srbskí internovaní v miestnosti VI. pavilonu, určenej k bohoslužbám. V miestnosti dosť priesennej stál v kúte stôl, na ňom horely sviečky, kolo stien bolo niekol'ko dlhých lavíc. Národ bol miešaný i dl'a stavu, pohlavia a veku: popi, kupci, úradníci, robotníci, remesel'níci, makedonskí cigáni, ženy, deti a starci. Zamiešal som sa i ja medzi nich. Veriaci stáli miešane, zdalo sa, nikto nemá žiadneho predpráva dl'a veku, alebo hodnosti.

Svätili sviatok vinobrania (tak sa mi zdalo), lebo pápa Pavel svätil hrozno a po ukončení dostávali z neho a po čas bohoslužby potieral veriacim čelá olejom, alebo nejakou posvätnou tekutinou.

Dojem pravoslávnej bohoslužby, ktorú som videl dnes prvý raz, bol neobyčajný.

Vo speve čul som prvky našej slovenskej l'udovej piesne. Celé takty a priechody mi znely. Je v ňom čosi nevyslovne starobylo-tajomného. Možno, že len tak vkladám, domýšľam sa

— čosi pohanského. Spevy sú tak detsky naivne prostúčke, tak doliehave prítulné k tomu Neznámemu, ale Vnímanému a Cítenému. Vo mne sa vzbuďly city a myšlienky, ako kebych stál niekde na našich kopcoch, ktoré l'ud menuje „Žiarami“, niekedy pri východe slnca a kebych sa modlil s mojimi praotcami-pohanmi k Neznámemu-Známemu Svantovítovi. Zdalo sa mi, že tento Bôh je mi duševne bližší, ako rímsky „deus“ i s jeho skalnatou latinou. Nemodlil som sa, ale som cítil, ako dušu preniká istá mystická (náboženská) sila, ktorá povznáša a šľachtí...

Celú bohoslužbu by bolo treba zkrátiť, snáď nejak upraviť, ale či by potom bola ešte tým, čím je teraz?

My, inteligenti, zabúdame, nevieme, čím je viera prostému človeku. Čím je mu obrad. Je mu základnou pevnosťou na zemi, je mu vrcholom umenia svätého. Je mu tedy náukou absolútne právdivou a svrchovane krásnym u mením.

Inteligent má za to filosofický traktát, učený článok s hypotésami a kritikou pochybovačnou, má klasickú hudbu, divadlo, koncert, spev, mal'bu, shromaždenie a prednášky učencov. No vždy mu horkne duch kvapkou skepticismu...

My inteligenti ešte náboženstva nemáme. A kedy ho budeme mať a či ho

vôbec niekedy bude pre inteligentnú
vrstvu?

Bohoslužba! Čo sa jej vyrovňá dnes
u intelligentov? I nám je treba boho-
služby — ale dosial' nenarodilo sa ge-
nia, ktorý by nám ju složil tak, aby
sme v ňu verili dušou prostého člo-
veka. —

XVI. NOC V SPLNE MESIACA . . .

(August 19.—20. 1918.)

Listky z „Denníka“.

V pavilone „pre inteligentov“ zne-náhla zavládlo ticho. Desiatí väzňovia učupili sa na tvrdých posteliach a do-fajčievajúc špatné cigarety, obracali zraky k otvorenému oknu na južnej strane väzenia, v ktorom sa zjavil ve-liký, plný mesiac, práve vystupujúci na obzor. Nikto nerušil ticha: myslím, že desať duší vyletelo do d'alekých krajov vesmíra a zabúdajúc na otro-ctvo tela, prežívali nevýslovnú krásu augustovej noci v úplňku mesiaca.

Noc je teplá, tichúčka: ani len lísto-čky strapatej koruny agátu sa nehýbu. Snad' i ten tulák-vánok omámený striebriatou záplavou mesačnej žiare, sladko drieme v náručí agátových vet-ví. Ruch života akoby úmysel'ne ztich-nul, odpočívajúc v nemom obdive žia-rivej noci.

Len mesiac jasno-modrým nebom v triumfálnom chorovode hviezd plá v plnej nádhore ligotu a jasu. Zdá sa, že táto noc je jeho: vekovité obrovské živly prírody utlumily svoj ruch a šum, aby on jediný, nádherný a víťazný o-

kúzlil všetko živé i neživé stvorenie neba i Zeme...

Mesiac sa vzáša vyššie: obraz jeho žiari skvelejšie, kúzla a nádhery príbýva. Som ako očarovaný. V duši cítim vznikanie akýchsi nových, dosial necítených a nežitých pocitov, akoby smes dobroty, šl'achetnosti a lásky. Nie, nie. To nie je to čo cítim, čo vnímam. Kúzlo dobroty, kúzlo šl'achetnosti, kúzlo lásky? To sú len znaky, značky čohosi veľkého, nevysloviteľného. Ale kúzlo tejto noci, toho svitu i ligotu, tej harmonie svetla, barvy a akejsi neslyšiteľnej hudby — to je niečo neobvyčajného. Nemám slov na to. Tak cítim... taký som, ako keby sa duch môj octnul v tieni, ktorá padá z večnosti. Smysly moje, hmotné telo, zachytáva prenikajúce kúzlo, ktoré v duši cítim, ako smes najvyšších, nevysloviteľných pocitov a ideí.

Tieň večnosti? Čo je večnosť? Kde som teraz? Cítim sa tak akoby bol mimo priestor a čas, som a nie som; cítim, akoby sa v tom okamžiku rozplynul v tom kúzlu noci... Okamžik tušená večnosť? Okamžik splynutia s božskou podstatou vesmíru?...

Mesiac stúpa do vyšších sfér, k zenithu. Je žiarivý — krásny, ale vzrušujúce kúzlo jeho uniká. Len ked' je blízko nás, je nádherne krásny? A potom už všednie a odcudzuje sa?

Duch môj z krajín nadzemských rychle prebúdza sa k skutočnosti. Už

zase viem, že som na loži a telo zmieta sa na posteli nepokojom, opojene dozvukami čohosi nesmierneho a trápené prítomnostiou... Prežité okamžiky stávajú sa predmetom spomienky, živej nezapomenutel'nej.

Mesiac vystúpil hore. Je bledý, temer priezračný. Kam sa podela jeho nádhera, kúzlo jeho, moje blaho?

Privrem víčka. Spánok neprichodí... Vzpomínam... I náhle vynorí sa v duchu večer júlovej noci už temer úplne zabudnutý.

Zdá sa mi, že to bolo dávno. Júlová noc v našom krásnom kraji, kde je každá barva sýtejšia, ostrejšia. Naše tmavé lesy netratia svojej zelene, ani za úplnku mesiaca. Kontrast svetla a tmy činí naše doliny tajemne vábnymi. Tu na rovine odráža sa biele svetlo mesiaca od piesočnej pôdy: tu je všetko belšie, u nás biel' mesačného svetla vznáša sa nad krajom modrozeleným.

Vzpomínam si na tú júlovú, jasnú, tichú, plným svetlom mesiaca ožiarennú noc.

Sedel som u lôžka ľažko nemocnej. Chorela zánetom pl'úc. Chvil'ami ztrácala vedomie, alebo upadávala do stavu, podobnému bezvedomiu. Blížily sa hodiny kríze...

Bol večer. Nemocná ležala pokojne. Dýchala s prestávkami, sotva znateľne. Privreté víčka sa nehýbaly. Tvár, hrdlo, ruky boly ako z mramoru. —

Zdalo sa, že spí, alebo že duch jej blúdi kdesi v dalekých končinách. A zase bledé rty šeptaly, sotva znatelne sa pohybujúc nesrozumiteľné slová...

Jeden oblok verandy, kde nemocná ležala, bol otvorený.

Z ulice vanulo vlnou tepla i príjemného chladu. Obrátil som sa k oknu. Sedel som v tme u nôh posteľu nemocnej. Náhle zbadám, že v izbe i všade vonku zavládlo nečakané ticho: zponad zeleno-tmavej hory vyplával plný mesiac. Najprv červenkavozlatý, potom odlučujúc sa od lesa striebroskvúci, nádherne žiarivý, naplňujúci bielym svitom celú dolinu, ulicu i našu izbu.

Omámený krásou okamihu zabudnul som na nemocnú, na seba i na to, že som ako lekár u ľažko nemocnej.

Do izby dosial' polotmavej lial sa biely svit nádherne žiariaceho mesiaca. Žiara osvetila tvár i hrud' nemocnej. Náhle sa prebrala a sadla na posteli. Tak náhle, že som zabudnul na príkaz, aby sa nehýbala.

Pár okamihov osvetlenia plnou žiarou mesiaca stačilo, aby nemocná usadla tak, akoby ju nejaká čarovná sila vzkriesila k plnému zdraviu a životu.

Chvil'ku som hl'adel na jej ožiarenú tvár, chvil'ku na mesiac a pocítil som nevyslovene blažený pocit, čo som hned' pochopit' nemohol.

— Vidíte ten obraz na mesiaci? Po-

zrite naň, aká to krása. Ozve sa náhle plným, zvučným hlasom nemocná.

— Nevidím žiadného obrazu — odpovedám, ale vnímam celou dušou čosi, čo som dosial' ešte nikdy nevnímal... Dovol'te prosím, okamžik sústredenia...

Nemocná podoprela tvár rukou, nahnula sa k oknu, akoby ju tá žiara sebou chcela uniest...

Okamžik vnímania trval chvíľu: vtedy zabudnul som na prítomnosť, na seba, na okolie. V tom okamihu prežíval som časť večnosti...

Ked' som precítnul, zdalo sa mi, že všetky moje osobné vzťahy k ľuďom, ku svetu, k životu vôbec, staly sa neosobnými, že všetko splynulo v nevysloviteľne blažený pocit jednoty, spojnosti: vo všetkom cítil som kus svojho ja, celý vesmír prenikal ducha môjho. Zdalo sa mi, že chápem, že viem, že svet, život, vesmír je celkom niečo iného, ako som dosial' mysel a cítil...

V tom kúzelnom bielom svite — nie, v tom niečom, čo zrak môj, smysly moje „bielym svitom“ menujú, v tom je nový, dosial' netušený, snád' večný život, ten nesmrtel'ný a v ňom je tol'ká krása, veleba a tol'ké blaho, že to vriecť nemožno...

Toto všetko prenikalo ducha môjho v tých niekol'kých okamihoch. Pocítil som dotyk nemocnej na ruke.

— Videli ste? pýtala se láskavým hlasom.

— Viac ako videl — poňal som niečo, čo mi dosial' bolo tajnosťou. Smyšľ, či prameň života... snáď večné trvanie jeho, snáď duchovnú, či božskú podstatu všetkého...

— Rozprávajte, čo ešte viete, prosím, povedzте!

Oči mojej pacientky v tom okamihu žiarili radosťou. Zdalo sa mi, že čaká odpoveď ešte na jednu dôležitú otázku, a že cíti, že odpoveď bude radostná.

— Jedno už viem, že absolútnej smrti niet. Umre len zemské; čo sme tu dostali, čo tu rástlo, to oddáme. Ale základ života, náš duch, ten žiť bude. A všetci, čo duchom žili, žijú i v túto chvíľu. Cítim, že sú tu, u nás... Vzpomeňte si slov hrdého nezlomného Jána, akordy božskej hudby Bedřicha a tu ich máte. Žijete s nimi. Nemoc, nesťastie, smrť — to sú tiene hmotného, pozemského života. Žijeme túto chvíliku životom večným. Hľa, jak vám žiari tvár, jak ste oživli tým bielym svitom mesiaca...

— Áno, áno, tak cítim i sama...

— Kto poníma svet len smyslami tela, ten zapadne kdesi v hmote. Kto ho poníma duchom, žije na veky.

— Tak je to, tak...

— A z vďakys podňal som ruku nemocnej k svojim rtom.

XVII. NEMOCNICA V TÁBORE.

Na 3. deň po internovaní, v nedel'u, prišiel lekár dr. X. do tábora a oddal mi nemocnicu i chorých. Jako lekára interesovalo ma zdravotné zariadenie v tábore. Zpočiatku vôbec nikto sa neinteresoval o nemocných a mreli ľudia v tábore húfne na brušný týf. Až sa ustanovil „podporný komitét“ zo srb-skej inteligencie a keď si vymohli na vláde, aby im dovolila zariadiť párizieb na „nemocnicu“ — od vtedy majú ošetrovateľa, lekára, izbu pre nemocných a izbu pre ambulančných chorých.

Lekár, srbský renegát, však mnoho sa vraj nestaral o nemocných; chodieva — nechodieva raz do týždňa do tábora, nemocných nevyšetruje, ale píše recepty bud' dl'a udaní ošetrovateľa v meste na svojom byte, bud' dl'a toho, čo nemocný sám povie.

Ked' som prevzal nemocnicu, bolo asi 10—12 nemocných: pokročilá tuberkulósa, aspirínom liečený lues, zánet pl'úc a zánet obratla; nedomykavost' chlopní na srdci; niekol'ko prípadov influenze, katarrhy črev a žalúdka.

Jedon nemocný mi hovoril, že leží

tu už 9 mesiacov a že neboli dosiaľ nikdy vyšetrený, až dnes prvý raz.

Vyšetril som si všetkých nemocných, abych vedel, čo mám.

Zaujímavý prípad bol tento: Mládelec asi 24 ročný, dosť dobre živený leží už 3 mesiace. Liečený je na žaludkový katar. Po vyšetrení nachodím, že žalúdku nič nechybí, ale že má zánet 12. obratl'a. Lekár mi ho odporúčal na pokusy, lebo že už všetky lieky, všetky narkotika vypotreboval na ňom a že je nemocnému rovnako...

Na prvú riadnu visitu som sa skutočne tešil.

Člen komitétu oznámil ošetrovateľovi, zvali ho doktor Peter, aby pripravil nemocných a aby v tábore oznámili, že budú každý deň lekárské visity v nemocnici od 8. do 9. ráno. Nemocní, že sa musia čiste odet', umyť a prípadne okúpať.

S členom komitétu dostavili sme sa presne o 8. hodine do ambulančnej izby doktora Petara. Čakal v bielom, dlhom kabáte, s vymazanými fúzami, pekne vyholený a na pútec učesanými vlasmi. Inu, fešák! On chodil výnimečne, denne, kedykol' vek z tábora do mesta, bez prekážky, a vracal sa z mesta kedy sa mu páčilo. Toto privilegium musel reprezentovať dôstojným odevom a frizúrou...

Hlásilo sa asi 10 nemocných. Za štyri dni som pochytil ešte len pári srby

ských slov a bál som sa, že sa s pacientmi nedorozumiem.

I zpravil som zkúšku s Petarom, ako to pôjde. A šlo to výborne. Pomocou slovensko-srbsko-maďarsko - nemeckej reči a latinsko-gréckej terminologie dorozumeli sme sa výborne.

Začala sa visita. Makedonský cigáň s velikým abcesom pod pazuchou.

- Zaznačte ho do protokola.
- Nemám protokolu.
- Zpravíme.
- Máte ether?
- Nemám.
- Máte sublimát?
- Nemám.
- Máte lysol, karbol, jodovú tinkturu?
- Nemám, nemám, nemám.
- Od kedy chodí pacient na vizity?
- 6 týždňov.
- Čím ho liečite?
- Morfiom, aspirinom, opium-tinktúrou ...
- Je treba operácia.

Ako som vyslovil slovo „operácia“ — cigáň s výrazom úžasu hnal sa ku dverom a chcel ujsť. Rozkázal som ho začať.

Povedzte mu, že spravím to bez bolesti.

Petar mu to povedal, ale tak, že sa cigáň ešte viac nal'akal. Bolo vidieť, že Petar mojim slovám o „bez bolesti“ vôbec neveril. Prvého nemocného som prepustil s tým, aby prišiel zajtrá.

Druhý prípad. Cigáňka asi 32-ročná, biedna, popol'avo-modrej tváre, so suchým kašlom a t'ažkým dychom. Vyšetrujem.

— Máte stetoskop?

— Nemám, čo je to?

Vysvetlujem mu.

— Máte pravazskú striekačku?

— Nemám.

— Od kedy sem chodí nemocná?

— 2 mesiace.

— Viete, čo je nemocnej? A vie o nej pán doktor?

— Neviem a pán doktor ju ešte nevidel.

— A dostáva lieky?

— Dostáva morfiové prášky i dover-ské.

— Má pleuritický exsudát na pravo.

— ??

— Tuto má bud' hnis, bud' ešte te-kutinu. A mnoho, už ju pridúša. Po-zrite, ako t'ažko dýcha. Uložíme ju do nemocnice. Povedzte to nemocnej. Mu-sí sa to vypustiť.

Nemocná odmietla oboje.

— Povedzte, že zomre, ak sa nepod-volí operácií.

— Nemocná mi povedala, že ona už dávno myslí, že musí zomrieť, že to je taká nemoc na úmor. Všetci cigáni tak súdia.

Ujistil som Petara, že jej nič ne-bude, že iste výjde, ak sa jej exsudát vypustí. Že to neboli a že je to l'ahká operácia.

Domlúval som jej i Petarovi. Na koniec povedala, že sa ešte poradí s cigáňmi, či je to ozaj taká nemoc, čo sa má operovať. Pýtala liek. Nedal som jej žiadneho. Na to i Petar začal krútiť hlavou.

— Príjdte zajtrá, pozajstre už budete dobre dýchať i kašel prestane i bolesti nebude...

Podčakovala za tú potechu a nedôverčive šla domov.

Ostatní nemocní dostávali lieky predpísané. To sa už i Petarovi páčilo.

Po ukončení ambulancie zasadlo komité a Petar s nimi. Vyložil som jim, čoho tu treba kúpiť pre ambulanciu. Na zajtrá možno, že ma lekár opatrí potrebnými nástrojmi. I napísal som mu dlhý register, čo má pôžičať a čo možno kúpiť v lekárni k zajtrajsím operáciám.

Do večera sohnal Petar všetko: nožíky, nožničky, rýhovanú sondu, pravazskú striekačku i ssacú striekačku z mestskej nemocnice na exsudát. Krom toho plný košík všeliakých obväzov, desinfekčných prostriedkov atď.

V tábore internovaných vzbudilo toto neobyčajný ruch a senzáciu. Celý deň sa o inom nehovorilo. Musel som vysvetlovať, že cigáňku možno zachrániť, ba až sa zaručiť, že z operácie nezomre.

Petar stal sa dôležitou osobou: ukazoval potajne inštrumenty a poučoval zadivených ľudí...

Včas ráno poslal som duchovného otca k cigánke, aby ju posmelil na operáciu. I cigáňovi aby dodal ducha. Cigáňku som objednal na 8 hodinu, cigáňa na 9.

Cigáňka prišla skľúčená a odhodlaná skôr na smrť ako na život. Pokorne sa podrobila mojim rozkazom a pokynom. Pripraviac sa k zákroku, dal som jej ešte kalíštek koňaku. Próbna punkcia ukázala že exsudat ešte nezhnisal. Operácia sa podarila. Dych sa uvolnil, radosť zo života žiarila jej z očí... Vyvedli ju von, kde sa sbehol temer celý tábor. Nastal hluk a radostné výkriky. Vzali ju medzi seba, objímali ju a dárvky jej dávali.

Vypustil som jej temer celý liter jasnožltej tekutiny z l'avého hrudníka. To tak zaimponovalo Petarovmu, že temer skákal od radosti, aký sa tu div stal. Cigáň už nekladol žiadného odporu, len sa interesoval o to, či cigáňka behom operácie nekričala a či to ozaj neboli. Petar sa mu zaručil čestným slovom.

Ked' už ležal na stole, ešte sa raz posadil a že by sa on nedal operovať, ale že je v nedel'u akási slavnosť a že musí hrať na husle. A takto že už vonkoncom nemôže. Prekrižujúc sa vo tri razy, l'ahnul a čakal, čo bude. Operácia trvala pár minút. Petar zachycoval vysokým prúdom striekajúci hnis a bol temer ešte viac prekvapený, ako pri prvom prípade. Cigáň dostal ob-

väz a na dodatok koňaku. Bol dojatý a nesmierne vd'ačný. A ozval sa hned' muzikant: stále zkusoval pohyby ramenama, akoby držal sláčik v ruke.

Tieto dva nahodilé zákroky zabezpečili mi nesmiernu dôveru a vážnosť nie len v celom tábore, ale i v meste, kam rozniesli o nich zprávy srbskí internovaní, žijúci ako sklepníci, remeselníci, holiči a robotníci v meste a okolí.

Petar stal sa pilnejším a dával sa rád poučiť. Meral teplotu nemocným, viedol záznamy o nej a všímal si každého pokynu. Nemocnica stala sa vľúdnejšou a prestala byť postrachom internovaných, kam prvej chodievali umierat' ...

XVIII. RUSKÁ A SRBSKÁ INTELLIGENCE.

27.-VII. z „Denníka“.

V kasárni a v okolí Ceglédu je asi 250—300 Rusov internovaných. Žijú bud' roztrúsene, alebo v malých grupách, ako pol'nohospodárski robotníci, nádenníci, sluhovia, kočišovia. Žije každý pre seba a nikto sa o nich nestará.

Spomenul som už, že v kasárni boli pavilony pre dôstojníkov. Počas války boli tam internovaní rôzni hodnostári: černohorský minister, ruskí dôstojníci a ktorýsi balkánsky biskup. Jednoho času aj gróf Tolstoj. Ked' som prišiel do Ceglédu, nachodilo sa ešte niekol'ko ruských inteligenčov v meste, ale nemal som príležitosti s nimi sa stýkať ani raz.

V kasárni žije teraz asi 50 Rusov. Uložení sú v VII. pavilone.

Ked' som si dal vysvetlovať pomery a miestnosti kasárne o tomto VII. pavilone, hovorilo sa vždy, ako o mieste, kam l'udí zatvárajú z trestu. Vulgárne nosil meno: „Zavšivený pavilon“. Ked' som bol pozdejšie ubytovaný v tomto pavilone, poznal som z vlastnej zkúše-

nosti, akou pelešou bolo toto miesto. Ako vytiahli z neho maďarskí husári, viacej sa tu nezjavila ľudská noha, ktorá by sa bola starala o nejaký poriadok, alebo čistotu. Zpustlo všetko. Izby, chodby, záchody bez kanalisácie. V tejto budove rozmnožil sa hmyz v úžasnej miere a všetky miestnosti naplnily sa hnusným zápachom hniloby a nečistoty ...

V prízemných miestnostiach tohto pavilonu bývali Rusovia. Ľud opustený nielen svetom, ale i sebou samým. Špinaví, otrhaní, nečistí, nemytí a neumývaní, neučesaní a neoholení .. Po nedeliach, ked' i naša kasáreň brala na seba tvárnosť a náladu sviatočnú — títo nešťastní ľudia vylihovali na slnci pod pavilonom tak, ako sa vrátili v sobotu večer z pol'nej práce. Kým som býval v V. pavilone, hl'adel som sa k nim priblížiť, do hovoru sa pustiť. Ale nikdy sa mi nepodarilo vzbudit' v nich záujem ani pre najbežnejšie veci denného života. Odpovedali jednoslabične, alebo vôbec mlčali. Zpytoval som sa ich, odkial' sú, či majú doma rodičov, ženy, deti. Ale ani na tieto otázky nedávali odpovede. Možno, že otroctvo, do ktorého boli Maďarmi vohnaní, zatvrdilo ich tol'ko, že každého považovali za svojho nepriateľ'a. So Srbmi nenažívali v žiadnom dobrom priateľ'stve. Srbi nemohli a nevedeli odpustiť Rusom, že ich vohnali do vojny, ubezpečujúc srbský

národ o výdatnej pomoci, a teraz cítili zklamanie a horkosť proti nevernému, premocnému bratu Slovanovi...

Snáď i táto trpkosť Srbov voči nim horkosťou naplnila srdce týchto ubohých obetí ruského carismu.

V tábore boli i srbskí cigáni, ale i tento ľud žil pomerne d'aleko vyším kultúrnym životom, ako opustení synovia vel'kého národa ruského. Cigáni si vymohli vojenské posteple, Rusi spali na zemi, na slame, ktorá od roka nebola obnovená. Cigáni si myli podlahu, držali poriadok, večer svietili — Russovia ničoho nečistili, nezametali a na noc uťahovali sa do chlpov somletej slamy, ako pol'ná zver.

Nikdy sa neinteresovali o záujem svojho štátu, národa, o stav vojny, o svoje zdravie, o čistotu, akoby im už všetko bolo jedno: žiť, alebo umrieť. Tu som videl na vlastné oči, a denne skusoval, aký význam má inteligencia v národe.

Tu som nezvratne pochopil, čo môže vykonáť pári svedomitých a nadšených, s náromom tesne splnutých ľudí: čo je demokracia, čo je sociálna otázka v praxi, čo sa môže stať z vel'kého a malého národa!

Synovia mal'učkého srbského národa v porovnaní s Rusmi stáli nekonečne vysoko v každom ohľade.

Ruská inteligencia i v zajatí v Cegléde opustila svojich bratov. Utiahla sa do pohodlných bytov, oddávala sa

panskému životu, podnikala dobro-družné úteky (ako gróf Tolstoj), obstarávala si hodne peňazí a žila rozkošnícky ...

Pravý opak konali srbskí inteligenti. V Cegléde srbská inteligencia sorganizovala si pomocný komitét, volila si predsedníctvo, výbor a účtovníka. Štipka inteligencie vykonala veliké dielo pre svojich nešťastných bratov v cudzine: sriadila sa ako kolonia, so súdcom, s orgánmi pre verejné blaho a pre zdravotníctvo.

Vymohli si cestou cudzích konsulátov od svojej vlády mesačné podpory pre každého zajatého, starali sa o každú dušu, tak akoby boli doma. A to v dobe, keď' srbský národ nemal kúska zeme zo svojej vlasti, ale celý národ bol sbity, dynastia a vláda na cudzej pôde.

Srbský inteligent má v srdci demokraciu, nereční o nej, nevymýšľa fantastické programy, akoby dl'a nich spasil celé ľudstvo, ale žije životom opravdového demokrata: má živý záujem o každého brata, pomôže, poradí mu v každých okolnostiach.

Srbský inteligent nedá cítiť svoju vzdelanostnú výšku ani voči analfabetovi, ani voči cigáňovi, keď' sa za Srba drží, ani voči robotníkovi, konajúcemu najnižší druh práce.

Silou Srbov je: cítenie solidárnosti. Milujú sa vospolok, milujú svoju vlast' a národ horúcne. Porážka

a nešťastie ich nezničilo, ale občas snujú plány, ako svoju vlast' priviedú do rozkvetu ešte väčšieho, než bola pred vojnou.

A čo ruská inteligencia? Použila výhod, ktorých jej poskytla maďarská vláda a rozprchla sa — každý svojou stranou... Ba predsa cel'kom nie: nedávno chodil tu ruský bol'sevický komisár z tábora do tábora a s povolením maďarskej vlády týmto nemým tváram hodiny a hodiny rečnil o naukách bol'sevických. K spustlosti telosnej donášal ruský intelligent ešte morálnu a společenskú otravu. Miesto bratskej pomoci — duševný rozvrat. Ale zdá sa mi že dnes v Rusku niet bratov.

Miesto čistej odeve, miesto zdravej potravy pre telo a dušu — bol'sevism.

Čo urobí z ruského štátu a z ruského národa bol'sevism? Zem zbojstva a zpustlostí. Zvieratá — l'udí z doby jaskynného človeka, ktorý zničiac všetku kultúru a majetky, nahromadené niekol'ko tisíc ročnou prácou predkov, budú sa vraždiť za každý kúsok pokrmu, prístrešia a odevu...

Kto nám vysvetlí príčiny tohto veľkého úpadku velikého ruského národa? A kto vylieči túto morovú ranu na tele ruskom?

V tábore vytýkali srbskí zajatci Rúsom, že im chybí vedomie zodpovednosti a že nevedia, čo je solidarita.

O vojsku ruskom z roku 15.—16. ho-

voril mi ruský prostý vojak, že v ruských plukoch na karpatskej fronte tento nedostatok solidárnosti pripravoval katastrofálne situácie pre ruské armády. Každý vojak vraj bil sa len akoby za seba, za svoj nejaký osobný ciel': čím prvej sa dostať do zajatia rakúskeho, alebo nemeckého. V tăžkých situáciach rozpadávaly sa celé telesá ako snop bez proviesla.

Ten samý zjav videl som aj v Cegléde. Malý srbský štátik podporuje svojich verne a vzorne. Velikánsky národ a štát ruský nechá svojich l'udí hynúť ako štvanú zver.

Ruský kolos nevie si rady ...

Kol'ko zklamania, aké vytrezvenie z náuk, ktorými nás naši naivne dobromySEL'ní otcovia opájali.

Ruská inteligencia musí sa učiť ešte mnohému od svojich západných bratov: vytrvalosti, poriadku, láske a solidarite a musí stierať so seba lieň a orientálny fatalismus. Po pádu carismu nemal kto prevziať vedenia národa a štátu — víťazstvo bol'sevického treštenia ukázalo naprostú neschopnosť ruskej inteligencie.

Rusku treba schopných a obetavých učitel'ov, vodcov, štátnikov a organizátorov a bude zase vel'kým štátom a národom. Špeciálne ruské choroby boli i carism i bol'sevism: verím, že sa z nich vylieči a svetu sa zjaví silný a vzdelaný, tvorivý ruský národ ...

XIX. ŽIVOT V 5. PAVILONE.

Toto bol pavilon intelligentov. Bolo nás tu zatvorených 10 ľudí rôzneho stavu a povolania. Niekol'ko popov srbských, dôstojníkov, kupcov, bankovných úradníkov, jedon finančný úradník, jedon prednosta stanice a ja lekár.

Bývali sme na poschodí, v l'avom krídle na juhozápadnej strane budovy.

Prvé dni internovania miňaly sa poznávaním ľudí a vžívaním sa do nových pomerov a zvykov väzenských. Musím podotknúť, že pojem internovania značil v Uhorsku: presídlit' človeka z jednoho mesta do druhého a nechať ho tam na slobode. Internovaný mohol bývať a živiť sa na svoje útraty, denne sa zamestnávať dl'a vôle — len v určitú dobu mal sa hlásiť u policajného kapitána a bez jeho svolenia nesmel opustiť mesto.

Mňa vlastne neinternovali, ale uväzniili. Bol som strežený vojenskou strážou na obmedzenom priestore, listy mi censurovali a za celé týždne mi žiadnej pošty nedoručovali, písat' som smel len raz týždenne na korespondenčnom lístku, nesmel som do me-

sta, nesmel som prijímať návštěvy, všetky potreby musel som objednávať cestou vojenskej stráže. Nedovolili mi čítať časopisy ...

Kto je na slobode a môže si slobodne čítať časopis aký chce, ten ani nečítí velikého dobrodenia tejto slobody. Myslím, že pre inteligenta je velikým trestom, keď ho pripravia o toto dobrodenie. Noviny prinášajú kus zovňajšieho sveta, osviežujú mysel' človeka, dávajú mu látku k premýšľaniu, budia záujem o verejný život štátu, národa, kraja, známych, umenia a politiky. Po čas väčky dozvedali sme sa o stave armád, o budúcom stave Evropy a jej národov.

Prvú nedel'u bol som bez novín: krutý trest pre mňa. V Ružomberku mali sme všetky denníky krajinské a dva švajciarske.

Do V. pavilonu zablúdilo kedy-niekedy číslo horvatského časopisu „Riječ“. Ale trvalo pár týždňov, kým som si mohol sám číslo prečítať, čítať i medzi riadkami, kým som vniknul do ducha reči.

V tie časy zúrily kruté boje na francúzskom a začínaly sa na makedonskom fronte ... I žiadalo sa mi horúrne vedieť, ako sa vedie našim?

Premýšlali a zkusovali sme všeliako, ak dostať peštianske denníky maďarské a Pester Lloyd do pavilónu?

Najprv sme zkúsili, či by ich ne-

mohli nosiť delníci, ktorí chodievali denne na prácu do mesta. Ale tito sa vracali neskoro večer a my sme nemali ani sviečok na dostač a do petrolejových lámpr nedostávalo se oleja a krome toho lampy slúžily na chytanie stenného hmyzu...

Musel som vymyslet' inú cestu... Ale to neišlo ľahko. Bolo treba presvedčiť Srbov, že bez novín, bez zpráv z makedonskej fronty, kde sa osud ich vlasti a ich národa rozhoduje, nebudú vedieť ani kedy sa vyslobodia, nebudú znať, čo sa okolo nich deje, nebudú pripravení na cestu domov, ba v pade nejakej veľkej porážky Rakúšanov, Nemcov, Maďarov a Bulharov — keď sa táto armáda rozsype, môžu sa dostať na maďarskom kraji do zúfalej situácie a obyvateľstvo im nepriateľské snadno sa môže na nich pomstíť a mnohých nepripravených oživot pripraviť...

Celý jedon večer venovali sme v dôvernom krúžku tejto otázke a plánu ako dostať sem riadne, za dňa denníky z Pešti, ktoré už okolo 2. odpoludní dochádzaly do Ceglédu.

Bolo tma i utiahli sme sa štyria — piati do súsednej izby, kde bol magazín.

Môj plán bol tento: v našej svetnici býval Srb, ktorého tam uložil Jeleš, detektív a náš všemohúci pán. Tento Srb bol úplne ochočený, bol pisárom u Jeleša, nocoval s nami, chodil k obedu

do kasárne, vracal sa okolo 5—6 hodiny medzi nás z kancelárie z mesta, nosil poštu a poukázky. Chcel som, aby nám tento človek nosil noviny denne.

Ale nemohol som to akosi razom vysloviť, lebo bych bol narazil na odpor všetkých. Nemali ho radi, neverili mu, báli sa, že vyzradí a že sa im osud zhorší. V tejto dobe, keď som prišiel do Ceglédu, do tábora internovaných, Srbi si už boli zvykali na všeliaké násilnosti Jelešove, ochočil ich, vžili sa do ponižujúceho postavenia, nebránili sa jeho sekatúram, neprotestovali, keď ich bíjaval palicou verejne na dvore pri prehliadke po nedeliach. Z junákov stávali sa pokorní otroci maďarského panstva.

Cítil som to v rozhovore, cítil v ich chovaní a strachu, keď šla reč o Jelešovi. Ale niet divu: piaty rok o-troctva snášali v surovom zajatí maďarskom. Bieda, nemoce, opustenie, rozvrátený štát a národ — iste vplívaly, aby títo ohniví junáci krotli a oddávali sa neúprosnému osudu svojmu. Rozbili ich doma, čo mohli podnikat' za svoju ľudskú dôstojnosť v cudzom štáte? Bezbranní, isolovaní od sveta, nevediaci, čo sa robí na fronte a v Evrope?

Môj plán bol: udret' na ich národnú hrdosť a vzbudit' v nich záujem o osud svojho národa, štátu, o udalostiach na frontách.

Toho večera, tam v magazíne, vyložil

som im, že hodina porážky našich nepriateľov sa už blíží. že Dohoda vyhráva po ťažkých bojoch bitvy vo Francii, a že sa chystá veliká ofensíva v Makedonii. Musia vedieť, čo sa tu robí. Bitva makedonská rozhodne o ich osude a o osude východnej fronty. Pôjdete zase domov k rodine svojej, budete zase národem slobodným. Vy dostanete sa z nízkého otroctva. Budete zase junáci. Ale kedy a ako: to musíte vedieť, denne stopovať. Rád vám preložím všetko z novín, ale ich musíte dostať sem! Kto nám ich bude nosiť?

Reč ich zelektrisovala: oči žiarili, žive gestikulovali, razom všetci zahvorili. Potom umlkli: Jelešova palica, samovazba, biedný kost, odňatie vychádzky do mesta im za tým prišly na um.

— Tri mesiace už tu nebudete. Vojna sa končí. Francúzi, Angličania, Amerikáni, Čechoslováci a Srbovia víťazia na všetkých frontách. A vy ničoho o tom neviete! Už nechcete ničoho vedieť o svojej vlasti a o svojich rodných?

— Chceme, gospodin doktor!

— Jest medzi nami človek, ktorý by mohol nosiť!

— Kto?

— Hádajte!

Zamysleli sa, ale na toho, na ktorého som ja mysel, neprišli, netrúfali si ani len myset' na neho.

— Jest jeden medzi nami, ktorý by mohol nosiť noviny pravidel'ne denne.

Vyslovili meno pisára Jelešovho.

— Ten sa bojí, ten nedonesie.

— Treba ho prehovorit', treba mu pripomenúť, že je Srb a nie maďarský otrok.

Dvaja kapitáni sa podobrali, že pisára prehovoria.

Vzali si ho po jednom do práce a pisár chcejúc - nechcejúc dobrovol'ne sa podujal donášať noviny.

Druhého dňa o 5 hodine popoludní mali sme čerstvé noviny: *A z E s t, P e-s-t i H i r l a p, P e-s-t e r L l o y d*.

Pesti Hirlap donášal obšírne zprávy o vojne a k nim dôkladnú kresbu bitevnej fronty. V tejto dobe už sa lámaly Hindenburgove opevnenia vo Francii. Utiahli sme sa do jednej izby, rozložil som noviny a začal prekladať zprávy o vojne do slovenčiny, ukazujúc vždy na kresbu.

Najprv nás bolo len desať, neskôr šie prišli zvedavci z ostatných izieb V. pavilonu. Obstali dlhú 'avicu, povystupovali na stoličky, uprene sa dívali na mapu frontovú. Popa Pavel prekladal každú slovenskú vetu do srbštiny, vysvetloval a doplňoval. Celý V. pavilon oživnul. Prestávaly drobné hádky, kartovanie, a vylihovanie na vojenských posteliach. Ľudia mali látku k rozhovoru a k mysleniu. A so dňa na deň budil sa v nich záujem,

uspatý a udusený tyraňou maďarskou — o vojnu, o Srbsko, o Evropu.

Je pravda, že popa Pavel napomínał obyvateľov izby hned' po mojom príchodu, aby sa slušne chovali, aby sa vystríhali hádok a hier, aby pred cudzincom obstáli ako inteligentní l'udia. Ale účinku toho dosiahli sme iba po čítaní novín.

Na prechádzkach viedol sa živý politický rozhovor: o víťazstvách Dohody, o nových kombináciách hraníc, o tom, čo budú žiadať Srbi za náhradu, keď porazia Švábov, čo od Bulharov atď. A mnoho sa dozvedali o nás — Čechoslovákok, o ktorých vtedy mnoho písavaly maďarské noviny: Sibír bola v ich rukách a zjavovali sa ako by zo zeme vyrastali, na rôznych miestach, vždy ako víťazi.

O živej nálade v lágri skoro sa dozvedel Jeleš od svojich špionov. Bolo ich v každom pavilone niekol'ko. Srbi ich znali a pred nimi sa ani veľmi neskrývali so svojím presvedčením.

Srbi začali sa mu staväť na odpor, dovolávali sa svojho medzinárodného práva, nechceli chodiť na prácu a nedávali sa l'ahko sdierat'.

Ked' vyšlo okolo 7. hodiny večer asi 150 l'udí na prechádzku, nastal hluk, smiech, oduševnené reči o víťazstvách našich a posmechy na Švábov. Často ma obklopili, do kruhu vzali a musel som im znova rozprávať, čo sa robí vo Francúzku, ako Nemci ustupujú, aké

majú ztraty, všetko presne dl'a vojen-ských zpráv nepriateľských štátov...

Rozumie sa, že tieto stručné, censu-rované zprávy novín roznášaly sa po tábore okrášlené, zveličené, fantasticky zabarvené.

V tej miere, ako rástlo priateľstvo a sympatie tábora vôči mne, práve v takej miere začal ma nenávidieť de-tektív Jeleš.

Ale o tomto si treba vzpmínať zvlášt'.

XX. DETEKTIV JELES.

Detektív Jeleš bol hlavným dozorcом nad ceglédskym táborom internovaných. Vlastným právnym dozorcом mal byť mestský hlavný kapitáň od policie, ale v skutočnosti stal sa nim Jeleš. Internovaných, zajatých a všeliakých podozrivých pre štát l'udí bývalo niekedy v tomto tábore, v meste a okolí až na 2000 l'udí. S tým bolo mnoho práce: evidencia, zaopatrovanie prácou, roztryed'ovanie dľ'a t'ažkosti priestupku, kontrola nad nimi, tisícere žiadosti a veci internovaných, to všetko vyžadovalo obrovskú prácu a presnosť úradu. A kto chcel toto všetko prekonávať, bezvištne, ako úradnú povinnosť — pre toho úkol tento bol t'ažkým úradným bremenom. A pan hlavný policijny kapitán bol človekom čestným a čistým, človekom „panských mravov“: čo najmenej sa zaoberať „maličkostami“, čo nejdôkladnejšie sa zbaviť každej piplavej práce a maličerností.

Tak sa stalo, že veci internovaných úplne prešly na detektíva Jelesa, ktorý sa venoval úplne, výlučne tejto nepeknnej práci.

Jeleš žandároval pred vojnou na Slo-

vensku. Narodil sa kdesi na slovenskom východe. Východný dialekt ovládal obстоje. Za 5 rokov naučil sa natol'ko srbsky, že sa úplne dorozumieval s internovanými Srbmi.

Do Ceglédu prišiel ošarpaný, vychudlý, temer bosý. Keď som prišiel do Ceglédu, mal už dva domy, chodil pekne ošatený a žil ako pán.

Bol asi 28—30 ročný, inteligentný, ale chytrý, úlisný, na hor podlizavý, na dol brutálny, pánovitý, nadutý a zbabelý. Zbabelý snad' preto, že o jeho zbohatnutí vyprávaly sa celé legendy. Jednu takú legendu musím zaznamenať, lebo mi ju srbskí zajatí vyprávali. Bohatnul zo srbských zajatcov vraj takto: po čas války bol nedostatok pracovných sín. Cegléd a okolie je bohaté na vinice, sady a polia. V čas mieru najímal majitela pôdy pol'nohospodárskych robotníkov. V Ceglédu bývalo vraj na 2000 zajatých. Jeleš zprostredkoval prácu týmto zajatým na poliach a vo viniciach. Ba i z mesta a okolia obracali sa k nemu o rôzne pracovné sily. Vyjednal plat pre pracujúcich za 8—10—15 K denne. Ale v tom si zarátal od každej hlavy nejaký obnos. Boli časy, keď lifroval takýchto pracovných sín denne až 500. Takouto manipuláciou prišiel k peknému zisku. A zamestnavatelia radi dávali odmenu, len keď dostali ľudí do práce.

Tak z človeka-bosiaka stal sa vel'kokapitalista.

Iný prameň príjmu bol tento: internovanému sa naženie strachu: ty si prísne, ukrutne prísne internovaný, ak sa však budeš „dobre“ chovať, za týždeň - dva, môžeš sa tejto prísnosti zbaviť. Pôjdeš slobodne ven do mesta, ba môžeš slobodne i v meste bývať. Ale sú „iste okolnosti“, ktoré sa musia prekonáť. No a tie „isté okolnosti“ obyčajne značili v prostej reči „cvenďiaci kov“, alebo i obyčajné bankovky 50—100 korunové. Dakedy taká „okolnosť“ stála i niekol'koráz po 100 korunách.

Jedným slovom: toho roku, keď som ja nastúpil „ukrutne prísne internovanie“ náš detektív Jeleš bol už náležite operený, smely, pánovitý, odvážny. Tieto jeho manipulácie staly sa totiž predmetom ministerialného vyšetrovania, ale pán Jeleš dokázal, že domy kúpila jeho žena a on že nemá ničoho.

Z pavúka vyrástol na jastraba...

Mňa po týždni prijal takouto rečou:

— Neviem, pane, kto ste, čo ste, ale od ministerstva dostali sme vel'mi prísny pokyn o vašom internovaní. Prísne, nesmierne prísne ste internovaný. Ale ak za dva týždne budete sa chovať „dobre“, možno, že sa dá vo váš prospech dačo robiť. — Snáď do mesta vyjst', neskoršie snáď byste mohli aj prax lekársku robiť. — Uvidíme... uvidíme...

A v prvých dvoch týždňoch uvidel som toto: Nedal mi ani jedneho dopi-

su, ani len korešpondentného lístku. Moju korešpondenciu censuroval takto: Uvádzam za príklad hned' jedon lístok korešpondenčný:

Cegléd, 16. VIII. 18.

Drahá pani! Šťastlive sme došli.

Času budem mať dosť, len aby vôle bolo tol'ko. List písat' slobodno len raz týždne, karty častejšie. Ide všetko i sem i tam

Srdečný pozdrav

Váš Šrobár.

Listy a dopisnice, ktoré som písal rodine, zostaly v Cegléde u neho. Nevedel som o tom, až náhodou po štyroch týždňoch mi ústne vzkázali, že nemajú odo mňa dosial' žiadnej zprávy. A písaval som každý druhý deň.

Osobne sa so mnou nestýkal, ale jednoho svojho Srba sa denne zpytoval, čo robím, ako snášam väzenia. — Okolo 25. augusta dostal som rekomanovaný dopis. Srb ho doniesol do kasárne, ukázal mi ho, ale že mi ho vydáť nesmie — len ukázať. Že ho dostanem snáď zajtrá, snáď pozajtre, až ho zcensuruje, teraz že nemá času atď.

A takto ma dráždil celý týždeň. Koncom týždňa mi odkázal, že už má dva dopisy, ale že ich nevydá, že sú nie od rodiny. A že od toho dňa musím si i s

rodinou dôpisovať maďarsky, alebo nemecky. Že do Ceglédu budú ešte iní Slováci internovaní, a sice húfne, a že som ja vel'mi nebezpečný človek. Ba, že si s nikým o ničom vôbec nesmiem dopisovať, že mi dopisy neexpeduje.

Kto vie, čo je väzňovi zpráva zo sveta, od rodiny, od známych, len ten vie pochopiť, čo znamenaly odkazy Jelešove. Dobre premyslené a vyprobované muky pre väzňa. Rozhnevalo ma to drzé odkazovanie, ktoré mi jeho Srb denne od neho donášal. Srbovi som hovoril, aby mi nenosil žiadnych zpráv od Jeleša, že nechcem nič od neho, ani žiadnej milosti, ani ulahodenia v mojom postavení, že si budem požadovať právo u ministra a že ho oznamím úradom, ako s nami nakladá, ako nás týra a sekýruje.

Ale posol Jelešov len donášal zprávy, a ked' mi ich nemohol úradne sdel'ovať, pri spoločnej večeri ich tak prednášal, abych počul každé slovo.

Ked' sa toto vlieklo už dlho, rozhodnul som sa, že s Jelešom začнем otvorený boj. Ale treba ovšem všetko dôkladne premyslet', dáta possierat', nariadenie od internovaných si zaobstarat', aby som svojho mučiteľa donútil na ústup. Ináčej beda porazenému. Na toto ma menovite Srbovia upozorňovali: mnohokrát sa už naň stážovali, žalovali, dokazovali, a vždy vyšiel on víťazom a oni porazení a vždy sa im vodilo ešte horšie, ako pred tým. Ba,

uistovali ma, že prehrám iste, že je škoda s ním začínať, že úrady predsa jemu dajú za pravdu a nie internovanému. Ved' je on ich človek, že je na to, aby internovaných mučil, a nie aby im ul'ahčoval.

Ked' mi jedneho večera pisár Srb indirektne pri večeri odkaz donášal, dl'a ktorého sa Jeleš na mňa ukrutne hnevá, že búrim internovaných Srbov, a že upozorňuje celú koloniu internovaných Srbov na strašné následky, ak sa budú so mnou stýkať, so mnou hovoriť, že im rozpráši dobročinný komitét, že zastaví výplatu podpôr a nevydá zásielky šatstva a potravín z Anglicka, že dá celý V. pavilon do siedmeho... tento odkaz ma tak dopálil, že som Srbovi-poslovi doslovne odpovedal toto: „Ja sam nego ratnu objavu primao, ale molim gospodina J. da on če još promisliti, što radi.“ Na toto čakám od neho odpoved' a žiadal som, aby mu to tak doslovne povedal.

Na túto výzvu mi nedal Jeleš odpovede. Až po dvoch týždňoch som sa dozvedel, čo hodlá so mňou robiť.

Medzitým život plynul v stálom napjatí, v sekatúrach, v dráždení. I bolo treba velikého sebezaprenia, abyh nevykonal niečo, čo by zhoršilo stav internovaných, a abyh neboli vyprovokovaný tak, ako si toho Jeleš žiada.

S internovanými sme sa dôkladne poradili, ako začať proti nemu akciu.

XXI. MLADÝ KRAJAN.

2. IX. 18.

Večer o 6. hod. prechodil som sa sám po dvore kasárne. I napadlo mi, že za mnou nedaleko chodí asi 19 ročný mladík, vojak rakúsky, bosý, dost' špatne odetý. Asi o hodinu vyšli z pavilonu aj iní internovaní, medzi nimi Slovák Dlhoš, sadzač, ktorý je tu pár dní a dovezli ho sem zo Stolného Belehra-du preto, že povzbudzoval robotníkov ku štrajku. Dlhoš pristúpil ku mne i začali sme rozhovor. Vojaček sa osmelí a osloví ma, či som ja lekár Š. z Ružomberka? Poznával ma vraj, ale kým ne-počul slovenský rozhovor, netrúfal si ma osloviť. Vysvitlo, že je to Trnovský z Ružomberka.

Vyzpýtal som sa, prečo je tu, a ako sa dostal do tábora? Prišiel s nejakým transportom a že ho vedľa pavilonu ubytovali, kým za 24 hodín odcestuje na frontu.

— V Ružomberku som bol tiež od vlaku do vlaku. Tam hovoria o vás, že vás vol'akde odviezli, ale nikto nevie, kde ste. A l'utujú vel'mi, že vás niet, i národ, i nemocní.

— A čo myslia, prečo ma vzali?

— Preto, že stojíte za slovenčinu. Keby to všetci tak stáli... — ale nedohovoril. Táto pomlčka bola tak výmluvná, že odhalila všetku našu tehdajšiu ubohosť a nemohúcnosť. No bol som rád, že vidím človeka z kraja slovenského.

Na druhý deň ráno ma ešte navštívil. Obdaroval som ho, čím som mohol, a poslal som po ňom viac dopisov pre rodinu a priateľov, v ktorých som opísal svoj stav a počiatok boja s Jelešom.

Z tejto príležitosti naznačil som si do denníka niekol'ko poznámok o predsedníctvu slov. nár. strany a o tom, že sa naši ľudia vôbec neinteresujú o svojho človeka, kde je, čo je a ako sa s nim nakladá. Poznámky trpké, diktované stavom opustenia a horkosti ...

XXII. PRVÁ NÁVŠTEVA — NEPRI- PUSTENÁ.

2. IX.

O druhej popol'udní prišiel Jelešov posol z mesta. Oddal mi list od prial'a J. B. a navštívenku od E. S., na ktorej mi on a pani O. H. oznamujú, že schválne došli do Ceglédu, aby ma navštívili, ale že im Jeleš návštevu u mňa zakázal.

Jeleš hral svoju úlohu výtečne: dráždiť a provokovať do krajnosti. On iste zkúsil, že uväznený človek je dráždivý, vznetlivý, výbušný. A má-li ho dostať na nerozvážny skutok, že touto methodou ho iste tam dostane.

Návštevníci cestovali sem celých 24 hodín, aby si so mnou mohli pobesedovať nejakú hodinu. Od Slovenska bol som úplne isolovaný: nedostával som ani listov, ani slovenských časopisov, lebo ich schválne zadržal na „censúre“.

Surovost' Jelešova ma urážala, zlobila. Ale bolo treba sa opanovať a chladne jednať...

Večer dostavil sa neočakávane sám Jeleš.

Začal mi vykladať svoje názory o tom, čo je presvedčenie, a že sa to

nedá ani premeniť, ani nijako z človeka vypudit' i keďby človeku hlavu stála... A že on vie, že bude na Slovensku v národe zmätok pre moje uväznenie, asi tak, ako keď deťom matku vezmú, že nebudú vedieť, čo si počať, ale že myslí, že sa slovenské presvedčenie nedá nijako vydusiť. Ale, že im ide i o tento zmätok, lebo že jednoho vodcu urobili neškodným.

— A poneváč ste vodcom Slovákov, musíme práve na vás dávať najväčší pozor, aby ste ani odtiaľto nedával Slovákom pokyny a aby ste ich nedirigovali. Vaše listy zkúmajú v Pešti v ministerstve, či nepíšete tajnými šiframi, zkratkami, alebo nejakým tajným atramentom. Vaše listy číta v ministerstve úradník, v týchto veciach dôkladne vyškolený. Preto ste aj tu prísne, veľmi prísne internovaný — takto rapotal ako straka. Na koniec dodal: — ale o dva, o tri týždne môže sa všetko premeniť vo váš prospech. Môžete dostať slobodu, von vychodiť, ba možno, že budete i v meste bývať.

Počúval som, počúval tieto reči a začal som chápať to jeho: ale — ...

A prečo prišiel, a prečo mi práve tie reči rozprával? Jeho reči a návšteva, zdalo sa mi, že majú tento význam: Lichoteniami o pevnom presvedčení a vodcovstve, chcel ma získat' na svoju stranu, abych si nemyslel o ňom, že je mojim nepriateľom, chcel vybudovať medzi nami istú zá-

kladnu, na ktorej by sme mohli spoľne operovať. To je jedno.

Zkúmanie dopisov v Pešti, to bol jeho vlastný výmysel, aby ma zastrašil, abych vskutku niečo nekam nepísal, čo by mohlo prijsť do verejnosti, a za čo by on dostal disciplinárku od predstavených. Vedel on dobre, že každý väzeň píše dopisy a posielala ich cestou necensúrovanou. Posielali sme z tábora takýmto činom i celé články do novín. A on začal čosi pre neho nebezpečného vetríť v nekontrolovanej pošte. Peštianske časopisy maďarské začaly sa o moje väzenie interesovať, články písat' a celú moju aféru kritizovať. Písaly: Az Est, Pester Lloyd, Pešti Hirlap a z nich preberaly miestne časopisy. Jelešovi všetko toto bolo velmi nepríjemné. I vymyslel si, že mi zalichotí, odzbrojí svoju blahosklonosťou, ktorú nikomu nepreukazoval, ale vládnul nad táborm, ako nejaký satrapa.

I zjav srbských robotníkov pri poslednej kontrole ho l'akal: robotníci kričali, že sa nedajú sdierat' a že nedovolia, aby Jeleš kohokolvek z nich bil palicou...

Jeleš takejto reči nikdy nepočul. I cítil sa ohrozeným nie len vo svojom postavení a v úradnej autorite, ale zachvátil ho strach, že bude vo svojich „dôchodkoch“ ohrozený. Pýcha a lalomosť ho rozpal'ovaly a znepokojovaly...

XXIII. TICHO PRED BÚRKOU.

Po tejto neočakávanej návšteve nastalo zdánlivé ticho. Jeleš sa chystal proti mne. To mi oznamovali všetci Srbovia, ktorí chodili k nemu do mesta v osobných veciach: vyzpytuje sa, čo robím, kto donáša časopisy do tábora, ako ich vysvetl'ujem zajatým, či ich nebúrim proti štátu a proti Maďarom? A na koniec takýchto zkúšok zateremtetuje a vyhráža sa pred nimi, že mi krk zlomí, že ma dá do eincla, že ma dá postaviť pred vojenský súd a pod. Tieto vyhrážky ma neprekvapovaly a ja som svoju úlohu plnil medzi zajatými ďalej...

Tak bolo asi 10—12 dní.

V tom čase učil som sa pilne srbsky, čítal som dejiny srbkej literatúry a so slovníkom išlo to vel'mi ľahko...

Zápisku z tohto času sú dosť zaujímavé, abych z nich niektoré doslovne sdelil:

Veda a smysel života: veda je len prostriedok a ciel' je duchovná sloboda a mravná dokonalosť: slobodný, veselý, čistý a príjemný život i jednotlivca i všetkých ľudí.

Vyznanie r. kat. kňaza o ušnej zpovedi. Vo väzení nacho-

dila sa Francúzka sl. Františka M-ge. Rozprávala mi, že sa u jednej maďarskej magnátskej rodiny sišla s rim. kat. kňazom J. R-om, poslancom. Ona mu hovorí: Ako može byť inteligentný človek kňazom, ako može sadnúť do zpovednice a zpovedať? Či intelligentný človek, zpovedajúc, môže veriť, že to, čo robí, je pravda? J. R. jej odpovedal: „Rozumie sa, že takú sedliačku v duchu vysmejam, ved' ja mám inakších hriechov, ako ona. Ale ak spovedajúca sa je hodne dekoletovaná, gustírujem si na jej prsiach a na koniec spravím hokus-pokus a je po zpovedi. Zpoved' ušnia je predsa len pre hlúpych l'udí...“

Slovenský problém. Slovenský problém je predovšetkým otázkou náboženskou. V krátkosti dá sa označiť takto: Slováci, ako národ dosiaľ nežijú. Veliká massa slovenského ludu označuje sa: ja som katolík, ja som evanjelik. Viery Slovákov nespojily v jednom celok, ale ich rozdvojujú. Viera u Slovákov je čistá, úprimná, pevná, ale obsah jeho viery je číročiré pohanstvo, fetišism, povera, fatalism. Neviem, ako bývalo kedysi, ale dnes vidím, že toho fetišismu ešte pribýva. Tu je, tuším, zárodok našeho úpadku, l'ud nás celý je vhlbený do úpadkového katolicizmu. Nič ho nechytá tak, ako predmety a myšlienky tohto katolicizmu. O nič iného nedbá. Umenie, veda, politika, národná sloboda, zaují-

majú ho len na tol'ko, nakol'ko slúžia jeho vierovyznanským potrebám. Kňazov, ktorí by slúžili Bohu „v duchu a v pravde“ — temer ani nieť. A ak sú — neopováža sa vystúpiť so svojím presvedčením. V dobách úpadku mali národy svojich prorokov — my ich nemáme. Niet, kto by vzpružil národ duhom pravdy.

Myslím, že cirkevné semináre sú tepiou hradou tohto úpadku slovenského katolíckeho kňazstva, odtial' vychodí materialismus, štréberstvo, nenávist' a kastovníctvo kňazského dorostu. Preto je katolícke kňazstvo zmaďarisované i dl'a jazyka i dl'a ducňa: vychovali nám odrodilcov a hmotárov, ale nie skutočných „duchovných otcov“. Je vojna, ani jedon jediný sa nepostavil proti tejto úžasnej, krvavej jatke l'udstva. Naopak: všade cirkevní hodnostári žehnajú zbrane. Ani jedon sa nepostavil proti lúpežnému okrádaniu zvonov a organov z chrámov božích.

Otcovia majú rodinu, deti, ženu — majú za nich zodpovednosť; ale kňazi hovoria, že majú len Boha, zákon boží a spásu duší. Preložili krížom slamy, aby sa tento zákon Boží tak potupne neprestupoval? Miliony ľudí vraždia milióny bližných — či kto z nich zavolal hromovým hlasom do uší mocných: Nezabiješ!... Treba pochybovať, že oni veria živou vierou v Boha a v jeho zákony!

V Uhorsku je strašný úpadok kresťanského ducha. Dve nemoce rozžierajú duše národov: farizejstvo a hmotárstvo!

Po vojne musí prijsť náprava, reforma kňazského stavu a církvi a boj proti pôžitkárstvu, korupcii a materializmu.

XXIV. MIKULÁŠSKY MANIFEST.

Dňa 1. mája 1918 robotníctvo, mešťania a rol'níci manifestovali za česko-slovenskú jednotu a za sebaurčenie národa československého.

Táto manifestácia bola jediným revolučným činom v dobe války na Slovensku.

Martinská „Deklarácia Slovenského národa“ stala sa tretieho dňa po Andrássyho kapitulácii, v ktorej uznával podmienky Wilsonove a tretieho dňa po vyhlásení československého štátu v Prahe. —

Mikulášský manifest stal sa vel'mi nepohodlným pre maďarskú vládu menovite od tej chvíle, ako ho odtlačily vel'ké zahraničné časopisy, odvolávajúc sa naň, ako na historický dokument, dl'a ktorého Slováci žiadajú si jednotu národnú a štátu s Čechmi.

Po štyroch mesiacoch, už za doby môjho väzenia, doniesol „Pester Lloyd“ dňa 28. srpna 1918 o ňom takýto článok:

Budapešť, 27. srpna 1918.

Falošné zprávy o l'udovom
shromáždení v Lipt. sv. Miku-
láši.

„Keleti Értesítő“ sdeluje z Lipt. sv. Mikuláša: V českej tlači zjavily sa tendenciósne zprávy o slovenskom l'udovom shromáždení v Lipt. sv. Mikuláši, dľa ktorých toto shromáždenie malo zaujať stanovisko za československý štát. Úmysel, ktorý sleduje toto uverejnenie so strany českej, je tak zrejmý, že okamžite musí bodiť podozrenie. Vo skutočnosti sa stalo: Na 1. mája tamajšia gruppa socialistov mala obyčajnú májovú slavnosť (Poznámka: Nikde v krajinе tohto mája neoslavovali delníci), s ktorým bolo spojené i l'udové shromáždenie. Na tomto shromáždení predložil a predčítal medzi ostatnimi rečníkmi ružomberský lekár dr. V. Šrobár, známý čechofil, rezolúciu, v ktorej sa požaduje „právo sebaurčenia národov“. Text tejto rezolúcie bol v českej tlači takým spôsobom zfalšovaný, akoby sa bolo shromáždenie usnieslo, že si žiada národné sebaurčovacie právo československé. Z českých časopisov prevzaly aj niektoré viedeňské časopisy tieto falošné zprávy. Propaganda ententy dôkladne využíva týchto falošných zpráv. Od tej doby odvolávajú sa nepriateľské zahraničné časopisy opäťovne na l'udové shromáždenie v Lipt. sv. Mikuláši, pri čom táto

událosť predstavuje sa tak, akoby mala význam historický. Úradné medzítka v Lipt. sv. Mikuláši stopujú, kto tieto falošné zprávy poslal českej tlači, ale ich vyšetrovanie zostáva dosial' bez výsledku. Pravda je však, že v Lipt. sv. Mikuláši nebola podaná žiadna rezolúcia o sebaurčovacom práve československého národa, tým menej bola takáto rezolúcia prijatá.

Úradný zástupca, ktorý bol úradne prítomný na shromáždení robil si zápisu o priebehu shromaždenia, z nichž negatívna skutočnosť bez všetkej pochybnosti na javo vychodí.“

Konečne dodáva, že na shromáždení bolo len asi 200 robotníkov a nikto z obcí okolitých a nikto z mešťianstva. Takto si zacigánil poloúradný Pester Lloyd. Pri vyšetrováni práve kládli dôraz na výrazy: Uhorská vetev československého kmeňa a na požiadavku práva sebaurčenia pre túto časť obyvateľstva uhorského.

Ale jestli mal P. L. pravdu, prečo ma potom internovali a prečo vyšetrovali? P. L. dopúšťa, že sme v Lipt. sv. Mikuláši manifestovali za sebaurčovacie právo národov, ale nie za právo československé. Tedy za nejakých Kirgizov, za Estoncov, Lotyšov, Albáncov atď. ano, len za seba nie? Pravda je, že dl'a jeho rozumu v Rak.-Uhorsku boli len dva národy: Maďari a Nemci. My sme boli len národnosti. Za utlačo-

vané národnosti sa dl'a neho ani manifestovať nesmelo.

Ako prišlo k mikulášskému manifestu?

Mikulášsky manifest má kus historickej ceny. Ved' ho naša Národná Rada v Paríži a naše revolučné armády použily za dôkaz, že sa chceme spojiť s Čechmi v jednom štát, v štát československý. Do 1. mája 1918 Slováci sa doma neosvedčili za túto jednotu a tak bolo treba vôle slovenského národa prejaviť, manifestovať. Manifestu využila dôkladne i zahraničná tlač, ako to i sám poloúradný P. L. potvrdzuje. Preto myslím, že nebude od veci, ked' o tejto významnej manifestácii pár slov napíšem. Na jar roku 1918 chodil i u mňa Lehotský, či by sa nemaly obnoviť „Robotnícke Noviny“. Povzbudzoval som ho k tomu, i spolupracovníctvo som slúbil. Tento sl'ub som splnil dosť svedomite, ale cenzúra temer každý článok mi vymazala. Pri tejto príležitosti radili sme sa aj o reorganizáciu socialistického hnutia v Liptove, menovite o oslavu 1. mája. Začiatkom apríla došla depútacia robotníctva z Mikuláša, že či by som nechcel rečniť na 1. mája v Mikuláši?

Ochotne som sa podujal s podmienkou, že mi týždeň napred oznamia, či shromaždenie bude, lebo nie? Týždeň pred 1. májom mi telegraficky ozná-

mili, že slúžny shromaždenie povolil. Mal som času dosť na prípravu. Dva dni pred shromaždením, v pondelok, dňa 29. apríla večer po ukončení práce lekárskej v Rybárpoli, sošli sa u mňa v ordinačke páni: Hušek, praporčík, a inž. Burian, aby sme si pohovorili o shromaždení. Bolo treba menovite rezolúciu pripraviť. Hovorili sme, že tam by bolo treba zaujať stanovisko za sebaurčenie Slovákov. Po krátkom rozhovore požiadal som p. H., aby písal text, že mu ho budem diktovať. Tak sa i stalo. Burjan upozorňoval na dlhé vety a radil ich rozložiť a stručne podávať. Pri výrazoch: Uhorská vete v československého kmeneňa“ obaja priatelia zastali — menovite inž. B. sa protivil, aby prišli tieto slová do rezolúcie; bol mi príliš dobrým a oddaným priateľom i bál sa, že by to mohlo mať ľahké politické následky pre mňa. Po dlhšom vysvetlení a presviedčaní sa obaja uspokojili a rezolúciu slohove vyhladenú a vybrúsenú sme dokončili.

Pôvodne mal som na mysli, že predostrems hotovú už rezolúciu schôdzke, ktorú rezolúciu opatrolal pán predsedajúci strany a ktorú som prečítal na martinskéj porade, kedysi vo februári. Ale po dlhšom uvažovaní zdalo sa mi, že je príliš dlhá a nie dosť výrazná a plastická pre ľudové shromaždenie.

Prečo vôbec prišlo k mikulášskej rezolúcii? Slovensko sa neozývalo po

májovom prejave českých spisovateľov a poslancov na ríšskej rade. V Čechách čakali nejakú ozvenu zo Slovenska. Boly i audiencie u kráľa, ktorých obsah mi bol známy. Z Čiech som dostával urgencie, aby sa Slováci nejakým vhodným spôsobom ozvali. Zkúsil som najprv stranu svolat'. Tá sa i sišla, ale predporada k nej, vydržiavaná v Ružomberku, ma poučila, že pán D. vykoná všetko, aby utlumil ozvenu zo Slovenska. Vidiac to, a dostávajúc stále žaloby z Prahy na našu slovenskú nehybnosť, netečnosť a bojazlivosť (informovali ma o smýšlaní českom menovite pp. Štefánek a Votrubá, redaktori Nár. Listov a Venkova), umienil som si, že sa Slováci ozvat' musia v nejakej forme a pri nejakej príležitosti. Bolo mi jasné, že žiadna sloboda nepadne darom nikomu: Za veľké veci treba veľkých obetí prinášať. Na Slovensku v tom čase neznal som nikoho, kto by vzal zodpovednosť a následky za takýto čin, naopak: všade strach, opatrnosť, zmalátnenosť, nedôvera v naše oslobodenie. Neraz som si zúfal nad týmto stavom slovenskej inteligencie, ktorá v týchto historických dobách zostala nemá, hluchá, nehodná tej vznešenej úlohy, ktorá patrí v národe vzdelaným vrstvám. Keby všetko padlo do klina — bez nebezpečia, bez risika a aby osobné pohodlie nebolo ani okamih porušené. Za celý čas vojny bolo treba v slovenskej in-

telligencii ducha udržovať, temer formálne dušu kriesiť k nádeji na slobodný život. Ne raz som pocítil po styku so slovenským ľudom, že ľud je duševne neodvislejší, slobodnejší, ako slovenská inteligencia. Maďarské otroctvo pustilo hl'bsie korene do myse, do zvykov, do citov vzdelaných tried, ako do ľudu...

Do Mikuláša šiel som včasným vla-kom. Na nádraží čakalo predsedníctvo soc. dem. strany. Šli sme do spolkovej miestnosti „U čierneho orla“. Dostavili sa aj členovia výkonného výboru. Rozpovedal som, o čom mienim hovoriť a dal som predčítať rezolúciu. Veľmi sa im páčila, žiadali len doložiť bod o uzákonení 8hodinovej pracovnej doby. Stalo sa. Súdruh Kasenda dostal jedon klepaný exemplár a poneváč som cítil, že je so slovenčinou vo válečnom stave, požiadal som ho, aby si rezolúciu niekol'ko ráz prečítal, alebo aby sa ju zpamäti naučil.

S ch ô d z k a.

Robotníctvo obojho pohlavia schádzalo sa okolo pol deviatej pred Čiernym Orlom. Bolo hodne krojov a mládeže. Nálada bola náramne povznese-ná, veselá. Robotníctvo sa tešilo, že po niekol'ko ročnej prestávce môže sa zase schodiť, verejne svoje sily preja-viť a sčítať. Lebo po čas války úrady prekazili každý verejný prejav sloven-ského ľudu.

Tváre žiarili nad velikým počtom sviatočne odetého robotníctva. Dvor „U Orla“ sa plnil i priestor pred nim. Skupiny spievaly. Okolo pol desiatej začali sriadovať sprievod. Na čelo postavili skupinu so zástavami a družičkami. Prvé štvorstupové páry sa pohly. Zo smesice ľudí rozvíjala sa krásna stuha krojov, sviatočne odetého robotníctva, mládeže i dospelých. V zástupe niesli mnoho tabuliek s rozmanitými nápismi: „Nech žije všeobecné volebné právo.“ „Dolu s Tisovou bandou.“ „Chceme osmihodinovú pracovnú dobu.“ „Žiadame sebaurčenia národa.“ „Právo ľudu.“ „Žiadame ukončenie vojny“ a ešte iné. Sprievod rástol a rástol. Pridávali sa k nemu i ľudia z ulice, diváci. Tiahol smerom k Dolnému huštáku. Jedon konec bol už na odbočke ku stanici, druhý sa ešte rozvíjal u „Čierneho Orla“. Páčili sme ho na 3200 hláv. Ponevač sám Mikuláš nemá tol'ko všetkého obyvateľstva a z toho hodne úradníctva a židovstva, ktoré sa manifestácie nezúčastnilo, zástup sa skladal mimo z ľudu fabrického ešte zo značného množstva z okolitých dedín.

Zostal som v miestnosti a revidoval som si reč, načrtanú na pár lístkov papieru. Sprievod sa vracal po päť štvrtiach hodiny. Poriadateľstvo mi oznámilo, že zástup volal pred stoličným domom a pred katolíckou farou: „Nech žije československá jednota“,

„Nech žije československý štát“. Zandár, sprevádzajúci zástup, hned’ interpeloval predsedníctvo, či majú v programe volať: „Nech žije československý štát“. Predseda mu odvetil, že toho, kto volal, mal si zapamätať a toho sa zpýtať...

Shromaždenie sa začalo na dvore „Čierneho Orla“. Úrady nedovolily, aby sa odbavovalo verejne. Zprávy pre tlač zhotoval som ešte toho dňa pre „Národné Noviny“, i pre „Robotnícke Noviny“ a z českých pre „Venkov“ a pre „Národní Listy“. Zprávy pre české listy zanesla paní H. do Tešína a tam ich oddala na poštu. Vyšly v nedel’ných číslach v Prahe. Preto sme dali zprávy v Tešíne na poštu, lebo sme vedeli, že nám listy cenzurujú a otvárajú a chceli sme, aby sa český národ dozvedel o tomto význačnom shromaždení a o dôležitej rezolúcii. Zprávu dľa R. N. najde čítať na inom mieste.

Na shromaždení bralo účasť i niekoľko mikulášskych mešťanov: niekoľko evangelických učiteľov a okolitých ev. farárov.

Rečnil som vyše hodiny. Ked’ som vykladal válečný ciel’ Wilsonov o seburčení národov a ked’ som chválil bezvíštnú účasť Ameriky vo vojne, prítomný slúžny ma prerušil a upozornil, že ak budem ďalej takto hovoriť, ako spojenec Dohody, že mi nedovolí pokračovať v reči. Tento odsek reči bol

v Robot. Novinách celý vytretý cenzúrou.

Po mojej reči čítał Kasenda rezolúciu, ktorú shromaždenie nadšene aklamovalo vetu za vétou, bod za bodom. Robotníci vlastne dostali úpravu, aby tropili čo najväčší hluk, aby pozornosť slúžneho bola pripjatá k obecenstvu a nie k predčítateľovi rezolúcie, lebo sme sa obávali, že zarazí prečítanie rezolúcie a že sa nedostane do sveta... Je možno, že slúžny neuvedomil si obsahu rezolúcie, lebo po nočnej lumpačke bol hodne tupý a nepozorný; jeho modzog reagoval len na silné dojmy: na hluk a výkriky zástupu.. Pri mojom výsluchu tvrdil, že sa mu zdá, že rezolúcia vôbec nebola čítaná. Ale v obecenstve prítomný detektív potvrdil, že on veru ju celú počul a že bola čítaná. Ale že pre hluk ju asi nezbadal.

Zpráva Pester Lloydu je tedy vymyslená lož a úradné falsifikovanie udalosti. Dementi v „P. L.“ pochodí z Mikuláša patrne z úradných kruhov v dobe, keď som sedel v Cegléde, a keď vidia, že ju opraviť nemôžem a nesmiem, lebo celá moja korešpondencia stojí vraj pod dvojakou censurou: tu v Cegléde a v ministerstvu vnútra ako hovoril Jeleš.

Či má táto rezolúcia historický význam? Po schôdzke doprevadil ma priateľ advokát R. k obedu „U Koruny“. Tu medzi iným hovoril: Podivná

je shoda historických udalostí: I roku 1848. tu v Mikuláši sa proklamovala sloboda slovenského národa a dnes zase v Mikuláši takúto rezolúciu vyniesol národ! Proklamovanie česko-slovenského štátu jest skutok historickej váhy a významu!

České časopisy donesly referát o shromaždení už 5. mája v nedel'u. „N. Listy“ pod názvom: „Slovenský manifest“ na úvodnom mieste a rezolúciu tučnými písmenami v celom rozsahu. Na Sibíri ju telegraficky sdel'ovali vojenským veliteľstvám a časopisom. Redaktori na Sibíri nechceli veriť, že takúto rezolúciu mohlo vyniesť a prijať ľudové shromaždenie v tom čase na Slovensku a preto mysleli, že je celá rezolúcia mystifikácia...

Pri vyšetrovaní mi Ghyczy hovoril, že ju priniesly temer všetky žurnále zahraničné: v Paríži, v Londýne i v Ríme. Uhorská vláda sa vlastne len odtial'to dozvedela, čo sa stalo v Mikuláši a aký historický význam má táto rezolúcia pre uhorský štát.

Ked' som sa po obede o 5. hodine vrácal rychlíkom z Mikuláša, v Ružomberku na nádraží čakali ma páni H. a B. Doma mi rozprávali, že so strachom čakali príchod rychlíka a že sú radi, že som už doma, lebo s určitosťou čakali, že ma polícia hned' na mieste zatkne pre reč a rezolúciu. Tak rozumeli dosahu a významu rezolúcie. Ked' som prišiel na slavnosti Národ-

ného divadla do Prahy, l'udia ma vítali: A vy jste zde? Vy jste ještě na svobodě?

Pan red. V—a mi hovoril, že manifest mal veliký význam pre českú politiku a že vyvolal neopísateľnú radosť v Čechách: On sám, čítajúc manifest v nedel'nom číslе českých denníkov, dostával klepanie srdca od radosti.

Z Čiech ma nechceli pustiť na Slovensko. S určitosťou predvídali, že ma zatknu. Našli mi miesto, kde bych bol mohol ukrytý zostať do ukončenia války. Nabídku som odmietol a smial som sa návrhu, ako dobrému žartu. Ani na minútu som neboli v rozpakoch, čo robiť. Vrátiť sa na Slovensko a niesť zodpovednosť za mikulášsky manifest cítil som ako povinnosť k priateľom a k národu. Doma by mi boli mohli právom vytýkať: L'ahko je robiť radikálnu politiku — a ukryť sa do zátišia! Vedel som, že musím stáť za manifestom do všetkých konsekvencií i pred nepriateľom. Preto neváhal som ani na okamih. Ešte som rozvažoval takto: Budem-li doma, vláda sa uspokojí s hlavným vinníkom, nikdo nebude trpet' za mňa. Uspokojí sa s jednou obetou. A naší starí páni — po veku i po smýšľaní — môžu čakať nerušene, čo im vlna udalostí vyhodí na breh.

Zprávu pre „Národné Noviny“ o manifeste a schôdzke oddal som vo štvrtok 2. mája osobne p. Dulovi, predse-

dovi strany v Ružomberku, kde práve meškal. Ked' som mu prečítal rezolúciu, podotknul s úsmevom: „Kuráž platí, kocka hrá.“ A sl'úbil, že ju od-dá redakcii „N. N.“. Ale čo sa nestane! Výraz, na ktorom vlastne všetko záležalo: „uhorská vete v československého kmeňa“ premenili na jedno slovo: „Slováci“. Týmto zkrátením celý manifest stal sa bezvýznamnou udalosťou, Slováka odlúčili od Čecha, rozluku národov a území uznali zase v smysle maďarskom a nemeckom. Všetku námahu, celý význam rezolúcie vedome a úmyselne zničili a text zfalšovali. A ku tejto falsifikácii, ku slovu „Slováci“ pričinili hviezdikou poznámku pod čiarou, že v texte je vraj iný výraz.

Rezolúcie l'udových shromaždení sa nefalšujú. A poznámka pod čiarou bola diktovaná zbabelým strachom, a pred maďarskou censúrou ešte mohla závaňať ako denunciácia.

To, čo si l'ud s oduševnením prijal a verejne schválil, dvaja l'udia — zničia!

Prirodzená vec, že vo chvíli, ked' sme číitali „N. N.“ a videli tento škaredý kúsok redakcie — boli sme ohromení, konsternovaní. Čahal som okamžite na zodpovednosť pána Dulu. Ten sa vyhováral na redaktora. Takže sme sa nemohli pravdy dopátrať, kto vykonal tento čin.

Je historickým faktom, že v dobe

kritickej za ideál nášho národa a štátu nebojovaly „N. N.“, orgán slovenskej inteligencie a strany, ale proletárske „Robotnícke Noviny“, ktoré priniesly rezolúciu a zprávu o manifestácii verne, bez falsifikácie.

Už pred týmto skutkom uvažovali sme o „martinskej“ politike a o vodcovskej úlohe ľudí, bývajúcich v tomto meste. Duševný život tohoto „centra“ nášho od rokov spel k úpadku. A za války končil tým, že orgán inteligencie slovenskej otvoril stĺpce pre maďarského pohraničného policajta!

Veliké národné ideále premenovaly sa tu na drobný, osobný rodinkársky obchod ...

Z národných ideálov 60.—70. rokov vyvinul sa v Martine hašterivý lokálny patriotismus s príchuťou komičnosti ...

XXV. PRVÁ SRÁŽKA S CENSOROM.

Za úplný mesiac písaval som lístky a dopisy rodine a známym slovensky. Až do 13. septembra censor nenamietal ničoho proti slovenčine. 13. večer priniesol mi p. X. náš listonoš a pisár Jelešov, tri dopisnice zpäť, na ktorých poznamenal Jeleš „Vissza. Magyarul tessék levelezni. Mert tud!“ (slovensky:) „Zpäť. Ráčte dopisovať maďarsky — lebo viete!“ Poslal som mu ihned tento dopis:

Blahorodý pán censor!

Dnes, t. j. 13. septembra b. r. poslali ste mi zpäť 3 korespondenčné lístky s poznámkou, abych dopisoval maďarsky, lebo že tento jazyk znám. Všetky tri dopisnice boli zaslané na osoby, ktoré vôbec maďarsky neznajú. Vaše disposície sú nesprávné a násilnícke, lebo slovenský jazyk je materinským jazykom v Uhorsku žijúceho národa, ktorý voči štátu verne plní všetky svoje povinnosti. Minulej nedele ste mi povedali, že slovensky môžem si dopisovať. A teraz razom zakazujete. Čo značí tento zákaz? Jestli by ste neboli

náklonný zmeniť svoj zákaz, budem proti nemu apelovať k vyššiemu forumu...

Ináčej myslím, že ste nie ani učiteľ jazykov, ani politik — ale Vašou povinnosťou je proti internovaným, aby ste dozerali na to, čo píšu, a nie na to, akým jazykom píšu.

Som s povinnou úctou

dr. V. Šrobár.

Srbským internovaným prečítal som dopis. Boli nemilo dojatí, konsternovaní. Popa Pavel ma žiadal, abych dopisu neposielal, že bude mať pre mňa zlé následky, lebo zná dobre Jeleša, ktorý je všemohúcim pánom v tábore i v meste a že sa bude mstiť na mne, prípadne i na nich.

— Ničoho nedosiahnete, pane doktore, len si položenie shoršíte.

— Vy ste tu občania cudzého štátu. Nikto sa vás nezastane, ba, vy ani občanských práv tu nemáte, preto snášate urážky a krivdy. Ale ja som občan slobodný. Náš jazyk má zákonom zabezpečené práva, preto je mojom povinnosťou brániť práva jazyka všade a za každých okolností. L'utujem, ak by sa i vám pohoršilo, ale postarám sa, aby ste vy neboli do veci zamiešaní, aby sa vám nová krivda nestala.

— Neznáte beštiu — bude sa mstiť na nás všetkých. Vinný — nevinný — tomu je to jedno ... Už mi priopomínal,

že to kamarádstvo s vami je mu podzrivé a že vystríhal ma i nás všetkých pred vami. Že ste nebezpečný človek, pansláv, že to s nami dobrý konec nevezme, že on musí vás neškodným urobiť... Pamätajte, drahý doktore, na seba, na rodinu — a neposielajte mu tento dopis. Zúriť bude, že sa mu posmievate, že ho degradujete na detektíva, že mu popierate politické schopnosti. Ved' jeho držia v meste Maďari za prvého človeka: je bohatý a trasú sa pred nim. Zterorisoval úrady i svojho predstaveného. Každý sa ho bojí. Prosím vás, gospodin doktor, neposielajte dopis.

I chytil ma za obe ruky a otcovsky prosil, abych neletel do záhuby.

— Gospodin popa, prosím vás, nehnevajte sa na mňa. Ale vaše rady a výstrahy nemôžem poslúchnuť. Musím brániť svoje právo, musím vedieť, či slovenský jazyk je v Uhorsku len trpený a či má platnosť zákon. Proti Jelešovi podnikám boj do krajinosti. Právo je na mojej strane — on musí ustúpiť. Vy ste obetovali slobodu, životy za svoje národné a štátne práva, celý národ radšej šiel i s dynastiou do vynnanstva, než by sa poddal brutálneemu násiliu. Vaši hrdinovia stáli proti úžasnej presile a nepodali sa. Ja stojím proti jednomu človeku a mám za sebou právo, verejnú mienku, tisíce priateľov a pravdu. Či mi možno ustúpiť? Ved' vlastne ide len o zlomenie

násilného skutku jednoho človeka. Ubezpečujem vás, gospodin popa, že túto kampaň vyhráím. A vyhráte aj vy. Keď zlomím jeho teror a tyraniu, bude aj vám lepšie. Pozrite, čo už s vami robí: palicou bije vašich ľudí, občanov slobodného štátu, Srbov. Zotročil vás už úplne. Jaký národ, gospodin popa, doveziete zpäť do Srbska? Ste zaň zodpovedný. Opúšťali ste svoju domovinu ako volní sokolovia a junáci a vrátíte sa ako ochočení otroci Maďarska. Môže byť Srb otrokom Maďara?

Slová moje urobili hlboký dojem na popu i na ostatných Srbov. Videl som, ako im oči zažiarili, ako sa u postelí, na ktorých sedeli, narovnávali, stávali a na popu napnute hl'adeli. Popa bol skutočne ich vodcom a radcom. Za nim boli šli i do ohňa. Popa stál chvíľu rezpačite. Hl'adil svoju krásnu, dlhú bradu nepokojne a sklonil hlavu na prsia. Uvažoval. V tomto okamihu opustil som izbu, chcejúc ich nechať o samote, aby sa medzi sebou uradili. Popa tušil, že ak ma bude prosiť menom Srbov, s ktorými ma viazalo priateľstvo, ba temer bratská láska, že snáď upustím a začнем inú taktiku proti Jelešovi, menej nebezpečnú celemu táboru internovaných. Tak smýšľal popa, preto si trúfal žiadat', abych odstúpil od boja s Jelešom.

Šiel som na dvor prechodiť sa. Soznám otvorene, že prosby menom Srbov ma zarazily, že som sa v predsa-

vzatí rozkolísal. Ale po krátkej úvahе som si umienil, že už odstúpiť nemožno. Že radšej pretrhnem styky so Srbmi a povediem boj sám do konca.

Za chvíľu zbehnul na dvor za mnou rozjarený popa. V krátkych prestávkach prišli ešte aj ostatní spolubydliaci z izby. Na dvore, ač bolo úžasné parno, nastal rušný život a pohyb. Zajatí živo debatovali, pokrikovali a gestikulovali, ako keby sa biť chceli.

Popa pristúpil tesne ku mne a slávnostne rozhodnul:

— Gospodin doktor! My sme sa usniesli: Ked' boj, tak boj. My budeme s vami.

Ani za minútu som nepochyboval, že Srbovia takto rozhodnú. Za mesiac môjho pobytu v Cegléde stýkal som sa s nimi dňom i nocou, mal som času ich pozorovať v rozmanitých okolnostiach života i v situáciách. Spoločné utrpenie, uvedomelý spoločný ideál národný a štátny, spoločná nenávist k spoločnému nepriateľovi svarili nás v jedno telo a v jednu ideu.

S popom Stojanovičom dohovorili sme sa o válečnom pláne proti Jelešovi.

Najprv spísal som všetky krivdy, ktoré Jeleš popáchal na zajatých. Jeho zlodejstvá, násilnosti, bezprávie. Vhod nám prišiel úžasný prípad: Zavrel do 7. pavilonu jednoho Srba a ešte mu hrozil einclom; ten vyskočil z okna s I. poschodia a zlomil si nohu. Jeleš

dal ho zavret' do separácie a nepustil k nemu lekára. Na vel'a dostał som sa k nemu a zpravil som krik a poplach v tábore medzi internovanými, že Jeleš nedal lekára, že nemocného so zlomenou nohou väzní, že bude z neho žobrák na veky a pod. Internovaní inscenovali malú rebeliu na dvore. Zahnali vojakov zo stráže, odzbrojili ich a pri mojej asistencii naložili sme nemocného na vozík a dopravili do mestskej nemocnice.

O tomto nevedel Jeleš ničoho, iba keď sa v meste rozchýrilo, že Jeleš tak zversky, krute, nakladá s internovanými. Do miestneho časopisu zaslal som o prípade zprávu a podobne aj na ministerstvo vnútra — súkromným poslom. Ministerstvu som oznámil ešte všetky prehmaty a násilníctva Jelešove a žiadal som ministra, aby zaviedol proti nemu vyšetrovanie. Krom toho poslal som niekol'ko dopisov na Slovensko, aby zakročili u ministerstva proti Jelešovi a vôbec proti mojmu „internovaniu“, ktoré v skutočnosti bolo väzenie, aby u maďarskej opozície, u tej, ktorá sa interesovala o národnostné otázky, zakročili, interpelovali, články do časopisov posielali. Výsledok bol ten, že redakcia „Az Estu“ poslala do Ružomberka a do Mikuláša svoju korespondentku M. Vészi - ovú a že sa v tomto časopise zjavil článok o tom „Čo bolí Slovákov?“. Krom toho prinášaly peštianske časopisy väčšie, men-

šie články o mojom internovaní a vo „Vídagu“, orgáne maďarských slobodných zednárov, vyšiel článok proti vláde a proti Jelešovi. „Világ“ stál vtedy velmi blízko M. Károlyimu a Károlyi mal značný vliv v Uhorsku. Neskoršie som sa dozvedel, že sám Károlyi zakročil u Wekerleho v mojej veci a žiadal, aby ma neväznili, ale internovali v meste.

V tábore rástol nepokoj proti Jelešovi. Internovaní zajatci chovali sa vzdorne proti nemu: odvrkovali mu, neposlúchali ho, hádali sa s ním o mzdu a o stravu. Dosial' bol Jeleš všemohúcim pánom. Vládnul nad otrokmi, ktorí sa neopovážili ani len slovíčkom odporovať.

Jeleš vedel od špionov svojich o všetkom, čo sa v tábore deje a ako násilnícky človek chcel zburu potlačovať násilnosťmi, hrubosťou, palicou a trestami. Zabránil vychádzku ľudom, ktorí chodievali od rokov slobodne do mesta. Stále predvolával Srbov do kancelárie a tam ich surove urážal, hrozil a všeliaké drobné výhody im odnímal. A refrén všetkých grobianství bol: však ja toho buriča-pansláva naučím! Pred vojenský súd ho postavím, tam s nim zatočia dl'a stanného práva.

Srbi sa držali junácky. Čím viac ich dráždil a urážal, tým sa stávali vzdornejšími. Nešli na prácu, ktorú mal smlúvenú s okolitými vel'kostatkármami a tak jednak ztratil vel'ký zisk, jednak

ztrácal svoju autoritu pred obecenstvom. Deň zo dňa cítil, že sa mu všetka moc nad poldruha tisíc otrokmi kláti a že nemožno predvídať, či on z celej akcie nevyjde porazený, zahanbený, prípadne úradu výnosného zばvený.

Lokálka v miestnych novinách uverejnená a z peštianskych listov preuzatá ho rozzúrila. V lokálke stalo, že ministerstvo zaviedlo proti nemu vyšetrovanie pre rôzne malversácie a že bude proti nemu zavedená disciplinárka. Pravda to asi nebola, ale už tá okolnosť, že si lokálny časopis trúfal takto písat' o všemohúcom pánovi — rozbesnila ho.

XXVI. „JA SOM VÁŠ PÁN BOHOTEC . . .“

Po obdržaní môjho dopisu prišiel Jeleš v nedel' u do kasárne. Dal sohnat' z mesta, okolia a z kasárne všetkých Srbov na dvor a čítal ich menoslov, či sú všetci prítomní, či niektorý neuskočil. Bránu dal zavret' a začal sa krik a vresk. Ja som ku kontrole schválne nešiel, ale otvoriac si okno, díval som sa z 1. poschodia na jeho zúrenie. Jeleš ma pozoroval a začal mi schválne veľmi hlučne nadávať pred Srbmi tak, aby ich to v okne počul. Pri kontrole lieťaly facky a bil palicou koho popadnul. Ale Srbi začali hlučať, stavat' sa mu oproti, alebo uhýbali pred palicou. Toho dosial' nikdy nebolo. Ba jedon sa postavil do výhražného postavenia a pohrozil mu, že ak ho udre, že mu vráti úder. Jeleš reval, vztekal sa a hrozil. Bol bez seba.

Po ukončení kontroly prišiel do V. pavilonu a mňa hl'adal . . .

Bol som v kancelárii dobročinného komitétu a písal som za stolom. Na stole, vlastne na dlhej, vojenskej laviči, boli maďarské denníky a niekol'ko srbských a slovenských kníh. Jeleš po-

slal členov komitétu von a zostal som s ním iba ja a strážmajster P. Bez akéhokol'vek úvodu a pozdravu začal rozčúlene a zlobive:

— Ako ste sa opovážili mne písat' list? Vy tu nemáte žiadneho práva. Vy ste tu jedno nič. Ja som váš bohotec a môžem spraviť s vami čo len chcem. Nikto mi to nezabráni. Ja môžem, ak chcem, i takto... (pri tom znázornil rukami zaškrtenie). Vy ste Slovákom vodca, ale mne a nám Maďarom ste nula.

V tom tóne rečnil, soptil, besnel a surove a nízko bez prerušenia, akoby chcel jedným dúškom všetku nenávist' a zlobu proti mne vyliat' na raz. Pár minút takto ma urážal, snižoval.

Mne pri prvých urážlivých slovách začalo srdce prudko biť, cítil som, ako sa mi tepny po oboch stranách hrdla napínajú a mocne tepú. I okamih bol som na váhach, či sa naňho vrhnúť a hned' ho ztrestať a či vyčkať, čo bude ešte d'alej? Hlavou mi proletelo: Či ma nechce ozaj vyprovokovať k vol'ákemu násiliu, aby ma oddal potom divisíjnému súdu pre vzburu? Zastrčil som ruky do nohavíc a fixírujúc ho neprestajne, pomaly som nabýval rovnováhy.

Urážky jeho odrážal som krátkymi poznámkami. Keď na okamih prerušil sa v reči, začal som pokojne.

— Vy ma, pane, uraziť nemôžete! Ste na to príliš nepatrny človečik.

— Čo sa to opovažujete hovoriť? —
A začal tl'ct' palicou po mojom stole.

— Tón vašej reči je nedôstojný zá-
stupcu maďarského ministra vnútra.
Takto diškuriujú kočiši a nie vzdelaní
ludia.

— Zmlátim vás na mieste.

— Pane, vyprosujem si, abyste takto
hovorili so mnou. Som predsa maďar-
ský občan a nie dajaký makedonský
cincar (cigáň), alebo besarabský pa-
stier husí. (Mali sme tu aj takýchto
ludí.)

— Mlčte, ako sa opovažujete mňa
poučovať?!

— Nedostáva sa vám spoločenského
taktu... Konečne vás žiadam, aby ste
sa odtial'to hned' vzdialil. Ja vašich
surovostí d'alej počúvať nechcem.

Táto poznámka, aby sa vzdialil, mu
dodala. Svíjal sa, zúril, skladal palicu
na stôl a zase bral do ruky.

— Čo, či ste vy pánom v tejto izbe?
Ako si vy mňa dovolujete z izby po-
sielať. Kto jste vy tu?...

Po dlhších slovách výbuchu, na koniec,
ked' prerušil reč, povedal som mu:

— Váš minister ma zbavil politi-
ckých práv, či právom lebo neprávom,
to nepadá na váhu. Ale l'udskejch
práv, rozumejte mi, pane, l'udskejch
práv ma nikto na svete zba-
viť nemôže; ani vy, ani váš minister.
Tu stojí za mnou celý vzdelaný svet.

Ďalej s vami nehovorím, robte si, čo chcete...

Jeleš jaksi pochopil, že so mnou d'alej ničoho nesvedie. Bez pozdravu sa pobral preč, lebo po poslednej vete, obrátil som sa chrbtom k nemu a stal som si k obloku a díval som sa na dvor.

Na chodbe počul som krik l'udí. Pred našimi dvermi shlukli sa Srbovia a napjate počúvali, čo sa dnuká robí. Pozdejšie mi hovorili, že stáli u dverí preto, lebo očakávali, že ma bude Jeleš insultovať. V tom prípade, že by boli vnikli do izby a Jeleša nožami dopichali.

Znajúc Srbov, až ma mráz prechodził nad ich úmyslom a v duchu som sa tešil, že som si zachoval rozvahu a chladnokrevnosť v tak kritickej situácii.

Asi pol hodiny pobudnul Jeleš medzi Srbmi. Ako mi pozdejšie rozprávali: bl'adý a trasúci sa na celom tele. A medzi nimi začal inú melodiu: Že on Srbov a Černohorcov rád má, ale tohoto vodcu československej bandy, že každý Maďar (on Maďar zo Šariša!) nenávidí. Ved' my im dáme československých brigád! A kričal, čo všetko hodlá so mnou urobiť. Balíky že bude sám otvárať, chlieb z domu že na kúsky rozkrája, všetko pomrví. Každý môj pohyb že bude stopovať. Citovať každý deň do kancelárie pod bodákmi: dá ma úplne isolovať. Do eincla za-

vret', na chlebe a vode držať. Dopisovať nedovolí, tužky, perá, atrament a papier i knihy odníme atd. atd.

A od tej chvíle stále mi odkazoval po l'udoch, čo všetko mi strojí urobiť.

Popa Pavel Stojanovič bez môjho vedomia zašiel k Jelešovi do mesta, chcejúc ho krotiť. Omlúval sa mi, že vie, aký pomer nastal medzi mnou a ním. Ale že on (Stojanovič) nezadal moju integritu, ved' nežiadal pre mňa nič, len upozornil Jeleša, aby si rozmyslel, čo robí, že Srbi sa rozídu, nikdy sa s nim viacej nesídu, ale že ja a Jeleš zostaneme v jednej krajine a čo z toho výjde pre Jeleša, ked' sa raz dostanem na slobodu?

Jeleš na to:

My, Maďari, nenávidíme panslavov, ktorí sú naši najväčší nepriatelia. Mňa maďarská verejnosť zachráni pred ním.

— Pamäťajte: srbský popa vás raz upozorňoval, abyste takto nepostupovali s drom Š., lebo toho budete na vždy banovať.*)

*) Letos ma hl'adal na Slovensku p. Jeleš a ponúkal svoje služby našemu štátu. Nestretnul som sa s nim.

XXVII. V SIEDMOM PAVILONE.

Bolo by treba pera pôvodcu „Pekla“, aby opísalo, čo siedmy pavilon značil v tábore internovaných. Snáď bola táto budova niekedy pavilonom, snáď sa niekdy ľudia v ňom cítili, ako v ľudskom príbytku, ale v dobe môjho internovania bol postrachom internovaných a koho tam isolovali, radšej so skočil z I. poschodia, akoby tam pobudnul 24 hodín. Po niekol'ko hodinovom pobytte urobil tak srbský pol'ný robotník a radšej si złámal nohu, ako by mal prebývať v VII. pavilone...

Pavilon stál na južnej strane. V tie časy bývalo v tieni 30 stupňov C. a ked' sa slnko oprelo do stien pavilona, bývalo v izbách do zalknutia horúce.

Okolo pavilonu sbiehaly sa stoky celého tábora: tekutina v nich bola čierna a hustá a zápachu nepopísateľného. Nim presiakla celá budova. Chodby i svetnice. Dolu v prízemí bývali Rusi a cigáni. V izbách nebolo žiadneho náradia. Len podlaha bola zakrytá päť ročnou slamou, zmrvenou na prach a pazderie. Ked' tam niekto vkročil, vzňal sa kúdol hustého prachu, rozbučaly sa roje velkých tučných tmavomodrých

múch a hádzali sa zvedavcovi do tváre, do očú a do uší. Dolu pod slamou bolo na niekol'ko prstov suchého, teplého piesku a prachu: teplá hrada pro rôzny domáci hmyz.

Raz som tam vkročil zo zvedavosti a nohou odhrnul pazderie slamy: v tom okamihu mal som ako makom posiate nohavice drobným skákavým hmyzom... Na stenách hemžily sa mrákavy červených ploštíc. Z nich šiel izbou zápach omamujúci a hnusný.

Od 5 rokov nikto sa tu nestaral o čistotu. Ľudia, čo tu „bývali“ — utiahli sa sem len na noc, len na niekol'ko hodín. Ináč trávievali všetok svoj čas vonku — pod holým nebom. Ked' len trochu bleslo sl'niečko a vetrík po dáždi ovial rosu — hmyzom zmučení ľudia utekali von z tohoto maďarského pavilonu. Z týchto príčin menovali v tábore VII. pavilon — všivým.

V stredu popoludní dohrmel neočakávane náš „pánboh“ do pavilonu. Z pavilonu inteligentov vybral deväť ľudí a strážmajstrovi nariadil, aby nás prenesli do VII. pavilonu. Na chodby a dvere dal vylepiť vyhlášky, že týchto 9 ľudí je veľmi prísne internovaných, že sa im odníma prechádzka predbežne úplne, neskoršie, ak sa budú dobre chovať, že sa im zase povolí, že sa nesmejú stýkať s ostatnými internovanými, že nesmejú ani z okien volať na ostatných internovaných po čas ich prechádzky, že neslobodno po-

sielať dopisy, a že kto by tieto príkazy prestúpil, že bude do separácie zavretý, na 200 korún pokutovaný, o vode a chlebe držaný ...

O 3. hodine boli sme už, my vybraní, uložení vo „všivom pavilone“.

Tento krutý, nezaslúžený a nijako neodôvodnený trest znášali sme so smiechom. Lebo všetci, bez rozdielu všetci hovorili, že toto je jeho stará metoda, tak zvaná: obmäkčovacia metoda. Takto že postupuje už od piatich rokov s každým internovaným, ktorý má peniaze a môže platiť a môže sa z tohoto pekla vykúpiť ... Dosiahne touto metodou dvojakého cieľa: jednak utýra väzňa, obmäkčí ho, hrúzou naplní a zlomí jeho vzdor i stane sa poslušným a krotkým otrokom jeho; snáša všetky šikanerie bez reptania, ba je ešte vďačným, že sa dostal na slobodu do mesta, alebo nekam do práce pol'nej. Z internovaných urobí prísne, potom vel'mi prísne internovaného, d'alej ho tresce VII. pavilonom, prípadne einclom s vodou a tvrdým otrubovým chlebom a konečne pustí ho do mesta a stane sa internovaným dl'a ministarského nariadenia. Ovšem musí složiť poplatok buď raz na vždy, albo splácať „slobodu“ týždenne.

Pár dní pred nami dal Jeleš zavret' asi 14 Srbov na prvom poschodí VII. pavilonu. Boli chudáci zamlklí, smutní a vysedávali skoro celý deň v obločkách izby. Ako nás začali stáhovať k

nim, do vedľajšej miestnosti, spustili nehorázny krik, začali vyspevovať, oduševnene nás pozdravovali, v oknách tancovali.

Presadením inteligentov do miesta potupy a hanby, stal sa VII. pavilon vyznačením pre l'udí, ktorí sa nepoddali, ktorí viedli odboj proti tyranovi.

Okolo tretej hodiny boli sme už všetci deviati v VII. pavilone.

Jeleš, pozorujúc naše chovanie a náladu, bol úžasne prekvapený. Očakával prosby a poníženie, dožadovanie sa jeho láskavosti a dobroty. Tak to bývalo dosial': l'udia z hrúzy pred trestom i kolená objímal Jelešovi, aby ich do všivavého pavilonu nezavíeral. A teraz samý zpev, samý smiech a vtipy na nečistotu a Jeleša. Jeden Srb za chrbotom Jelešovým hlasite, s nehorázným smiechom kričal:

— Každý večer nachystáme na tanier hmyzu a pošleme k rahajkám Jelešovi. Aby poznal naše dobré srdce.

A obrátiac sa k nemu dodal:

— Dobré chutnanie pán Jeleš.

Prázdna, bez nábytku izba, zahrmela smiechom a výsmechom.

Pod vlivom takýchto okolností Jeleš zmenil voči nám taktiku: bol nesmierne zdvorilý a láskavý. Stále chodil za mnou, že čoho si prajem do „novej“ izby, že mi dá samých intelligentov: barona Bravuru, jednoho popu a jednoho Gréka-Amerikána. Dvoch Francúzov (kuchára a pekára grófky Eszter-

házyčky), troch sadzačov (Srba, Slováka, Rusa) chcel ako neinteligentných preložiť do inej izby, ešte špinavejšej a hnušnejšej ako bola moja. Ľudia otvárali oči, čo sa s ním robí? Jeleš neustále hovorí: „Ak pán doktor dovolí, ak pán doktor chce, ak pán doktor nemá nič proti tomu, proti vám“ atd. Ale vo veselej a povznesenej nálade nedbal som na otázky jeho.

Iba ked' zamkli dvere na kl'úč a ked' ku dverám postavili ozbrojenú stráž a ked' nám oznámili, že prechádzky vôbec nebude, stal som si na druhý koniec izby a zadíval som sa d'aleko, d'aleko na sever, k tomu kraju, kde moi rodní bratia žijú ...

XXVIII. PREKVAPUJÚCA NÁVŠTEVA.

Po nedel'nejší bürke, v utorok pred večerom, nečakane, razom ako hrom zjavil sa v mojej izbe v V. pavilone vojenský dôstojník, štíhly v elegantnej uniforme, hodný junák dr. P. F. Pár sekúnd minulo, kým som sa prebral z prekvapenia a kým som si uvedomil, že predo mnou stojí Slovák, človek z vonkajšieho sveta. Návštevu jeho mi neoznámili, vôbec nikdo, ani strážmajster (a ten o všetkom vedel) netušil, že sa k nám možno dostat' bez dovolenia Ľelešovho.

Srážka s Jelešom nosila v sebe zárodky všeliakých nepredvídaných konfliktov a my dosial' (v utorok) nevedeli sme, čo všetko nás očakáva, a na ktorú stranu prikloní sa priazeň Osudu.

Po precitnutí z prekvapenia všetci prítomní pocítili sme nesmierne mocnú vlnu radosti. Razom sa nám ukázala, akoby bleskom osvetlená, cesta, ktorou v najbližších dňoch pôjde naša vec do verejnosti v boji s Jelešom. Zo spoločnej izby šli sme do kancelárie. Zprvu len dr. F. a ja sme konferovali, pozdejšie zavolal som i popu Stojanoviča. Predniesli sme všetky krivdy a stážnosti, do podrobna vyrozprával som

mu scénu nedel'nú a žiadali sme ho, aby zakročil v Pešti proti Jelešovi. Hlavné faktá si poznačil.

Na rozhovor tento pamätam sa, ako by sa odbýval v tejto chvíli. Hovorili sme trhane pohnute, oči nám vlhly radostou i ružovými nádejami...

Asi po hodinovej návšteve šli sme na dvor a do bytu strážmajstrovho oznámiť návštevu. Strážmajster ihned telefonoval na kapitanát, že je tu návšteva. Kapitán oznámil, že návštevu odvoláva a aby sa navštevovateľ ihned vzdialil. Toto odvolanie stalo sa patrne na nátlak Jelešov, ktorý prirodzene nežiadal si môjho styku s verejnosťou po nedel'najšej scéne a nemohol nič dobrého pre seba očakávať z tejto návštevy.

Pán dr. F. šiel k vojenskému komandantovi stráže v kasárni a žiadal vysvetlenie. Tu mu povedali, že za internovaných je zodpovedný hlavný kapitán, on, veliteľ, len za stráže a za pokoj. I žiadal veliteľ dra F., aby o štvrt' hodiny opustil náš tábor.

Zprávy z vonka boli sporé, ale pomerne dosť radostné. Slováci idú vraj utvoriť národnú radu, aby obrana naša stala sa vydatnejšou a jednotnou. (Poznámka: Do prevratu však sa národná rada neutvorila.) Ale i tento malý pohyb ma nesmierne potešil, lebo bol znakom aspoň dobrej vôle, ked' ešte ku skutku bolo ďaleko... Každý sebe menší pohyb na Slovensku bol

znamením, že sa pohnú stojaté vody slovenského života, že sa ozve svedomie inteligencie, ktorá v týchto kritických časiech oddala sa mamonárstvu a lenivej nehybnosti. Fakt, že sme sa v V. pavilone mohli nekomu vyžalovať, svoje krivdy prednieť, pôsobil na nás utišujúcim spôsobom a nabývali sme nádejí, že naša spravedlivá vec nebude tyranom udusená.

Oznámil nám i to, že sa peštianski žurnalisti domáhajú rozhovoru so mnou, ale dosial' že ich Jeleš nepriprúšťa. Bol som presvedčený, že im Jeleš nebude museť dlho odolávať, a že jeho výčiny dostanú do novín.

Rozlúčili sme sa srdečne, bratsky.

S drom F. soznámil som sa v Pešti ešte v roku 17. Bol auditorom u peštianskeho divisijného súdu. Tam vykonal mnoho dobrého pre nás. Do Ceglédu sa dostal pod zámienkou, že ide vyšetrovať akúsi vec desertérsku.

Nám urobil velikú radosť a už svojim príchodom upevnil naše nádeje a našu posíciu proti Jelešovi. Hovoril, že i sám v posledných dvoch týždňoch prešiel značnou zmenou duševnou, že pevne verí na úplnú porážku centrálnych mocností a na skvelé víťazstvo naše. V Pešti, že badá u štábu zmätok a zúfalé habkanie. Vydávajú sa rozkazy, ktoré si protirečia a maria sa navzájom. Zo všetkých frontov dochodia zprávy, o ktorých sa iba šeptom rozpráva a nasvedčujú, že sa blíží ú-

žasná záhuba armád a nepokoj vo vojsku. Celé oddelenia sabotujú, neposlúchajú, zburami hrozia. Vojsko je ustaté a neverí vo víťazstvo.

Tieto zprávy nás oduševňovaly, dodávaly ducha v boji proti Jelešovi, zaocelovaly.

Dr. F. zjavil sa v Cegléde v pravý čas, posilnil nás, obodril, za čo sme mu boli všetci, všetci bez rozdielu, nesmierne vdľační.

Rozumie sa samo sebou, že tieto zprávy šli z úst do úst po celom tábore ako požiar, a všade zažihaly otroctvom uduseného ducha k nadšeniu a výtrvalosti.

* * *

22. IX.

Dôverne mi sdelila stráž, ale ináčej celkom náhodou, že u kapitána žiadali návštevu dáma a pán. Myslel som, že to bola moja žena a brat Jozef. Kaptán ale návštevu nepripustil. I odišli bez toho, že by mi boli dali aspoň znať o ich návštive. Podobne pochodil i reporter „Pesti Naplóova“, ktorého ne-pustili do tábora, ale z poza ohrady popisoval, čo videl a čo mu stráž napovedala.

Zo VII. pavilonu poslal som na Slovensko po uplynutí jednoho týždňa dopis, ktorý verne zobrazuje náš život i našu náladu:

Čas vše mení — spieval starý Kollár náš — i mravy našich otročiteľov. Zo

dňa na deň mení sa i naša situácia. Doby slobodného pohybu minuly. Teraz (a už od týždňa) sme prenesení do VII. pavilonu, miesta vší, ploštíc, rusov a biedy sociálnej. Prvé dni strážili nás celý deň uzavrených v izbe stráže s bajonetom založeným na puške predo dvermi. Potom na moje naliehanie u lekára dali nám denne hodinu prechádzky: neskoršie, keď sme hrozili zburou, pridali nám ešte jednu hodinu. A tak od pár dní dosiahli sme vrcholu blaženosťi: dve hodiny denne pohybu na slobode, na dvore kasárne, obkolesení ozbrojenými strážami, aby niekto-ry z nás neušiel. Nuž, nevieme, dokial' takto budeme, lebo tu sa človek ničoho nedozvie, a nikdy nevie, ako následujúcu minútu sa s ním naloží. Je to však výtečná pedagogická metoda, aby človek nezdrevenel na duchu, ale stáľou neistotou, aby mal podnety k duševným vzrušeniam.

V týchto okamihoch je zpráva z vonku, lístok, slovíčko pravým dobrodi ním sviatkom, vrcholom blaženosťi. A môj censor, znajúc všetko toto, dokonalec ma isoluje od sveta, abych sa nijako nezabudol, že som pod dozorom uhorského štátu. Podivno: viem, že každý dopis, každá zpráva z vonku dotýka sa rány, povstalej z odňatia slobody, že ju obnovuje a zväčšuje — predsa žiada sa človeku-väznovi týchto zpráv, ako nemocnému lieku, trebárs horkého a zlého dl'a chuti.

Minulý týždeň bol ináčej dosť rušný. Zdá sa mi, že tu bola moja žena a brat, ale ich nepustili. To je skutok nezákonitý a sám sebou hodne brutálny. Tak ma nenávidia, tak sa mi pomstia. Ale dúfam, že niekdy budem mať príležitosť odvŕačiť sa im za túto láskavosť a nežnosť. Ale i vtedy, ako človek kultúrny.

Dennia teplota býva až 30° C. Noci sú tu krásne a stále horúce. Ale i tak (odhliadnuc od istých neprijemností) sú príjemné. To je vlastne jediná doba, kedy som jaksi blažený a sám so svojim duchom, volný a slobodný. Vtedy žijem svojim plánom do budúcnosti, žijem spomienkam na tých, ktorí sú mi milí a drahí, účtujem so svojou minulosťou, nachodím chyby a poklesky, ale i niekol'ko málo skutkov, ktoré ma upokojujú.

Moja spoločnosť je nesmierne pestrá. Je nás 10 ľudí v jednej izbe: Dl'a postavení: Baron M. Bravura, Rus, známy z dôb predválečných z úplatkovej affairy vojenskej, viedeňskej. Človek, ktorý za 5 rokov bol o samote zavrený a temer úplne zblbnul. Teraz počína hovoriť a tešiť sa medzi nami životu. Ináč je to človek náramne inteligentný. Potom sú tu traja socialisti: Slovák, Rus-žid-bolševik a Srb z Banátu. Ďalej: Popa Chariton, šedivobradatý starček, mlčanlivý a pobožný. Dvaja Francúzi, ktorých stále rozčuluje mizerná strava, lebo ich patrne rozhýčkala paní

grófka Eszterházy, u ktorej jedon pekáril a druhý bol cukrárom. A ešte máme kupca-Srba, ktorý čachruje medzi internovanými so všetkým možným, s niťami, gombičkami, lyžičkami, s petrolejom a chlebom, s ovocím a šatstvom. Často nezarobí ničoho, ale kupčíť musí, ako človek musí dýchať, aby žil. Konečne prichodím k osobnosti, u ktorej neviem určite, ani národnosti, ani vlasti. On hovorí, že je Amerikán; menuje sa Zoografos — to by značilo, že je asi Grék. Hovorí niekol'ko jazykov, ale každým tak zle, že nemožno určiť, ktorý je jeho materinským jazykom, predpokladajúc ovšem, že človek najlepšie ovláda svoj materinský jazyk a že toto pravidlo je všeobecnej platnosti. Zdá sa mi, že u tohto človeka po prvý raz potkal som sa s výminkou. Dl'a zamestnania udáva dosial': že je apatekár, lodný kapitán, kaviarnik, peňazoměnec, kupecký agent, konsulárny tajomník. Podl'a tohto, čo on udáva, podl'a súdu iných — nemožno určiť jeho povolanie. Myslím si však, že je iste: švindler. Máme ho v podozrení, že je tajný špion v našej svetnicí. Je tu totiž zavedený obyčaj, že sa medzi väzňov uloží niekto, kto špionuje spoluväzňov. A to, jaksi ztrpčuje pobyt a obcovanie l'udí medzi sebou znemožňuje. Človek aby sa stále mal na pozoru i aby dbal na svoje posuňky.

Tol'ko na teraz. Pozdravy.

Cegléd, dňa 25. sept. 1918.

V VII. pavilone medzitým zariadovali sme si nový stály pobyt. Z bývalých spolubydliacich boli sme tu len dvaja. Otec Chariton a ja. Ale to bol mlčanlivý starček a i v novom byte poväčšine sedával na posteli s ružencom (alebo s niečím podobným) v ruke a polohlasne sa modlieval. Bol spokojný a nikdy nereptal. Ked' som sa blížil k nemu, usmial sa, pohodil nejaký nevinný vtip a modlil sa d'alej, alebo jeho nepevné zuby pasovaly sa s tvrdým, čiernym väzeňským chlebom.

Ostatných kamarádov bolo treba študovať, zkúmať, čo je v nich, jaké hovory začínať, aby sa staly cennými pre besedujúcich.

Mal som učenie o ľudoch, že každý človek má špeciálne zkúsenosti a vedomosti, že každý človek má nejakú životnú filosofiu a len treba tento jeho prameň odkryť a možeš bud' z neho čerpať, bud' sa zadívať až na dno duše ľudskej. A nič nie je v našom živote blaženejšie, ako vedomie, že človek človeku rozumie, že si odkrývame dušu svoju, že si dôverujeme, že sa dívame na prúd priateľovho života o k o m j e - h o a on že sa díva na náš život o k o m n a š í m. Takto plynú rozhovory bez falše, bez úskokov, nič sa nezakrýva, nič nezveličuje, odkrývajú sa vlastné chyby a nedostatky a rodia sa čisté myšlienky, plány a idey.

Medzi nami žil Rus-bolševik. Vysoko

ký, rusovlasý, shovôrčivý a jemný, ako dieťa. Vyznáním žid, priateľ a spolupracovník Leninov. Pred vojnou žil na Sibíri, s Trockým ušli z väzenia a vojna ho zastihla vo Viedni a v Pešti. Tu zakladal bolševícku tlačiareň a organizoval hnutie medzi peštianskym robotníctvom. Dostal sa z Pešte do Ceglédu. Dlhé tmavé večery trávievali sme pri jeho rozpravách o Rusku a o bolševizme. Veľmi ho trápilo naše separovanie od ostatných internovaných, lebo nemohol sa stýkať so svojou ženou a dvoma detmi, ktoré žily v VI. pavilone a nesmely sa s nami spoločne prechádzat'.

Bol nesmierne zručný, všetko si sám zhotoval — ale keď prišla debata, žil vo vlastnom, vysnenom a vymyslenom svete, ktorý sa v ničom nepodobal skutočnému životu ľudí, národa, štátu. Snil o vysokej kultúre ľudstva, o dokonalej, do poslednej chalupy prevedenej sociálnej rovnosti, spravedlnosti, o všel'udskom blahobytte a šťastí a odzuvoval zverstvá Leninove. Ale nevedel nám povedať, ako sa dostať do tohto stavu, ako zariadiť spoločnosť, národ a štát, aby sa tam dostal, alebo aby sa tam už začal blížiť. Theorie jeho boli správne, ideálne vznešené, ale prax života d'aleko kulhala za nimi.

Zdávalo sa mi, že sú Rusi v oblasti obrazotvornosti neprekonatel'ní. Vysnívajú a vybája si nebeský ráj na ze-

mi, ale v tvrdom, skutočnom živote, že sú ako deti, ktoré si nevedia rady.

Veliký národ s velikými omylami a chybami. U nich je všetko akosi hypertrofické, preuveličené, fantastické, nezemské, nel'udske. Rozum, cit i vôla — všetko pláva, vznáša sa kdesi v ríši nadprirodzenej, neskutočnej. Rozum prešinie sa u nich do mystiky, cit rozplynne sa do mlhavej všel'udskej lásky, vôľa do fatalismu. A nad všetkým vznáša sa neurčitý, nejasný pochop Božskej Bytnosti...

Jednoho dňa rozprával socialista Slovák Dlhoš, že sa kdesi sišiel s Jelešom. Dlhoš bol človek všadebol a majster pre všetky remeslá. Spravoval šaty, boty, zámky, dvere, obloky, vyzával vidličky a ližičky a znal všetky novinky z tábora.

Jeleš mu vraj hovoril, že vie o každom z nás, čo hovorí, ako sa chová a že dl'a toho s každým nakladá.

— A odkial' viete o nás? pýtal sa Dlhoš.

— Mám všade svojich l'udí.

— A ked' našepkávač luže, našepkáva z pomsty, prečo našepkávača neztrestáte?

— To by sme nikdy nič nezvedeli, keby sme svojich l'udí vyzradili.

— Tak tedy vaši l'udia sú lhári, špioni, udavači.

Dlhoš sa veľmi rozčuloval, že na akých nohách stojí štátny poriadok v Uhorsku. A nadhodil otázku, že kto asi

je špionom medzi nami. Všetky oči padly na tajomného Zoografosa. Mne pripadlo, že ten človek, ktorý nevie ani jednoho nám známeho jazyka, že snáď ani nemôže byť špionom.

Nechápal som tohoto Zoografosa ešte z iných skúseností: Zachytil niekde zdrap časopisu nemeckého lebo maďarského a ležiac na posteli robil sa, akoby čítal, potom vstal a prstom označujúc nejaké miesto, dal mi ho čítať. Ale v texte nebolo ničoho, čo by mohlo budíť môj záujem, alebo len nejakú zvedavosť.

Prečítajúc označené miesto, vrátil som mu kus novín. On sa chvíľu usmieval, akoby bol vykonal niečo vel'mi mûdreho, lebo vel'mi vtipného. Idiot, či simulant? Ináč žil nesmierne biedne, mal jedno prádlo a jedon odev. V tom chodil i spal. A vo dňoch horúčosti bolo vel'mi nepríjemné dostať sa do jeho blízkosti... Velmi priporúčal zkvasené olomúcke syrečky.

Dlhoš doniesol 23. sept. s e n z a č n ú z p r á v u z V. pavilonu, kam sa večer dostal podplatením (Bože! 4 cigaretami) stráže. Toto „podplatenie“ previedol majstrovsky. V tie časy bola cigaleta nesmierne zriedkavou. Dlhoš kdesi od pol'ných robotníkov vypriadol listy sušeného tabáku, pokrájal na tenko a narobil z toho cigaretiek, ktoré rezaly hrdlo, oči a nos. Ked' ich fajčil v izbe, musel dým púšťať von oknom, lebo nás pochytil kašel, ako keby staré handry

s paprikou horely. Idúc po chodbe vedľa ozbrojenej stráže, ktorá mala zakaz nepúšťať nás s prvého poschodia do prízemia, držal jej pred nosom niekol'ko cigaret, stráž za ním kráčala a on uhýňajúc dolu schodami, podával jej po jednej cigaretke. A keď sa očtnul dole, stráž musela na svoje miesto na I. poschodie a on ušiel do V. pavilonu.

Senzácia Dlhošova záležela v tom, že hlavného kapitáňa zavolali do ministerstva do Pešte telegraficky; on ale že v kancelárii oznámil, že si ide reparať zuby. Telegram zabudnul na stole a úradníci vykričali, ako je to s tými zubami. Po obdržaní telegramu, že sa zavrel s Jelešom do izby a tam že sa pohádali. Jeleš že odchodil ako oparený.

Na druhý deň nám Jeleš odkázal, že ak sa budeme dobre chovať, že za pár dní zruší naše väzenie a že sa vrátíme do V. pavilonu.

Hned' po prenesení do VII. pavilonu napísal som list lekárovi do mesta, že v tábore vypukla influencová epidémia, že je denne 15—25 nemocných a že sa dobíjajú do VII. pavilonu ku mne, že pod eskortou liečiť a po pavilonoch chodiť nejdem a nechcem. Opísal som mu hygienický stav VII. pavilonu a sa mu osvedčil, že kadenáhle sa dostanem na slobodu, podám opis týchto škandalóznych pomerov pre snem.

Lekár mi nedal odpovede za tri dni. Nemocní chodili k nemu do mesta a roznášali epidemiu v meste. O týždeň tak zúrila v meste, že lekári naskrze nestačili nemocných ošetrovať a navštěvovať.

V následujúcich päti dňoch chystali sme sa ku kabaretnému predstaveniu. Poverili ma, abych napísal tragédiu o jednom akte: „S úd nad Jelešom“. Vtip bol v tom, že osoby, predsedajúca súdnej stolice, dvaja sudcovia, štátny žalobca, obžalovaný, dvaja svedkovia, kat a publikum, zastúpené jednou osobou, museli sa naučiť úlohe v jazyku, akého neznali. Zoografos, ako vzor spravedlnosti a pravdy predsedal súdu a odrieikal úlohu slovensky: popa Chariton: francúzsky, kupec Srb: nemecky, Francúzi: srbsky a rusky. Rus-bolševik predstavoval Jeleša a hovoril maďarsky, ja publikum: italsky a kat Dl'hoš: cigánsky. Dlhoš si spravil masku: z jednej polovice melóna si spravil čiapku, či helmu a z druhej masku na tvár.

Bol to hotový Babylon, ale ztrávili sme takto dva večeri a tri dni sa učili úlohy cez deň. Baron Bravúra odoprel účinkovať, lebo že už ho päť rokov súdia a že si na naše súdy ani žartom nechce spomínať, ale ak by sme na smrt' odsúdili zločinca, že mu premení trest smrti na doživotné chytanie plošíc v VII. pavilone a sice tak, že nezmární ani jednej, ale že ich bude

krmit' svojou krvou a jest' väzeňskú stravu.

Dlhoš protestoval proti tomuto malému trestu a dušoval sa, že stačí na miesto trestu smrti kúriť páričky jeho cigarety ...

XXIX. SLAVNOSTNÝ DEŇ.

Večer dňa 26. septembra a následujúceho dňa dopoludnia noviny peštianske prinesly zprávu o rozbití makedonskej fronty.

Z V. povilonu donesli niekol'ko maďarských časopisov pod okná VII. pavilonu a na špagáte vytiahli sme ich k nám. Zbežne prečítal som noviny a oznamujem Srbom:

— Srbi a Francúzi roztrhli frontu v Makedonii.

Chvíľu ticho: akoby hrom udrel do izby a zatým výskot, skok a nadšené objímanie a bozkávanie. Popa Chari-ton hodil sa do náručia Zoografosa, ktorý ešte okolo 10. pred poludním ležal na posteli.

Vzal som mapu a demonštroval zprávy na nej. Ale poneváč postel moja stála v kúte, rozložil som ju na zem a my sme si políhali okolo nej ako muchy okolo kvapky mlieka.

Pod oblokom pískali, chceli vedieť z V., čo je v novinách, lebo ktorýsi vyslabikoval z novín maďarských, že je v nich čosi dôležitého a jedna stráž hovorila, že prišly zlé chýry z bojišťa.

Dlhoš nakreslil na hárok papieru bojište a ja som mu diktoval zprávy v

preklade s „dôkladnými“ vysvetlivkami.

Po špagáte poslali sme to zase do V. pavilonu.

Za pol hodiny vyrútili sa všetci von na dvor, robotníci, učitelia, popi, ženy i deti a tiahli do modlitebnice. Bol sviatok. Popa Stojanovič ohlásil poslami, že budú slavnostné bohoslužby.

Dlhoš, ako pred pár dňami, vyšmiknul sa stráži a šiel na výzvedy, čo bude a aby ešte ústne vysvetlil obsah maďarsko-nemeckej porážky. Srbom oznamil, že za dva týždne bude Alexander v Belehrade, a za 5 týždňov v Cegléde a v Pešti... A zostal do 3. dňa medzi Srbmi v V. pavilonu, ako prvá Noemova holubica.

Po bohoslužbe celý národ, mimo nás, prechodil sa po dvore, vyspevoval srbské piesne, Petrovu hymnu a cigáni pred VI. pavilonom stali do radu a hrali a spievali. Ked' som začul otvoreným oknom našu: „Hej Slováci“ bolo mi všelijako okolo srdca a vlhly mi oči...

Stráže zmätene sa dívaly na neočakávanú demonštráciu.

Po poludní pustili i nás po prvý raz na prechádzku. Ale vymedzili nám priestor a z dvoch pavilonov nesmel nikto k nám. My sme sa radovali z tejto malej slobody a z ostatných pavilonov srbské ženy a deti mávaly na nás šatkami. Ba i cigáni stali si medzi V. a VI. pavilon a hrali a spievali

všetky dohodové hymny a srbské piesne.

Po hodinovej prechádzke utiahli sme sa do svojho väzenia. Za chvíľu obklopili mužskí z V. a VI. pavilonu náš pavilon a doniesli nám dary: ovocie, konzervy, cukor, kávu, cigarety a niekoľko fliaš vína. Špagát pracoval ľomer pol hodiny, kým povyťahoval tieto vzácné veci.

Toho večera a v tú noc bola hostina v celom tábore. V V. pavilone traktovali sa až do rána. Dlhoš vyspával celý deň hostinu v V. a ked' sa na tretí deň vrátil k nám, ešte ma začal objímať a bozkávať od radosti.

Srbská nadšená demonštrácia ma ohromila. Ako oni milujú vlast', národ a ako sú oni v svojej láske jednotní, silní, nepremožiteľní. Z tohto mohutného, ale prostého prejavu som pochopil, prečo mohli opustiť vlast' a spolu sa spojiť a udrieť na nepriatelia víťazným náporom. Až u nich rozumová stránka povahy vyrovnaná sa velikosti citovej — tento národ bude divy tvoriť.

Noviny doniesly zprávu, že nás, československú republiku, uznala i najväčšia ríša — čínska ríša. Bolo by treba i nám sláviť a radovať sa. Ale mne vždy kvapne kvapka horkého blechu do pohára, keď čítavam zprávy o našom uznanií. Svet vidí, že sme ubití a dáva nám samostatnosť a slobodu, ale náš národ, naša inteligencia, vodcovia nehnú ani prstom, aby otroctvo

svoje striasli so seba. Ani protestu, ani odporu, ani nejakej práce, ktorá by dala aspoň tušiť nášmu nepriatelia doma, že chceme byť slobodní.

Ako to všetko skončí s nami?

— — — —
Na Jeleša doliehaly nemilé události. 29. sept. pribehnul do nášho pavilonu a jal sa vyšetrovať robotníkov vo veci Dimitrija Karadžiča, ktorý asi pred trojmi týždnami vyskočil s prvého poschodia nášho pavilonu a zlomil si nohu. Jeleš vzdialil sa rozzúrený, lebo, ako sa zdá, nepodarilo sa mu terorom obmäkčiť robotníkov, aby vypovedali proti Karadžičovi. Nadával im do zbojníckej bandy.

Okolo 10. hodiny šiel robotník s balíkmi do mesta. Stráž maďarská pichla ho bajonetom do chrbta a krom toho udrela ho hlavňou pušky po čele tak, že sa hlaveň zlomila a spravila mu veľkú ranu.

A Karadžičovu nohu dal lekár pred pár dňami do gypsu, lebo začuli, že z Pešte prijde vyšetrovanie událostí vtábore.

Lekár nechcel, alebo nevedel uznáť, že je noha zlomená.

Vyšetril som nohu hned' po úraze a noha skutočne prašťala v kl'be pri každom pohybe. Odkázal som lekárovi, aby dal nohu röntgenovať, keď si je nie istý. Ale to by bola bývala práca dosť namáhavá a nehonorovaná. Aj s tou sádrou je mnoho babračky.

Radšej ho tedy nechal tri týždne bez obväzu trápiť sa, bolesti snášať a ohrožoval nemocného trvale na zdravi. Tol'ko nesvedomitosti som málo kedy videl, ako tu v Cegléde. Tak málo ľudskosti, tak málo kultúrnych vlastností majú títo ľudia. Je to tu orient, maskovaný náličnicou civilizácie západnej. Lenivci a pôžitkári, surovci a násilníci. Maďarskú kultúrnu prácu robia národnosti a židia. Alebo odrodilci, ktorí sa už do maďarstva vliali. Ale všetci sú už rovnako zdemoralisovaní orientálskym pôžitkárstvom, panovačnosťou a lenivostou.

XXX. SÚJTÁS LACZI — SZÖD-I.

Ked' nás preniesli do VII. pavilonu a dali strážiť ozbrojenými strážami, našli sme na stene chodby prvého poschodia nápis: Sújtás atď., ako v nápisu záhlavia. Po pár dňoch nášho pobytu, z dlhej chvile, začali sme hádať, kto asi môže byť tento pramaďar, a ako sa tam dostal nápis? A zdalo sa nám najpravdepodobnejším, že je to nejaký maďarský husár-vojak, ktorý napísal na stenu svoje meno pred odchodom z kasárne na vojnu....

Prvého októbra oznamuje mi Dlhoš, že človek, stojaci na stráži chcel by sa so mnou shovárať. Že je Slovák. Výjdem z izby a oslovím ho slovensky:

- Ako sa voláte?
- Sújtás Laco...
- To je vaše meno na stene?
- Áno —
- A odkial' ste?
- Zo Szödu —
- A kde to je? A sú tam Slováci?
- To je pri Vacove, pri Dunaji. Tam bývajú samí Slováci a je tam vel'mi mnoho dedín slovenských až tam hore-

hore, d'aleko ku hraniciam krajiny. My sme Slováci ako repa, ale deti nám už skoro pomad'arčili. My starší sa bráname, ako môžeme. Ale deti osprostievajú na vidom oči...

— A viete čo o slovenskej armáde?

— Neviem. A či, prosím, jest taká armáda?

— Áno, vel'ká, československá. Tá bojuje za krajinu československú, samostatnú, kde bude slovenská sloboda, slovenský úrad, škola, všetko. Tam Maďari nebudú panovať...

— A ved' ja tiež, tak myslím, že by bol už čas od Maďarov sa odlúčiť. Česi sú naši bratia. Aj Srbi sú naši bratia, aj s tymíto by sme sa mali spojiť proti Maďarom. A títo Rusi sú nám ako bratia. Já Čechov mám rád. Do takej armády by ešte teraz vstúpil, hoc mi je už 40 rokov, ked' by sa bojovalo za slovenskú slobodu.

— A čítate, alebo ste dakedy čítali slovenské noviny?

— Nikdy, prosím. My ani nevieme, že jesú slovenské noviny.

— Vychodí v Pešti „Slovenský Týždenník“. Mali by ste ho odberať.

— Prosím si adres — ale teraz som tu vojak. U nás sú chlapci, ktorí by radi čítali.

— Napíšte mi ich adresy. A napíšte mi mená všetkých obcí okolo Dunaja, kde bývajú Slováci.

— Rád napíšem.

Týmto sa rozhovor skončil. Občas sme sa vídali, pár slov pohovorili a soznámil ma i s ostatnými slovenskými strážami.

Slovanské vedomie tohto človeka, ktorý nikdy nevidel slovenského časopisu ma velmi potešilo. A zamyslel som sa nad našou národnou prácou v Pešti a na okolí. Vychodil tam týždenník a majúc pod nosom slovenskú obec, predsa tam nikdy nevkročil nejaký Slovák-agent, ktorého by bola administrácia vyslala. Jak ináč pracujú české jednoty v menšinách. Tam zachraňujú každú dušu, my neznáme celých slovenských krajov a obcí. Je bôľné pomyslieť, že slov. časopis ani na pár hodín cestu nehne sa, aby získal národu hynúce slovenské duše. Ale je to ovzdušie Pešte, nedemokratické, pánske a pôžitkárske. Ono demoralisovalo nie len Maďarov, ale i nás: malých i veľkých. Študenti, remeselníci, robotníci — zabíjali čas v peštianských radovánkach, po sviatkoch a nedel'ách. Radosť zo záchrany slovenskej duše — je príliš ideálna radosť. A podobne na okolí Ceglédu je mnoho slovenských obcí, kde už počína vyhasínať reč i slovenské povedomie.

Tak sme sbiedneli, a zmalomocneli, na duchu upadli, že sme sa ani len nepokúsili ratovať pre budúcnosť to, čo sme l'ahúčko ratovať mohli a mali. A

povestný fatalism „martinský“, húrbanovský, proti ktorému viedol „Hlas“ urputný boj — tu má svoju illustráciu. „Príjde Rus a vyslobodí nás“. Dnes vidíme, že naše légie musia vyslobodzovať Rusa z anarchie a záhuby.

Jaká irónia osudu.

XXXI. PÁD MOCI JELEŠOVEJ.

Denník, 7. X. 18.

V sobotu, dňa 5. októbra vyšiel článok v maďarskom časopise „Világ“ o vexatorickom zaobchádzaní Jeleša so mnou a inými slovenskými vodcami v Cegléde. V článku stalo ešte, že gr. M. Károlyi zakročil v nás prospech u ministra vnútra Wekerleho, aby dal vyšetriť pomery v tábore internovaných a aby mi dovolil lekársku prax prevádztať v meste.

Na druhý deň som sa dozvedel, že to Károlyi urobil na vyzvanie predsedníctva našej strany, čoho l'utujem z príčin politických, lebo „Világ“ dostáva informácie z radikálnej strany Károlyeho v tom smysle, ako by národnosti chceli podporovať režim Károlyeho v prípade jeho vlády a ako by národnosti hľadaly s ním spojenectvo. Bola by škoda, keby si list predsedníctva nášho vysvetlovali tak, že sa my k nim približujeme, a že si osvojujeme ich politický program, dl'a ktorého chcejú nám hodit' pári omrviniek pod stôl, aby si ich hladní Slováci posbierali. Všetky nadbiehačky maďarských

politikov u nás, dnes na konci roku 1918, sú opozdené a bezúčelné...

Hned' po tomto článku vo „Világu“ prišiel Jeleš ešte pred poludním do kasárne pre mňa, aby ma osobne (bez stráže s bajonetom) zaviedol k okresnému súdu, kde som mal svedčiť v nejakej civilnej záležitosti. Zároveň mi sdelil, že si hlavný kapitán praje, abych ho navštívil.

U kapitána zdržal som sa asi 15 minút. Oznámil mi, že zmierňuje moje prísné internovanie, že mi v kasárni zariad'a zvláštny pokoj. Kapitán robil dojem človeka čestného, ale byrokrata do punktička dbajúceho predpisu. Čakal ma v parádnej uniforme so zlatým límcom. Asi päťdesiatnik, krátko strižené vlasy, malé drobné oči. Elegantný, zdvorilý. Omlúval prísne internovanie mladistvým zápalom a horkokrevnosťou Jelešovou, ale že bych to prepáčil, všetko sa napraví a dúfa, že sa skoro uvidíme v meste na slobode.

Upozornil som ho, že táto horkokrevnosť detektíva neinteligentného privádza štát do špatného chýru pred domácim i pred cudzím svetom. A že bych si už bol dávno prial, aby sa kapitán z hodnoverného prameňa dozvedel o výčinoch Jelešových.

— Viem, viem všetko. Mám neprijemnosti i v novinách hlavnomestských. Ale prepáčte všetko sa napraví.

A v jeho drobných očkách postrehnul som výraz strachu, či odpustím

brutálnosti Jelešove, za ktoré vlastne on sám bol zodpovedným v smysle min. nariadenia.

Jeleš cítiac svoju porážku, ťažko sa dával na ústup. Z toho VII. pavilonu ma nechcel ľahko a proti svojej vôli vypustiť. I nabídnul mi, že mi zariadi zvláštnu izbu v VII. pavilone, vedľa Rusov, v prízemí. Odmiel som túto nabídku a žiadal som, aby ma prenesli zpäť do V. pavilonu, a tam aby mi zariadili na prvom poschodí izbu, trebárs v kancelárii komitétu. Jeleš mäknul, a pristával na všetko. Bol ako maslo, keď videl, že nepopúšťam a hovorím s ním, ako s človekom, ktorý tu nemá co rozkazovať, ale len plniť rozkazy jeho predstavených.

Izbu mi zariadol tak, že som bol prekvapený: Pekným umyvadlom, stojanom na šaty, hodvábnymi prikrývkami na posteľ a určil mi vojaka, aby riadil izbu. To že mali „srbskí ministri a černohorský archimandrita“ a núkal mi všetko možné do izby. Veľké zrkadlo, etažér na knihy, kasne na šaty a na prádlo a pod. Ďakoval som za laskavosti a odmiel som všetok luxus: zrkadlo i matrace do posteľ.

Toto zariadenie a prenesenie stalo sa v nedel'u dopol'udnia.

Internovaní otvárali ústa: čo sa to stalo s týmto tyranom? Ovšem za 4 roky jeho praktík v tábore internovačných ešte nikdy nepísaly noviny o ňom. Cítil sa pánom bohom. A tu, hl'a, dostał

studený tuš na hlavu a snáď i veci horšie.

V nedel'u po poludní prišiel Jeleš ešte raz do tábora. Odkázal mi, abych prišiel na strážnicu, že mám návštěvu z Pešte a z Ružomberka a že mám i poštu. Tol'ko odkazov na raz ešte sa mi nikdy nedostalo.

Na strážnici čakali ma moji verní priatelia, dr. V. Makovický a inž. Burjan. Uvíťali sme sa s vel'kým pohnutím. S Makovickým i preto, že mi sprostredkoval v najťažších dobách poštu s Peštou a so Slovenskom, s Burjanom ako so starým, dobrým kamarádom, s ktorým sme prežívali strasti a radosti vojny spoločne. S ním sme plánovali našu budúcnosť, s ním žili ružovým nádejám. Viera jeho vo víťazstvo naše bola skalopevná, preto žiarila z neho nesmierna radosť.

Za túto návštěvu bol bych Jelešovi odpustil všetky surovosti a trápenia...

Rozhovor šiel trhane: sto otázok sa striedalo a nezodpovedalo. Len slovom, neukončenou vetou, posunkom sme sa dorozumievali.

Na Jelešovi, ktorý mal visitu kontrolovať, som videl, že nerozumie ani desatine toho, čo sme si bleskurychle sdelovali.

Ale dozvedel som sa i nemilé veci: celá rodina moja je chorá. Žena niekde na Morave, deti v Ružomberku. Ale priatelia ma tešili, že je už lepšie.

Jeleš mi odovzdal kopu dopisov. Je-

den som otvoril. Syn mi píše, že sú nemocní, že nemajú o mne zpráv, že prečo im nepísavam?

Jelešovi som horko vyčítal jeho tvrdosť a nenávist'.

Čas návštevy unikal. Burjan pred odchodom začal:

— Peter ťa tiež vel'mi skoro navštívi, ak pán Jeleš dovolí?

Ja som sa na chvílu zarazil, lebo som žiadneho Petra neočakával. Ale hned som sa zpamätal:

— A čo vám píše Genovefa? Pustia sem Petra iste?

Burjan usmievajuc sa, odvetil:

— Už viackrát' písala, že iste prijde k vám. Ovšem, ako pán Jeleš?...

Jeleš na to:

— Ale áno. Pán doktor už bude vtedy — na slobode v meste...

Kto je tá Genovefa? Ja som sa vlastne zpýtal Burjana čo píše o makedonskej fronte a o ofenzíve srbsko-francúzkej „Journal de Genève“? Burjan mi vyrozprával v rébusoch pre Jeleša stav na frontách, ako sa o nich dočítal v zahraničných novinách. Jeleš nemal ani potuchy, o čom je reč, lebo sa vše zamiešal do reči, a robil poznámky tak, ako by sme sa rozprávali o nejakých rodinných veciach...

K návšteve pridal ešte pol hodiny.

Rozišli sme sa blažení a radostní...

Ale vtedy nikto z nás netušil, že o týždeň nastanú prekvapenia, a že budeme v Ružomberku...

Medzitým však morová nákaza influenze v pár dnoch vyhasila život dra Makovického, mladého, nadaného a séríozneho muža ... Spomínam na neho bôl'ne a vd'ačne ...

* *

Vrátil som sa tedy do V. pavilonu medzi mojich Srbov. Jeleš rozpustil aj väzenie v VII. pavilone.

Život v V. pavilone sa v mojej neprítomnosti zase zbahnatel... Nebolo nikoho, kto by bol podujal prácu povzbudzovať a vysvetlovať. Boly i zvady a hnevy. Musel som to zase urovnávať a zaviesť čítanie novín denne. Za pár dní boli sme zase v starých kol'a-jách.

Z frontov a menovite zo Srbska zaletali poplašné zvesti i ku nám. Srbi sa vraj ženú vopred, Bulhari otvorili frontu. V meste nastával stav, ako pred vypuknutím paniky.

V tábore držiavalci sme porady, ako sa pripraviť na útek z tábora. Zaopatrili sme si mapy a vyhotovovali sme si plány, kadiaľ ujdeme, ked' budú Srbi v Belehrade.

— Pripravujte sa na cestu. Nachystajte si sucharov, salám a cukru. Oslobodenie už je tu. Takto som im hovorieval večierkami, kým neprišiel Jelešov špion. I nastalo horečnaté rozochvenie. Srbi poprávali si šatstvo a obuv na d'alekú cestu, pol'ami a lesami, cez maďarské kraje.

Bolo zase rušno, živo, veselo. Tábor znel srbskou piesnou hlboko do noci. V tejto dobe nikomu nechcelo sa spať. Každý snil svoje sny vo bdení: o rodine, o priateľoch, o známych, o rodnej vieske, i o národe a o sláve srbskej armády ...

Večierkami zase hrávali a spievali hymny a junácke vojenské piesne. Petarova hymna ozývala sa denne sborom i v V. pavilone.

Moc Jelešova sa úplne rozpadla. Stráže, poväčšine Slováci z okolitých dedín slovenských, dostali vyučenie a konali „službu“ ledabolo, bez vôle a na oko; sbratrili sme sa s nimi.

Každú noc pári Srbov utieklo z kasárne. A nikto sa nerozčuloval, a náš strážca Palásti flegmaticky hodil rukou:

— A ved’ je už čas, aby bolo tej vojne konec. Mám ženu, deti a musím tu sedet’ ...

V piatok večer mi oznámil posol Jelešov, že od soboty môžem ísť bývať do mesta a prevádztať lekársku prax.

Pred týždňom bol bych vískal radosťou, toho večera ma zvest’ nechala chladnou: bolo mi l’úto opustiť bratov Srbov v tábore.

V sobotu šiel som sám, bez stráže, do mesta ku hlavnému kapitánovi pre písomný dekrét. Žiadal, abych sa raz denne hlásil u Jeleša, že som v meste, ktoré nesmiem opustiť, a abyh si našiel byt.

V sobotu, dňa 12. októbra bytu som

nenašiel. Ale večer odkázal mi zase kapitán, abych ho ráno navštívil, že mám telegram z Ružomberka.

V telegrame stálo, že žiadali ministra vnútra, aby mi dal dovolenú, lebo že syn onemocnel brušným týfom a že sa ukázaly ľažké krvácania z črev. Abych prišiel najbližším vlakom domov.

Telegram prišiel vlastne ešte v piatok večer, ale ho zadržali, nevediac, či ho majú doručiť a nemajúc vraj úpravy od ministerstva, čo robiť so mnou.

Telegram ma ochromil. Krvácanie pri týfu je postrachom nie len pre laika, ale i pre lekára...

Mal som hodinu času do vlaku. Rozlúčil som sa s popom Stojanovičom i boli sme nesmierne pohnutí, prosil som ho pozdraviť všetkých internovaných bratov Srbov a prial som im, aby sa čím skôrej dostali do oslobodenej vlasti... I chvátal som ku vlaku.

V pondelok ranným vlakom dorazil som domov. Syn bol zle.

O 10 dní dostał som takýto telegram od Jeleša z Ceglédu:

„Blahorodý Pán

dr. Šrobár

v Ružomberku.

Minister zrušil vaše internovanie.
Ráchte si láskave prijst' pre veci do Ceglédu.

Zostávam v hlbokej úcte váš ponížený sluha Jeleš.“

Odtelegrafoval som Dlhošovi:

„Prosím, doneste mi veci osobne do Ružomberka, kam skoro zavítate. Pozdravy všetkým. — Šrobár.“

Tým skončilo sa moje internovanie a väzenie. —

XXXII. DO PRAHY . . .

Z internačnej väzby v Cegléde dostal som najprv na jedon, potom ešte na jedon týždeň dovolenú.

Hľadal som práve byt, keď ma zastihla telegrafická zpráva o synovej nemoci a o týždňovej dovoľenej. Najbližším vlakom odcestoval som na Slovensko. Vlaky sa pozdily a nikdy som tak zdlhave necestoval, ako tento raz. Ale celou cestou videl som už jasne všetky príznaky rozkladu vojny a štátu. Konduktori nevedeli si už rady s cestujúcimi, a najväčšiu anarchiu tvorilo vojsko z fronty, ktoré neposlúchlo nikoho. Prostí vojaci vyhadzovali obecenstvo z II. triedy a zaujali jeho miesta. Konduktori sa neopovážili zastať sa cestujúcich . . . Verejne hovorilo sa o porážkach, o dezercii a vzbure našich plukov na fronte. Restaurácie, preplnené vojakmi — boly špinavé a ošarpané. Ľud všade bol hlučný a páni hovorili len šepmmo. Vežúc sa povážskou dolinou — uvažoval som o tomto nesmierne bohatom a krásnom kraji a v duchu som si kreslil budúci stav l'udu, keď si bude tu sám riaďiť svoj osud a bude sám pánom tých-

to nesmierne širokých a rovných lánov! ...

Ale žeby už za 3 týždne môj sen mal sa stať skutkom, žeby bol mal ist' na čele dočasnej slovenskej vlády okupovať s hŕstkou četníkov a vojska túto bohatú časť Slovenska — to by bol i ako sen považoval za divokú fantáziu. Lebo pravda je, že celý náš akt oslobodenia predstavovali sme si všetci ináč, ako sa to všetko potom stalo.

Na čiare Košicko-bohumínskej železnice medzi Žilinou a Ružomberkom po dvojmesačnom internovaní stretnul som sa znova s našimi ľudmi. Prekvapovalo ma, že sa mi vyhýbajú, spešne podávajú ruku, alebo ma prosté nevidia... Bolo mi ich l'úto a cítil som za nich stud a obviňoval som sa z akéhosi neznámeho zločinu. A ja by ich bol tak rád objal, vrele ruku potriasol a stisknul a v radosti zvolal: už je tu hodina našej vytúženej slobody! ...

Doma našiel som syna v zbedovanom stave: vyschnutého na triesku, oči mdlé a vpadlé, hlas sípavý, slabučký. Vysoká horúčka, krvácanie a spavosť. Premôhol som nesmierné pohnutie a úžas nad jeho stavom. Uvítali sme sa veselé a utvrdil som ho v pevnej nádeji, že odo dneška bude už všetko dobre. Chlapec opakoval: „Tatuško, prišiel si mi, už budem zdravý!“ A stav jeho zo dňa na deň sa lepšil a za dva týždne žiadal sa preistiť po izbe.

Okolo 24. okt. zachvátil ma nevysvet-

litel'ny a nepochopitel'ny nepokoj. Znammym som hovorieval o tomto zvlášnom, podvedomom stave, ktorý ma pudí kamsi preč. Stávajúc, líhajúc čosi mi hovorilo: odcestuj preč z Ružomberka. Mal som nejasné tušenie, že sa chystá, rodí, pripravuje čosi nebývalého, neviedaného, čosi vel'kého, čosi takého, akého náš národ v histórii od vekov nezažil. V Ružomberku bol som pod dozorom policie a stále mi bol v pätach známy detektív zo Žiliny. Aby sa zbavil tohoto nepokojného stavu, razom som sa rozhodnul, že odcestujem večerným rýchlikom do Prahy. Na cestu som si dal vystaviť poverenie od predsedu a členov výboru slov. nár. strany, aby som v Prahe zastupoval a jednal menom strany.

26. okt. požiadol som F. H. z Ružomberka, kapitána, ktorý bol na dovolenej, aby ma odprevadil do Tešína na rýchliku. A tak sme sa napochytre, bez zvláštnych príprav vybrali na cestu. Medzi Žilinou a Čadcou pokúšali sa detektívi-pohraničiaři vniknúť do našeho oddelenia, a informovať sa o mojej ceste, ale kapitánska uniforma a rázne zakročenie priateľa H. zmarilo ich zámer: proste ich nevpustil do oddelenia.

Rýchlik uháňal. Prejdúc hranice býv. Uhorska, po prvý raz cítil som sa slobodným človekom. S kapitánom H. shovávali sme sa o možnom ukončení vojny a jej následkoch politických a národných. H. mal v tie dni nastúpiť

službu u pluku kdesi v Itálii. Radil som mu, aby zostal ešte pári dní doma a potom prišiel do Prahy. Tam bude roboty dosť. V Tešíne sme sa rozlúčili. H. šiel najbližším vlakom domov, službu nenastúpil a prišiel o pári dní do Prahy, kam bol volaný telegraficky. Ovšem maďarská pošta ani dopisy, ani telegramy z Prahy nedodávala. —

V Přerove čakal som na pražský vlak 6 hodín. Zašiel som k priateľovi primárovi Šantrúčkovi do nemocnice. Rozhovor točil sa okolo vojny a okolo blížiacej sa katastrofy. Mesto Přerov, kde som koncom 80. rokov študoval gymnázium robilo na mňa dojem pokojného, bohatého mesta: zdalo sa mi, že tu nečíteli všetkých tých nedostatkov, aké sa javily na Slovensku. Bola nedel'a — a chytila sa i mňa nálada podzimnej sviatočnej doby odpoludňajšej: nálada akejsi lenivej, striezlivej spokojenosťi. Tento dojem mal som celou cestou cez Moravu: akoby ľudia netušili, čo visí vo vzduchu, čím je naplnená politická atmosféra ríše: všade, v mestách, na peronoch a vo vlaku kl'udné hovory, bežné starosti dňa a spokojené mysie. Jak inak bolo za Českou Třebovou.

Okolo Chocne sdel'oval nám konuktor hlasite a bez najmenšieho strachu a obavy, že to už prasklo. Že vo Viedni je panika, že z italskej fronty prišly akési hrozné zprávy o našom vojsku. A čím viacej som sa blížil k Prahe, tým určitejšie vystupovalo sebavedomie če-

ského obecenstva. Cestujúci donášali senzačné zprávy a o dvore, o ministroch, o vojsku hovorili s dešpektom. O Rakúsku tak, ako keby ho už vôbec nebolo!

Bol pondelok, 28. okt., po 10. hodine predpoludním, keď som vystúpil z vlaku na štátnom nádraží. Octnúc sa pred nádražím pocítil som tak veľký príliv radosti a šťastia, že som na chvíľku zastal hl'adajúc známu tvár, koho bych objal a vybozkával. Na uliciach bolo mnoho ľudu. A o mnoho hlučnejšie, ako som znával pražské ulice z predošlých dôb. Ľudia žive gestikulovali, shľukovali sa, sdelovali si nejaké zprávy a hlučne sa bavili a smiali.

Utekal som do redakcie Nár. Listov, kde pracoval Štefánek.

Privítali sme sa srdečne, radostne.

— Už ťa čakáme tretí deň; ktosi nám doniesol zprávy, že sa sem chystáš.

— Ja? Nikomu som nehovoril o tom.

— No, my sme ťa predsa čakali.

— Pod'me k Votrubovi a k Rotnáglowi. A čo nového? Na uliciach hovoria o jakomsi dôležitom telegramе z Viedne, dostali ste niečo?

— Z ministerstva zahraničia, vraj, prišlo niečo, ale nám to ešte nevydali.

— Kapitulácia?

— Možno. Ale my sme už pripravení na všetko ...

Šli sme hl'adat' priateľov. Šťastlive sme našli Votrubu, ktorý sa celú vojnú vedel kryť pred prísnou kontrolou vo-

jenskou a dnes vesele kráčal s nami uliciami a Václavským. Najdúc Rotnáglu, šli sme na obed k „Čierнемu koňu“. Na Priekopách zastavili sme sa pred kaviarňou „Habsburg“. Nápis bol z kovových metrových písmen s dvojhlavým orlom nad ním.

— Či bude ešte dlho ten nápis tu? — pýtal som sa priateľov.

Na uliciach davu očividome pribúdaľo. Spešne sme poobedovali. Rotnágl mi navrhnuł, aby som šiel s ním do zasadnutia „Národného výboru“. Vyšli sme von z hotelu.

Pred „Habsburgom“ stál pražský l'ud a lámal metrové písmeny nápisu a dvojhlavého orla shadzovali na dlažbu. Malé, asi 8ročné dievčatko vážne a víťazoslávne priskočilo k orlovi ležiacemu na dlažbe a maličkým podpätkom dupalo na neho kričiac:

— Pitomej ptáku, tady to máš!

Hluk rástol, firmy a nápisy sa „čistily“. Národ akoby na povel zdobil sa národnou trikolorou. Vojaci strhúvali s čapíč rosety a nahradzovali ich kvetinami a trikolorou našou. Dôstojníci robili podobne, alebo boli k zmene prinútení. Na ulici ukázalo sa sokolstvo v kroji. Zástupy spievali národné hymny a vo vel'kých masách chodily po Priekopách, Ferdinandovej a po Václavskom.

Pred Obecným domom bolo ako v úle. Vošli sme tam. Privítali ma s vel'kou

ováciou a posadili do predsedníctva.
Výbor zasadnul.

Prečítal sa tu telegram či zpráva, že Andrassy oznámil Dohode kapituláciu rakúsko-uhorských armád.

V krátkych hodinách už sa tlačil manifest „Národného výboru“: „Lide československý!“

Národu sa oznámilo, že máme svoju dočasnú vládu, svoj štát a svoju samostatnosť a neodvislosť!

Do večera a celú noc a celé nasledovné dni preberali sme do svojej moci všetko, čo štát potrebuje.

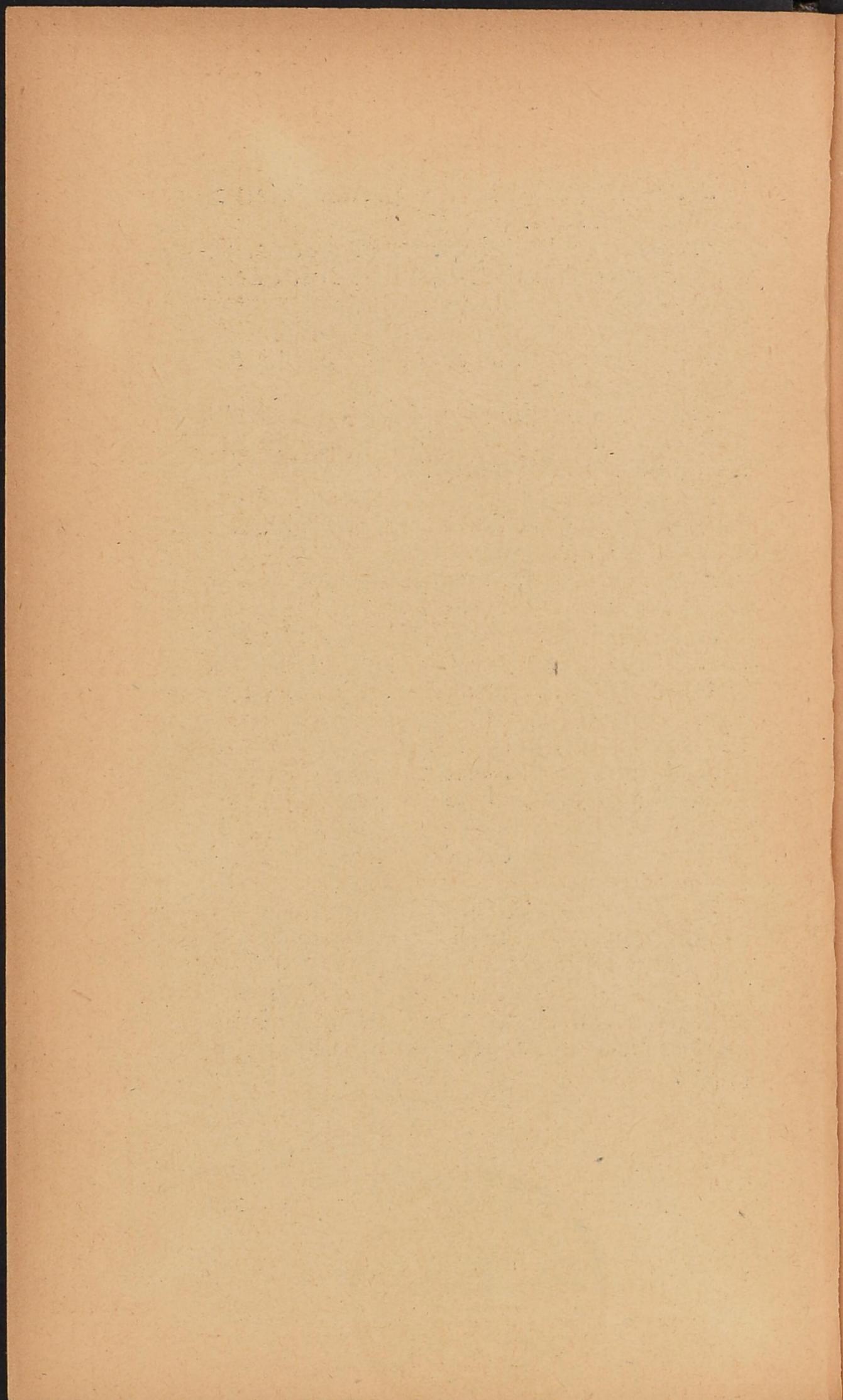
A práca tiekla zimnične, vo dne v noci, bez oddychu, do úmoru a vysilenia. Predsedníctvo „Národného výboru“ držalo striedave službu dňom i nocou. Telefon hrčal neprestajne. Ľudia v húfoch chodili, radili, oznamovali, rozkazy prijímalia a vydávali.

O týždeň vyslal „Nár. výbor“ Blahu, Štefánka, Dérera a mňa, aby sme šli okupovať Slovensko od Holiča a dali nám v Prahe 98 četníkov a v Brne asi 156 mužov.

A my sme šli zaujať Slovensko a vyhlásiť československý štát na území bývalého Uhorska.

Či bolo dakedy väčšej doby, väčšej odvahy a smelosti v dejinách našeho národa, ako doba prvých dní našej slobody?

OBSAH.

Časť prvá.

RUŽOMBEROK—PEŠŤ—PRAHA.

I. Nem szabad. (Neslobodno.)	5
II. Ružomberská maffia	14
III. Nečakaná návšteva	25
IV. V barákovej nemocnici	31
V. Nočné rozhovory	47
VI. Zastavenie Slovenského Denníka	61
VII. V ľažkých chvíľach	69
VIII. Okolo deputacie k Tiszovi	79
IX. Nečakaná návšteva detektíva Du- liškiewiča	91
X. Mikulášsky manifest	99
XI. Súdny výsluch pre reč, ktorú som povedal v Lipt. Sv. Mikuláši robotníctvu 1. mája 1918	107

Časť druhá.

CEGLÉD.

XII. Zatykač na ulici	114
XIII. Z Pešte do Ceglédu	122
XIV. V tábore internovaných	129
XV. Srbská bohoslužba	134
XVI. Noc v splne mesiaca	137
XVII. Nemocnica v tábore	143
XVIII. Ruská a srbská inteligencia	150
XIX. Život v 5. pavilone	156
XX. Detektív Jeleš	164
XXI. Mladý krajan	170

XXII.	Prvá návšteva — neprípustena	172
XXIII.	Ticho pred búrkou	175
XXIV.	Mikulášsky manifest	179
XXV.	Prvá srážka s censorom	193
XXVI.	Ja som váš pán bohotec	201
XXVII.	V siedmom pavilone	206
XXVIII.	Prekvapujúca návšteva	211
XXIX.	Slavnostný deň	225
XXX.	Sújtás Laczi—Szöd-i	230
XXXI.	Pád moci Jelešovej	234
XXXII.	Do Prahy	243

GUSTAV DUBSKÝ,
nakladatel v Praze IV., Kounicova 254.

NOVÁ EVROPA

Napsal T. G. MASARYK.

První vydání této knihy bylo za několik dní rozebráno, vydání druhé je téměř nezměněno. Je to kniha, v níž uloženy názory našeho prvního presidenta na mezinárodní uspořádání po válce a v její důsledku. Ale i příčiny tohoto uspořádání jsou v knize vyloženy, a právě v tom je těžiště knihy. Nejen my, současníci, ale i příští pokolení budou tyto úvahy čísti s napětím, ohdivujíc se moudrostí a prozíravostí autorově.

Cena Kč 26.40 i s 10% knihkupeckou přirážkou, pošt. dopor. o Kč 2.75 více.

S objednávkou račte zaslati příslušný obnos.

GUSTAV DUBSKÝ,
nakladatel v Praze IV., Kounicova 254.

MASARYKOVA SLOVA

Zlatá zrna, obsahující životní moudrost našeho prvního presidenta. Jeho názory mravní, filosofické, politické a sociální, vyjádřené nejstručnějšími a každému srozumitelnými větami.

Krásně vypravené vydání na bezdřevném papíře s portrétem za Kč 14.30, lidové vydání za Kč 8.80 (knihkupecká přirážka již započtena), poštou doporučeně o Kč 2.30 více.

S objednávkou račte zaslati příslušný obnos.

GUSTAV DUBSKÝ,
nakladatel v Praze IV., Kounicova 254.

MASARYK,
JEHO ŽIVOT A DÍLO

Napsal JUDr. FR. VESELÝ.

Životní osudy Masarykovy ve stručném, ale výstižném vylijení, jeho životní práce přístupně a poutavě vyložena. — Obálka vyzdobena zdobou podobiznou Masarykovou. — Za Kč 3.30, s dopor. zásilk. o Kč 2.15 více.

ŽIVOTNÍ DÍLO
PRESIDENTA
MASARYKA

od ALOISE HAJNA.

Autor po dlouhá leta byl Masarykovým spolupracovníkem a je proto povoleným tlumočníkem názorů a cílů presidentových. — Pro knihovny, přednášeče a studující nad jiné vhodná příručka! Za Kč 5.50, s dopor. zásilkou o Kč 2.15 více.

S objednávkou račte zaslati příslušný obnos.

GUSTAV DUBSKÝ,
nakladatel v Praze IV., Kounicova 254.

NAŠE POSLEDNÍ NOVINKY:

Jan Bárta, VÍTĚZ. Román o pa-
nictví. Za Kč 25.30, poštou doporu-
čeně Kč 28.20.

**Dr. Vavro Šrobář: PAMÄTI Z
VOJNY A Z VÄZENIA.** (1914-1918).
Za Kč 22.—, poštou dopor. Kč 24.45.

**R. Bojko: MODLITBY VÍRY A
LÁSKY.** Za Kč 6.60, poštou dopo-
ručeně Kč 8.90.

**Dr. Kar. Flieder: ŘÍZENÍ PŘED
SPRÁVNÍM SOUDEM.** Za Kč 3.30,
poštou doporučeně Kč 5.45.

Dr. Frant. Veselý: KONOPIŠTĚ.
Kč 6.60, poštou doporučeně Kč 8.90.

V cenách je započtena 10% knih-
kupecká přirážka.

**S objednávkou račte zasla-
ti příslušný obnos.**

Tiskem „Politiky“ v Praze.